

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

ТОКАРЕНКО КРИСТІНА ВІКТОРІВНА

УДК 343.135

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Науковий керівник:

Удалова Лариса Давидівна

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАКРИТТЯ	
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	13
1.1. Поняття та сутність закриття кримінального провадження	13
1.2. Загальні положення закриття кримінального провадження	61
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО	
ПРОВАДЖЕННЯ	89
2.1. Підстави закриття кримінального провадження, які реабілітують особу	89
2.2. Підстави закриття кримінального провадження, які не реабілітують особу	111
Висновки до розділу 2	135
РОЗДІЛ 3. ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО	
ПРОВАДЖЕННЯ	137
3.1. Порядок закриття кримінального провадження слідчим та прокурором	137
3.2. Порядок закриття кримінального провадження судом	149
Висновки до розділу 3	169
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	198

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
гл.	глава
ГП України	Генеральна прокуратура України
ГУМВС України	Головне управління Міністерства внутрішніх справ України
ЄДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
НКЮ	Народний комісаріат юстиції
ОВС	органи внутрішніх справ
п.	пункт
СКС	Статут кримінального судочинства
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	стаття
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦВК	Центральний виконавчий комітет
ч.	частина

ВСТУП

Актуальність теми. Правова реформа, що проводиться в Україні, за задумом її розробників, повинна забезпечити якісну зміну діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Основними засадами та напрямками реформування кримінальної юстиції, зокрема визнано: удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства, у тому числі з урахуванням світового досвіду; забезпечення ефективності кримінального судочинства; посилення захисту прав та інтересів потерпілих, гарантоване відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Визначені підходи до кримінального провадження повинні кардинально змінити умови забезпечення прав людини, сформувані переконаність особи і суспільства в дієвості принципу верховенства права, підвищити рівень довіри громадян до органів кримінальної юстиції. У таких умовах особливого значення набувають питання реформування інституту закриття кримінального провадження, оскільки недосконалість його правової регламентації завдає шкоди інтересам правосуддя, порушуючи процесуальні права сторін. Це дозволяє окремим злочинцям уникнути покарання, обмежує права та законні інтереси осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення та може призвести до порушення презумпції невинуватості.

Правовий інститут закриття кримінального провадження зазнав суттєвих змін із прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, яким було істотно змінено його правове регулювання, шляхом визначення підстав та порядку закриття кримінального провадження органами досудового розслідування, прокурором та судом. Проте не всі оновлені положення сприймаються беззаперечно позитивно, а деякі питання взагалі залишились поза увагою законодавця. Це вказує на певну непослідовність та безсистемність реформування інституту закриття кримінальних проваджень, як наслідок – численні суперечності та прогалини, які у правозастосовній діяльності слідчих та судових органів створюють чимало проблем.

Так, за даними офіційної статистики протягом 2015 року органами досудового розслідування, зокрема слідчими органів внутрішніх справ (Національної поліції) України, було закрито 495,3 тис. кримінальних проваджень (у 2014 році – 611 тис.), у тому числі за пп. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України – 488,3 тис. кримінальних проваджень (у 2014 році – 599 тис.)¹.

У 2015 році кількість рішень про закриття кримінального провадження судом, зокрема у підготовчому провадженні, становила 11,2 тис., або 32 % від загальної кількості рішень, ухвалених за результатами цієї стадії кримінального провадження. Апеляційними судами упродовж 2015 року було закрито провадження у справах (провадженнях) щодо 18,3 тис. осіб, або 16 % осіб, стосовно яких судові рішення набрали законної сили (у 2014 році – 17,3 %) ².

Теоретичним підґрунтям дослідження стали роботи вітчизняних і зарубіжних учених. Разом з тим, у більшості наукових робіт правові аспекти та практика закриття кримінального провадження (кримінальної справи) розглядаються або з позицій КПК України 1960 р. або з позицій кримінального права. Свої роботи цим питанням у різні роки присвятили Л.Б. Алексєєва, Ю.П. Аленін, О.О. Волобуєва, В.І. Галаган, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, Л. М. Карнеєва, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, В. З. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Малярєнко, Р. І. Матюшенко, М. М. Михеєнко, О. Р. Михайленко, Я. О. Мотовіловкер, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Н. З. Рогатинська, Д. Б. Сергєєва, З. Д. Смітієнко, Л. Д. Удалова, Ф. Н. Фаткуллін, Г. І. Чангулі, С. С. Чернявський, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін.

Проте після набрання чинності КПК України дослідження нормативного регулювання та практики закриття кримінального провадження у загальному, системному виді не проводились.

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року : Генеральна прокуратура України : офіційний веб-сайт / Статистична інформація. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&c=fo

² Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2015 рік // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіційний веб-сайт / Судова статистика. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

Усе вищевикладене зумовлює необхідність подальших наукових розробок у цій сфері, проведення комплексного системного дослідження суспільних відносин, що виникають і розвиваються при закритті кримінального провадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, ґрунтується на положеннях Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 08 серпня 2012 р. № 685), відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схваленим Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 30 вересня 2015 р. (протокол № 19).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розробка та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, що розкривають зміст і правову сутність закриття кримінального провадження, та формулювання на його основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування стосовно підстав та порядку закриття кримінального провадження органами досудового розслідування, прокурором і судом.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких *задач*:

- розкриття сутності закриття кримінального провадження, формулювання поняття відповідного процесуального рішення;
- з'ясування основних ознак процесуального рішення про закриття кримінального провадження;
- здійснення класифікації підстав закриття кримінального провадження за різними класифікаційними критеріями;
- встановлення сутності та особливостей застосування підстав закриття кримінального провадження, що реабілітують та не реабілітують особу;

– розкриття порядку закриття кримінального провадження у стадіях досудового розслідування, підготовчого провадження, судового розгляду, апеляційного та касаційного проваджень;

– розробка пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті предмета дослідження.

Об’єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються між суб’єктами кримінальної процесуальної діяльності при закритті кримінального провадження.

Предмет дослідження – процесуальний порядок закриття кримінального провадження.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і задач дослідження, його об’єкта та предмета. Методологічною основою дослідження є *діалектико-матеріалістичний метод* пізнання соціальних явищ та процесів. Під час дослідження використовувався *історико-правовий метод*. Він надав можливість простежити процес розвитку кримінального процесуального законодавства та науки кримінального процесу про інститут закриття кримінального провадження (розділ 1). За допомогою *порівняльно-правового методу* були проаналізовані погляди вчених стосовно окремих питань інституту закриття кримінального провадження загалом, та підстав і порядку прийняття цього рішення на різних стадіях кримінального провадження, зокрема, а також норми чинного кримінального процесуального законодавства України і законодавства інших держав у межах предмета дослідження (підрозділи 2.1–3.2). Завдяки *формально-правовому методу* були опрацьовані норми чинного КПК України та інших нормативно-правових актів, встановлені ознаки та сформульовані поняття закриття кримінального провадження; розкрито зміст реабілітуючих та nereабілітуючих підстав закриття кримінального провадження; сформульовані пропозиції щодо вдосконалення окремих кримінальних процесуальних норм, зокрема, що містяться у ст. 3, ч. 3 ст. 42, ч. 2 ст. 283, ст. 284, ч. 3 ст. 314, ч. 1 ст. 340, ч. 1 ст. 373, ст. 417, ч. 1 ст. 418 КПК України, а також ч. 2 ст. 49 КК України (підрозділи 1.2–3.2). *Метод системно-структурного аналізу*

дозволив дослідити повноваження слідчого, прокурора, суду щодо прийняття рішень про закриття кримінального провадження на різних його стадіях (підрозділи 2.1–3.2), структуру та зміст постанов слідчого, прокурора та ухвал суду про закриття кримінального провадження (підрозділи 3.1–3.2). *Соціологічний метод* був використаний при вивченні практики застосування кримінального процесуального закону з відповідних питань, узагальненні результатів анкетування практичних працівників, зокрема слідчих, прокурорів, суддів (підрозділи 1.2–3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної правової статистики за період 2013–2015 років; результати вивчення 257 матеріалів кримінальних проваджень (справ), що здійснювались протягом 2015 року слідчими підрозділами ОВС (Національної поліції) України; результати анкетування 144 слідчих ОВС (Національної поліції) України, 86 прокурорів і 75 суддів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального процесу монографічним дослідженням проблемних питань правового регулювання та практики закриття кримінального провадження.

У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, які мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них слід віднести такі:

вперше:

– обґрунтовано, що у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді він повинен викласти свою позицію у відповідній постанові, вказавши не лише мотиви відмови, як зазначено у ч. 1 ст. 340 КПК України, а на одну з підстав, які дають право на реабілітацію, що, в свою чергу, є підставою для ухвалення судом виправдувального вироку;

– доведено, що суд при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження за nereабілітуючими підставами, зокрема щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, в стадії підготовчого провадження виходить за

межі наданих йому повноважень і фактично вирішує питання доведеності вини особи, що не відповідає завданням цієї стадії та характеру діяльності в ній;

– розроблено низку змін і доповнень до ст. 3, ч. 3 ст. 42, ч. 2 ст. 283, ст. 284, ч. 3 ст. 314, ч. 1 ст. 340, ч. 1 ст. 373, ст. 417, ч. 1 ст. 418 КПК України, які стосуються визначення основних термінів КПК України, прав підозрюваного та обвинуваченого, форм закінчення досудового розслідування, підготовчого провадження, закриття кримінального провадження судом тощо;

удосконалено:

– поняття закриття кримінального провадження за підставами, що реабілітують особу, під яким пропонується розуміти встановлення під час кримінального провадження обставин, що унеможливають кримінальне переслідування у зв'язку з відсутністю суспільно небезпечного діяння особи, припущення наявності якого зумовило виникнення кримінально-правового конфлікту, або наявності діяння, яке не є кримінальним правопорушенням, у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту шляхом припинення кримінального переслідування, скасування всіх рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, наділяється правом на кримінально-правову реабілітацію;

– поняття закриття кримінального провадження за підставами, що не реабілітують особу, під яким пропонується розуміти встановлення під час кримінального провадження обставин, які в КПК України визначені обставинами, що в імперативному порядку припиняють кримінальне переслідування, незважаючи на встановлене кримінальне правопорушення (його відсутність), у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту;

– ознаки процесуального рішення про закриття кримінального провадження, якими визнано: це рішення виступає правовим актом, процесуальна форма якого передбачена законодавством; може бути прийняте лише компетентною посадовою особою державного органу; надає відповіді на правові

питання, які виникли під час здійснення кримінального провадження й зумовлюються встановленими фактичними даними і нормами закону; містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження; має преюдиціальний характер;

дістало подальший розвиток:

– сутність мотивування постанови про закриття кримінального провадження. Зокрема встановлено, що у постанові про закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення важливу роль відіграють фактичні мотиви прийнятого рішення; при винесенні постанови про закриття кримінального провадження за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення на перший план виступають правові мотиви, котрі повинні засвідчити відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення;

– система обставин, що засвідчують наявність чи відсутність підстав закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, перші з них характеризують злочинну діяльність особи (вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; вчинення особою такого злочину вперше), другі – постзлочинну діяльність особи (щире каяття після вчинення злочину; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди);

– система загальних гарантій охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті під час досудового розслідування, до складу якої віднесено: судовий контроль і прокурорський нагляд; забезпечення відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілому та цивільному позивачу, а також процесуальних витрат; право підозрюваного, його захисника, законного представника та захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, його представника та законного

представника, цивільного відповідача, його представника бути повідомленими про завершення досудового розслідування та можливість ознайомитись з матеріалами досудового розслідування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного КПК України та інших законів з питань закриття кримінального провадження на різних його стадіях (лист до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 14 березня 2016 р. № 46/15 ВР);

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – у процесі розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій (акт впровадження ГСУ МВС України від 25 грудня 2015 р.);

– *освітньому процесі* – при написанні окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Кримінальне процесуальне доказування», «Актуальні проблеми кримінального процесу», при підготовці лекцій і проведенні занять за відповідними темами (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 23 травня 2016 р).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідалися та оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Юридична наука: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 6–7 листопада 2015 р.); «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 18–19 грудня 2015 р.); «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Ірпінь, 11 березня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднено у 8 наукових публікаціях, зокрема 5 статей, опублікованих у наукових юридичних виданнях, у тому числі чотири – у виданнях, включених МОН України до

переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у науковому виданні іншої держави, а також трьох тезах доповідей у збірниках науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Поняття та сутність закриття кримінального провадження

Закриття кримінального провадження є достатньо поширеним правовим явищем у правозастосовній практиці, що обумовлює необхідність не лише його детального нормативного врегулювання у кримінальному процесуальному законі, розроблення теоретичного підґрунтя для успішного функціонування та розвитку, а й дослідження витоків його зародження та еволюціонування.

Адже, як відомо, при дослідженні будь-якого правового явища, інституту представляє науковий інтерес з'ясування його становлення та розвитку, що дозволяє простежити еволюцію норм права, суспільну та державну необхідність в їх існуванні.

Ще у першій половині 19 ст. загальновідомий історик-правознавець І. Д. Беляєв, вказуючи на нерозривний зв'язок закону та життя, зазначав, що правильне та повне вивчення законодавства можливе лише при вивченні історії законодавства, а історія законодавства повинна йти паралельно з історією внутрішнього життя суспільства, вони повинні одна одну підтримувати та пояснювати. Сучасне життя нашого суспільства і сучасне законодавство не можуть бути цілком зрозумілими і ясними для нас, якщо ми не знайомі з долями та законодавством, що передували нам, оскільки завжди і в усьому є зв'язок між минулим і сучасним, у сучасному ще багато залишається від попереднього, а у законодавстві цей зв'язок ще чіткіший. Кожен наступний законодавчий пам'ятник (окрім небагатьох) є нічим іншим, як розвитком попередніх пам'ятників, для яких він є або доповненням, або поясненням, або обмеженням, або запереченням [17, с. 23].

Слід зазначити, що дослідження історичних аспектів є найбільш актуальним для тих галузей права, які регламентують судоустрій і судочинство, оскільки саме в них відбувається практичне застосування права. У судочинстві найбільш чітко

проявляється реалізація правових норм у конкретних правовідносинах. На значущість історичних досліджень в галузі права вказували відомі юристи 19 ст. Так, Ф. М. Дмитрієв зазначав, що визначити історичні особливості вітчизняного судочинства, показати, що в них було випадкове, а що суттєве – це є обов'язок науки права. Такі праці з часом будуть мати позитивний вплив на саму практику, яка тільки у наближенні з наукою може одержати нові сили [45, с. 580]. А. Ф. Коні також вказував на важливість вивчення історії розвитку кримінального процесуального законодавства. Як стверджував автор, закони про кримінальне судочинство, окрім свого значення, як ряду чинних правил про відправлення кримінального правосуддя, мають значення історичне (як показник шляхів і ступеню розвитку народу до сприйняття панівних форм і обрядів кримінального процесу), політичне (у контексті забезпечення особистих прав і свобод та ступеню обмеження влади органів правосуддя та свавілля в засобах останнього) та етичне (як розвиток правосвідомості народу та проникнення у процесуальні правила моральних начал) [73, с. 317].

Отже, надалі спробуємо коротко окреслити основні етапи становлення та розвитку сучасного інституту закриття кримінального провадження.

Як вказує Г. Р. Крет, аналіз історичних пам'яток кримінально-процесуального права, що діяли на території нашої держави, дає підстави говорити про те, що необхідність закріплення досліджуваного інституту виникла ще з давніх часів. Вже з самого початку зародження кримінального та кримінально-процесуального законодавства на території України норми про закриття кримінального переслідування і звільнення особи від кримінальної відповідальності знайшли своє відображення у найдавнішій правовій пам'ятці – Руській Правді [77, с. 11].

І хоча у найдавніших історичних пам'ятках не визначались поняття закриття кримінальної провадження, його підстави та порядок, разом з тим, закріплювались певні положення щодо припинення кримінального переслідування (провадження, процесу) у зв'язку із наявністю певних обставин.

Так, нормами розширеної редакції Руської Правди передбачалось, що за шкоду спричинену холопом чи рабом, відповідав їх власник, а безпосередні винуватці від відповідальності звільнялись (статті 64, 65). У ст. 40 цього документа передбачалась заборона кримінального переслідування особи, що вчинила вбивство крадія на місці злочину [77, с. 11].

Таким чином, можна констатувати, що норми тогочасного законодавства, зокрема розширеної редакції Руської Правди, стали основою зародження та розвитку деяких підстав закриття кримінального провадження, зокрема, звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зокрема, закріплювалась норма згідно з якою особа, що незаконно розтратила чужі гроші або товари могла бути звільнена від відповідальності за цей злочин, якщо відшкодувала завдані збитки (при цьому дозволялося навіть здійснення таких виплат із розстроченням) [213, с. 72]. Це свідчить про те, що в цей період основна мета рішення по справі не зводилась до покарання винного, а як відзначають дослідники законодавства цього періоду, основним було відшкодування збитків потерпілому та його родичам, поповнення державної казни [51, с. 36].

Подальшого розвитку норми про закриття кримінального провадження, зокрема й у напрямі розширення кола обставин, які визначались підставами для прийняття такого рішення, набувають у період дії Судебника Великого князя Казимира (1468 року). Так, у випадку вчинення вперше крадіжки речей невеликої вартості дозволялося не карати злодія, якщо він відшкодував завдані збитки (повертав майно потерпілому або здійснював компенсацію іншим чином) [216, с. 58]. Аналогічну норму було відтворено в Литовському статуті 1588 року. Окрім того, цим Статутом передбачалася можливість звільнення від кримінальної відповідальності винного у згвалтуванні, якщо потерпіла жінка висловлювала згоду вийти за нього заміж [216, с. 80].

Соборним Уложенням 1649 року особі, яка вчинила злочин, надавалося право примиритися з потерпілим. Після примирення кримінальна справа могла бути закрита до винесення в ній вироку або у зв'язку з відмовою заявника від

позову або ж у зв'язку із укладенням мирової угоди між потерпілим і обвинуваченим [163, с. 31].

Таким чином, досить широкого застосування та законодавчого розвитку в цей період набули норми про примирення між сторонами конфлікту, причому причини примирення для суду жодного значення не мали.

Разом з тим, Соборним уложенням 1649 року вперше було регламентоване питання припинення кримінального переслідування у зв'язку з необхідною обороною, закінченням строків давності, у випадку казусу та випадковому вбивстві (ст. ст. 16, 18, 20 розділу XXII) [163, с. 32].

Загалом у цей період поширення набувають й інші підстави закриття кримінального провадження із звільненням особи від кримінальної відповідальності. Так, у «Правах, по которым судится малороссийский народ», містилися норми, згідно яких дозволялося звільнити від кримінальної відповідальності учасника злочинного угруповання, якщо той сприятиме його викриттю [150, с. 21]. У 1767 році видавши «Наказ, данный комиссии о сочинении проекта нового Уложения», Катерина II визнала доцільним використання звільнення від кримінальної відповідальності як засобу заохочення до позитивної посткримінальної поведінки в галузі розкриття злочинів. Вона вказувала на обов'язковість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які повідомляють владу про злочини, що готуються їхніми співучасниками. Вважаючи такий захід ефективним у боротьбі зі злочинними угрупованнями, імператриця акцентувала увагу на необхідності його імперативності, вказавши, що такий закон може попередити об'єднання злочинців, вселяючи в кожного з них страх, щоб не піддати себе одного небезпеці [150, с. 22].

Також у Військових артикулах Петра I 1715 року, окрім необхідної оборони (артикул 141, 156) та випадковості (артикул 159), в роз'ясненні до артикулу 195 деталізується поняття крайньої необхідності, визначається неосудність і малолітство як обставини, що виключають кримінальну відповідальність [157].

Загалом слід зазначити, що чинні підстави, а також процесуальний порядок закриття кримінального провадження виникли внаслідок багатьох змін у кримінальному судочинстві, які відбувалися впродовж його розвитку.

Історія становлення та розвитку підстав та процесуального порядку закриття кримінальної справи, на думку В. В. Литвинова, має три історичні періоди: 1) від ухвалення Статуту кримінального судочинства 1864 р. (далі – СКС) до 16 лютого 1926 р. (коли вперше було передбачено право закривати кримінальну справу органами досудового розслідування); 2) з 16 лютого 1926 р. до 1 вересня 2001 р. (прийняття КК України); 3) з 1 вересня 2001 р. до 2012 р. (прийняття чинного КПК України) [93, с. 15-28].

Передбачення такого рішення у кримінальному судочинстві зумовили такі випадки, коли судочинство внаслідок наявності певних обставин у справі не могло продовжуватися у звичайному порядку. Як зазначав К.Д. Анциферов, під час кримінального переслідування можуть виникнути такі перешкоди, котрі самі по собі настільки сильні та значущі, а питання, яких вони торкаються, настільки важливі, що кримінальне переслідування неминуче має поступитися їм місцем [9, с. 145].

У СКС були передбачені такі підстави закриття кримінальної справи (судового переслідування (ст. 16 СКС): 1) смерть обвинуваченого; 2) вичерпання давності; 3) примирення обвинуваченого із потерпілим в зазначених законом випадках; 4) височайший указ або загальний милостивий маніфест, що дарує пробачення [190].

Слід зазначити, що правом закриття кримінальної справи нормами СКС наділений лише суд [194, с. 398]. Згідно зі ст. 277 СКС провадження слідства могло бути закритим тільки в тому випадку, коли судовий слідчий не зможе знайти підстави продовжувати його. У разі встановлення таких перешкод кримінальна справа направлялася судовим слідчим до прокурора. Прокурор, у свою чергу, за наявності підстав складав висновок про закриття справи, після чого надавав його окружному суду в тому випадку, коли діяння належало до злочинів, покарання за які не передбачали позбавлення волі та прав. Якщо ж предметом

справи був злочин більш важливий, то висновок про закриття справи надавався прокурору судової палати (ст. 523 СКС) [190].

Таким чином, можемо зазначити, що закриття кримінальної справи за нормами СКС, незважаючи на наслідки прийняття такого рішення, здійснювалося лише судом у судових стадіях.

Під час революції 1917 р. були створені слідчі комісії, які здійснювали кримінальне судочинство, керуючись революційною ідеологією. Досліджуючи цей період кримінального судочинства, Д.Л. Голінков зазначає, що перша слідча комісія з'явилась ще під час жовтневих боїв. Створена вона була при Військово-революційному комітеті Петроградської ради робочих і солдатських депутатів. В її роботі брали участь робітники, матроси, солдати. Робота такої комісії полягала у затриманні злочинців та спекулянтів і доставлянні їх до штабу революції – Смольного, де такі ж робітники, матроси та солдати розглядали справи затриманих. Найбільш небезпечних злочинців відправляли до в'язниці, менш небезпечних відпускали [35, с. 19].

Після перемоги Жовтневої революції в 1917 р. кримінальне судочинство на Україні здійснювалося за законодавством Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (далі – РРФСР). Уряд РРФСР будь-яких суттєвих змін у діяльність слідчих апаратів не вніс. Згідно з декретом Ради Народних Комісарів (далі – РНК) РРФСР “Про Суд” від 24 листопада 1917 р. радянським судам дозволялося керуватися дореволюційним законодавством у тій його частині, що не суперечила революційній правосвідомості. А тому здійснення кримінального судочинства, у тому числі й закриття кримінальних справ, здійснювалося за нормами СКС [156].

Пізніше Положенням “Про Народний Суд РРФСР” від 30 листопада 1918 р. було винесено заборону застосування будь-якого дореволюційного закону [157]. Надалі порядок провадження у кримінальних справах регулювався тимчасовими положеннями та інструкціями. «Тимчасовим положенням про народні суди і революційні трибунали» 1919 р., який регламентував діяльність органів слідства і суду, передбачалася можливість закриття кримінальної справи. Так, після

досудового (на той час попереднього) слідства справа направлялася до народного суду або трибуналу. Відповідно до статей положення, трибунал колегіально (ст. 15), а народний суддя одноособово (ст. 44) мали право закрити справу за відсутністю складу злочину, за наявністю законних підстав некараності або за недостатністю доказів [63, с. 104-110].

Закриття кримінальної справи передбачалося і «Інструкцією для народних слідчих» 1919 р. Параграфом 173 зазначеної Інструкції передбачалося, що після закінчення досудового (на той час попереднього) слідства слідчий складав мотивовану постанову, в якій зазначав обставини справи; мотиви, що спонукали слідчого до направлення справи для її закриття; вказівку, кому направляється справа і з урахуванням яких обставин її слід закрити. Зазначена постанова разом із матеріалами справи надсилалась народному судді для закриття справи. Закрити справу можливо було лише за постановою судді. Таким чином, у ті часи правом закрити кримінальну справу наділявся лише суд [63, с. 104-110].

Рішення про закриття кримінальної справи передбачалося і «Положенням про військових слідчих» 1919 р. Статтею 87 цього Положення передбачалася можливість закриття кримінальної справи трибуналом. У зазначеній статті оговорювалося, що матеріали справи з особливою постановою про закриття слідства направляються в революційний військовий трибунал. Стаття 88 цього Положення вказувала, що у разі якщо під час розслідування кримінальної справи не встановлено винного у зв'язку з відсутністю доказів (за недоказаністю) або за відсутності у справі ознак злочинного діяння, слідчий зобов'язаний направити таку кримінальну справу до революційного військового трибуналу з постановою про закриття слідства [63, с. 104-110].

З аналізу вищеперерахованих інструкцій і положень можна дійти висновку, що підставами закриття кримінальної справи на період з 1918 по 1922 рр. є: 1) відсутність у справі ознак злочинного діяння (відсутність складу злочину); 2) наявність законних підстав некараності; 3) невстановлення винного у зв'язку з відсутністю доказів (за недостатністю доказів). Приймати рішення про закриття кримінальної справи були уповноважені судові органи.

13 жовтня 1922 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет прийняв постанову «Про введення в дію Кримінально-процесуального кодексу Української РСР. Він вводився в дію на всій території УРСР з 20 вересня 1922 р. [134, с. 129]. Цим кодексом були чітко передбачені підстави, за яких можливо було закрити кримінальну справу, а також процесуальний порядок прийняття цього рішення.

Підстави закриття кримінальної справи були регламентовані ст. 206 КПК УРСР 1922 р., яка передбачала, що досудове (на той час попереднє) слідство підлягає закриттю при наявності підстав, передбачених ст. 4 цього кодексу, а також: 1) у разі незнайденого винного; 2) у разі недостатності зібраних у справі доказів для віддання до суду особи, раніше притягнутої у справі як обвинуваченого.

Статтею 4 цього ж кодексу були передбачені такі підстави закриття кримінальної справи: 1) смерть обвинуваченого; 2) скінчення строків давності; 3) відсутність у діях, які приписуються обвинуваченому, складу злочину; 4) акт амністії, якщо вона усувала покарання обвинуваченого, або помилування окремих осіб, або закриття справ про них постановою ВУЦВК або його президією в порядку наданих йому законом прав.

Слід зазначити, що за підставами пунктів 2 та 3 кримінальна справа не могла бути закрита на стадії досудового (тоді попереднього) розслідування, бо ці підстави застосовувалися лише у справах приватного обвинувачення [188].

Особливістю КПК УРСР 1922 р. було те, що він не передбачав підстав закриття кримінальної справи, застосування яких було можливе лише після проведення досудового слідства, тобто вони не могли застосовуватися як рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

Процесуальний порядок прийняття рішення про закриття кримінальної справи був передбачений ст. 207 КПК УРСР 1922 р. У разі встановлення підстав до закриття кримінальної справи слідчим складалася мотивована постанова про закриття кримінальної справи, після чого постанова та кримінальна справа направлялися до суду, якому вона була підсудна, про що повідомлявся прокурор.

Суд, у свою чергу, був уповноважений розглянути цю справу в розпорядчому засіданні і в разі згоди з постановою слідчого виносив свою постанову про закриття кримінальної справи, а в разі незгоди повертав справу слідчому для проведення попереднього розслідування (ст. 207) [188].

З викладеного можна зробити висновок, що для періоду з 1864 по 1926 рр. характерним є те, що всі передбачені у законі підстави закриття кримінальної справи застосовувалися лише на судових стадіях. У період з 1864 р. до 30 листопада 1918 р. підстави та порядок закриття кримінальних справ передбачалися нормами СКС. Налічувалося 4 підстави закриття кримінальної справи, які застосовувалися судом. З 30 листопада 1918 р. до 1922 р. підстави та порядок закриття кримінальної справи були врегульовані відомчими нормативними актами (інструкціями). Передбачалися 3 підстави закриття кримінальної справи, які застосовувалися судами, або трибуналами. З 1922 р. по 1926 р. порядок закриття кримінальних справ був урегульований КПК УРСР 1922 р., яким передбачалося 8 підстав закриття кримінальної справи, що застосовувалися судом.

Другий період (1926 – 2001 рр.). Досліджуючи цей період, слід зазначити, що вперше можливість закривати кримінальні справи на стадії досудового розслідування була передбачена Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 16 лютого 1926 р. Згідно з цією постановою КПК УРСР 1922 р. було доповнено ще однією підставою закриття кримінальної справи, яка регламентувалася ст. 4-1 КПК УРСР і могла бути застосована прокурором. Стаття передбачала: «Прокурор і суд мають право відмовляти в порушенні кримінального переслідування або закривати справу в тих випадках, коли дія особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, хоч і має в собі ознаки злочину, передбаченого Кримінальним кодексом УРСР, але не може визнаватись суспільно небезпечною через її вкрай малу важливість і значимість викликаних нею наслідків, або коли порушення кримінального переслідування чи подальше провадження справи далі явно недоцільне, або через зміну умов дія явно втратила суспільну безпеку» [134, с. 129].

Закриття кримінальної справи за даною підставою законодавець пов'язував із таким поняттям, як кримінальне переслідування, що, на нашу думку, цілком правильно, адже закрити кримінальну справу на стадії досудового розслідування можливо лише відмовившись від тієї діяльності, яка здійснюється на цій стадії. Крім цього, в зазначеній нормі передбачалось поняття доцільності кримінального переслідування, яке означало якісну зміну умов, що впливають на злочинну дію таким чином, що остання втрачає свою суспільну небезпеку. Такою нормою законодавець вперше спробував передбачити альтернативу кримінальній репресії і намагався більш гуманно підійти до вирішення кримінально-правових конфліктів, що не становили великої суспільної небезпеки, а також розвантажити суди від розгляду кримінальних справ, порушених за нетяжкі злочини. Згодом зазначена норма була вилучена з КПК і перенесена до матеріального кодексу, де викладена в правилі: «Не є злочинною дія, яка хоч формально і підпадає під ознаки якої-небудь статті Особливої частини КК УРСР, але у зв'язку з малозначністю і відсутністю шкідливих наслідків вона позбавлена характеру суспільно небезпечної». Критикуючи таке положення закону, М.О. Чельцов-Бебутов зазначав: «З точки зору кримінального кодексу як списку злочинів, кожна крадіжка, кожне шахрайство і т.ін. повинні визнаватися такими, що порушують умови правопорядку. Вважати їх незлочинними не можна. І юридична можливість покарання їх виконавців повинна бути збереженою. У принципі (лише!), усі правопорушення можуть підлягати покаранню. Але оскільки кримінальна політика потребує застосування покарання тільки в тих випадках, коли воно є необхідним, то тут і виникає питання про доцільність кримінального переслідування, питання процесуального порядку, котре знаходило своє вирішення в ст. 4-а КПК УРСР 1922 р.» [203, с. 80].

20 липня 1927 р. 2-ю сесією ВУЦВК десятого скликання прийнятий, а 15 вересня 1927 р. введений у дію наступний кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. Він містив у собі всі підстави закриття кримінальної справи, які були передбачені КПК УРСР 1922 р., а також був доповнений ще однією підставою закриття кримінальної справи. Це був п. «е» ст. 4 зазначеного КПК,

згідно з яким кримінальна справа закривалася, «якщо особа, яка притягується до відповідальності, не досягла 14-річного віку». Інші види закриття кримінальної справи були аналогічні КПК УРСР 1922 р [189].

Закриття кримінальної справи за всіма передбаченими в КПК УРСР 1927 р. підставами законодавець передбачав на стадії досудового (на той час попереднього) розслідування. Відповідно до ст. 198 цього кодексу в разі встановлення підстав для закриття кримінальної справи слідчий складав про це мотивований висновок, в якому зазначав, на підставі якої статті закону справу закрито. Висновок разом зі справою направлялися до прокуратури. Прокурор, погодившись з висновком, закривав справу своєю постановою.

Кодексом передбачалась можливість закриття справ і під час дізнання; так, згідно зі ст. 101 розглядуваного КПК, дізнання у справах, у яких досудове (на той час попереднє) слідство не є обов'язковим, закривалося постановою органу дізнання за таких підстав: 1) за смертю особи, яка притягувалася до відповідальності; 2) якщо особа, яка притягується до відповідальності, не досягла 14-річного віку.

В усіх інших випадках встановлення підстав закриття справи орган дізнання весь матеріал зі своїм висновком направляв слідчому. Отримавши таку справу, згідно зі ст. 213 зазначеного КПК, слідчий встановлював, чи достатньо з'ясовано справу, і в разі згоди закривав її відповідно до вимог ст. 198 цього Кодексу [189].

Таким чином, КПК УРСР 1927 р. наділяв слідчого правом контролювати рішення про закриття кримінальної справи, які прийняті органом дізнання. Фактично законодавець надав слідчому повноваження прокурора здійснювати нагляд за діяльністю дізнання, що, звичайно, не відповідало загальноприйнятим функціям кримінального судочинства. Цю колізію було виправлено наказом Прокурора СРСР і НКВС СРСР від 10 листопада 1940 р., яким таку практику було припинено. Відповідно до наказу постанови органу дізнання про закриття справ підлягали обов'язковому затвердженню прокурором, вимога наказу поширювалася і на рішення слідчих [50, с. 165].

З викладеного можна побачити, що КПК УРСР 1927 р. повністю відмовився від практики закриття кримінальних справ лише судом, надавши це право і органам досудового розслідування.

Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 р. також передбачав остаточне рішення в стадії досудового розслідування – закриття кримінальної справи [158, с. 226]. У цьому КПК підстави закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування розподілялися на дві групи. До першої належали підстави, за яких можливо було прийняти рішення як про закриття кримінальної справи, так і про відмову в порушенні кримінальної справи. Такі підстави передбачалися ст.ст. 6, 7 та 8 КПК УРСР 1960 р. [84].

До другої групи належали ті підстави закриття кримінальної справи, застосувати які було можливо лише після проведення досудового розслідування та встановлення фактичних даних про причетність особи до вчинення злочину. Це такі підстави: ст. 9 «Передача матеріалів справи на розгляд комісії у справах неповнолітніх»; ст. 10 «Передача винного на поруки суспільній організації чи колективу трудящих для перевиховання та виправлення» [84].

Слід зазначити, що таку підставу закриття кримінальної справи, як незнайдена винного, що передбачалася КПК УРСР 1922 р. та 1927 р., в КПК УРСР 1960 р. не зазначено. Згідно з КПК УРСР 1960 р. за такої підстави досудове слідство зупинялося до встановлення особи, яка вчинила злочин.

КПК УРСР 1960 р. уповноважував приймати рішення про закриття кримінальної справи органи досудового розслідування. У разі закриття кримінальної справи складалася постанова, в якій зазначалися відомості про особу обвинуваченого, суть справи, підстави до закриття справи, рішення про відміну запобіжного заходу та заходів із забезпечення цивільного позову, а також рішення щодо речових доказів. Якщо під час розслідування встановлювалися факти, що потребували адміністративного чи дисциплінарного впливу стосовно обвинуваченого чи інших осіб, вживалися заходи щодо повідомлення про це відповідних державних установ. Копія постанови про закриття кримінальної справи направлялась прокурору, про прийняте рішення письмово повідомлялись

особа, яка притягувалась до кримінальної відповідальності, та особа, за заявою якої було порушено кримінальну справу, а також потерпілий та цивільний позивач (ст. 214).

Постанова про закриття кримінальної справи за підставами ст. 9 та 10 КПК УРСР 1960р. обов'язково направлялася до прокурора для затвердження. Застосування вказаних підстав закриття кримінальної справи означало звільнення особи від кримінальної відповідальності, а тому в науці такі підстави класифікували як nereабілітаційні [97, с. 100-105]. У разі застосування розглянутих підстав закриття кримінальної справи особа, стосовно якої закривалася кримінальна справа, вважалася винною у вчиненні злочину.

Викладене дозволяє зробити висновок, що другому періоду притаманна передача права закривати кримінальні справи органам досудового розслідування. 16 лютого 1926 р. постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 16 лютого 1926 р. КПК УРСР 1922 р. доповнено ст. 4-1, згідно з якою кримінальна справа могла бути закрита на стадії досудового розслідування. КПК УРСР 1927 р. передбачалося 9 підстав закриття кримінальної справи, які застосовували органи досудового розслідування (окрім підстав закриття кримінальної справи у справах приватного обвинувачення). Прийнятий у 1960 р. КПК УРСР станом до 2001 р. передбачав 11 підстав закриття кримінальної справи, які застосовувалися на стадії досудового розслідування (окрім підстав закриття кримінальних справ приватного обвинувачення). КПК УРСР 1960 р. розділяв підстави закриття кримінальної справи на дві групи, а саме: підстави, за яких, окрім закриття кримінальної справи, можна прийняти рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, та підстави, які застосовуються лише як рішення про закриття кримінальної справи.

Третій період (2001 – 2012 рр.). Передумови виникнення третього історичного періоду пов'язані з передбаченими у КПК УРСР 1960 р. підставами закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності. Застосування зазначених підстав закриття кримінальної справи було можливим лише у разі визнання особи, яка вчинила злочин, винуватою.

У науці не одне десятиліття триває дискусія про те, чи вправі органи досудового розслідування закривати кримінальну справу у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Особливої гостроти ця дискусія набула після прийняття у 1977 р. Конституції СРСР та закріплення у ст. 160 Конституції поняття презумпції невинуватості, згідно з якою винною особою може визнати лише суд в обвинувальному вирокі [3, с. 120-132].

Враховуючи закріплення в Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. зазначений принцип, в юридичній літературі з'явилися думки про те, що закривати кримінальну справу та звільнити особу від кримінальної відповідальності повинен лише суд, бо особа фактично визнається винною, а винною вона може бути визнана лише за обвинувальним вирокі суду [3, с. 120-132].

Інші автори вважали, що закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування не суперечить принципу презумпції невинуватості [48, с. 25]. Тим більше що згідно з КПК УРСР 1960 р. кримінальна справа закривалася не відносно особи, яка вчинила злочин, а відносно особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Щоб розв'язати цю дискусію, законодавець передбачив лише судовий порядок закриття кримінальної справи зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Так, КК України 2001 р. і Законом України «Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України» від 12 липня 2001 р. [138] законодавцем фактично було введено нову форму закінчення досудового слідства: направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про її закриття у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності [91, с. 37-38]. Таким чином, вже на законодавчому рівні підстави закриття кримінальної справи були поділені на дві групи. Перша група – це підстави закриття кримінальної справи, які застосовуються в імперативному порядку та не передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності. Рішення за вказаними підставами може бути прийнято на стадії досудового розслідування. Друга група – це підстави закриття кримінальної справи у зв'язку зі звільненням

особи від кримінальної відповідальності, які є альтернативою складанню обвинувального висновку та в подальшому – винесенню обвинувального вироку. Відповідно до принципу презумпції невинуватості, закріпленого в ст. 62 Конституції України [74], закривати кримінальні справи за вказаних підстав КПК уповноважує виключно суди. У разі прийняття зазначеного рішення констатується винуватість особи у вчиненні злочину [92, с. 299-303].

Здавалося б, проблема вирішена. Але все ж таки зазначений процесуальний порядок кримінальної справи не є досконалим і має певні вади. Недоліком такого процесуального порядку закриття кримінальної справи є те, що хоч це рішення і приймається судом, проблема його відповідності презумпції невинуватості залишилася. Як зазначає Л.А. Хрушова, для визнання особи винною у вчиненні злочину замало просто судового рішення. Згідно з Конституцією України необхідно, щоб таке рішення було у формі обвинувального вироку. По-друге, право назвати особу винною настає в суду після повного розгляду справи, дослідження доказів, виголошення промов сторонами, а не на стадії попереднього розгляду справи, мета якого – вирішення питання щодо можливості призначення справи до слухання, що ніяк не торкається питань винуватості чи невинуватості особи. Між тим саме на попередньому слуханні судами, як правило, закриваються ці справи. По-третє, чи варто виносити розгляд такої справи у суд, якщо проблема цим не вирішується, однак втрачається одна з ключових переваг такої процедури – прискорення процесу та зниження завантаженості і без того вкрай обтяжених роботою слідчих органів та суду [198, с. 51].

Зазначимо також, що, згідно з даними нашого опитування, 65 % опитаних практичних працівників підтримують доцільність застосування підстав закриття кримінального провадження за заохочувальними нормами Загальної та Особливої частини КК на стадії досудового розслідування, а 76 % опитаних висловлюються за закриття кримінального провадження у разі примирення сторін кримінально-правового конфлікту на тій самій стадії. Це дозволяє дійти висновку, що більшість працівників на ґрунті практичного досвіду підтримують застосування підстав закриття кримінального провадження, які передбачають альтернативну

реакцію держави на вчинення суспільно небезпечних дій, саме на стадії досудового розслідування.

Враховуючи те, що визнати особу винною можливо лише вироком суду, в науці були висловлені думки про те, що такі рішення потрібно називати винесенням обвинувального вироку без призначення покарання [91, с. 36-37]. Інші пропонували внести зміни до Конституції України, встановивши, що винною особою можливо визнати не тільки обвинувальним вироком суду, а й постановою про закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності [218, с. 369].

На нашу думку, заслуговують на увагу думки про необхідність визначення вказаних підстав не як таких, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, а таких, що звільняють особу від кримінального переслідування [36, с. 327; 53, с. 168-175; 198, с. 51].

Чинний КПК України також став здобутком на шляху реформування кримінально-процесуального права, як однієї з основних галузей правової системи України, у тому числі зазнав реформування інститут закриття кримінального провадження.

Новим КПК України передбачена можливість закриття кримінального провадження як на стадії досудового розслідування, так і під час судового провадження. Зокрема, ч. 1 ст. 284 передбачено, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо: 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у

кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; 8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; 9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

Крім того, ч. 2 ст. 284 КПК України встановлено, що кримінальне провадження закривається судом: 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України; 3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Таким чином, проведений аналіз демонструє, що інститут закриття кримінального провадження трансформувався у ході розвитку кримінального процесу України. Головні зміни стосувалися підстав прийняття рішення про закриття кримінального провадження (кримінальної справи), а також права прийняття цього процесуального рішення: спочатку його було надано лише судовим органам, потім і органам досудового розслідування.

Закриття кримінального провадження (кримінальної справи) було предметом наукових досліджень протягом багатьох десятиліть; різні науковці надавали йому різні визначення. Так, П.М. Давидов та Д.Я. Мирський закриття кримінальної справи визначали як кримінально-процесуальну дію органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, що виконується в порядку, передбаченому законом, якою завершується діяльність зі збирання доказів та встановлення фактів [44, с. 5].

М.В. Жогін і Ф.Н. Фаткуллін дійшли висновку, що закриття кримінальної справи – це процесуальне рішення про неможливість здійснювати кримінальне судочинство за певних передбачених законом обставин. На їхню думку, закриття

кримінальної справи – процесуальний акт, що виражає рішення уповноваженого на те посадового органу про відсутність необхідних для кримінального судочинства передумов і про відмову від подальшого провадження [58, с. 8].

Також існують думки, що закриття кримінального провадження насамперед пов'язане з неякісним розслідуванням, у зв'язку з чим стає неможливим направлення відповідних матеріалів до суду, а тому слідчий вимушений закрити провадження. Свого часу на це вказувалось і в наказі Генерального прокурора № 5гн від 19 вересня 2005 р. «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення», згідно з п. 7 якого керівників прокуратур зобов'язано протягом трьох днів з моменту закінчення строку на оскарження надсилати до галузевих підрозділів прокуратур вищого рівня інформацію про справи, які закрито судами за реабілітаційними підставами, та про реагування на ці рішення [139].

Слід зазначити, що серед вивчених нами закритих кримінальних проваджень досудове розслідування проводилося з додержанням вимог законодавства, а рішення про його закриття прийнято обґрунтовано та на законних підставах. На це вказує і той факт, що лише в 9 % рішення про закриття було скасовано.

Вважаємо, що закриття кримінального провадження за будь-яких передбачених в КПК України підстав не означає брак у роботі органів досудового розслідування. Слід погодитися з думкою Н.А. Якубович про те, що незалежно від того, направляється справа до суду чи закривається, слідчий повинен бути впевненим у тому, що він виконав усі вимоги кримінально-процесуального закону [219, с. 6]. А тому слід підтримати думку про те, що звітність про кількість закритих кримінальних проваджень (справ) не має бути показником негативної роботи органів слідства [15, с. 25; 107, с. 18]. Закриття кримінального провадження, якщо воно прийняте відповідно до норм закону, є самостійним закономірним кінцевим рішенням, яке відповідає завданням кримінального провадження.

У подальших дослідженнях вченими зазначалося, що закриття кримінальної справи – це одна із закономірних форм закінчення досудового розслідування, що виражається у визнанні уповноваженими на те органами та посадовими особами повної або часткової неможливості (у зв'язку із зазначеними у законі обставинами) провадження у кримінальній справі з метою уникнення необґрунтованого притягнення громадян до кримінальної відповідальності та зосередження уваги органів слідства на розкритті дійсно злочинних діянь, встановленні та викритті дійсних злочинців [62, с. 15].

А.Я. Дубинський, досліджуючи це питання, визначав закриття кримінальної справи як юридичний факт, що являє собою заключний етап розслідування, на якому уповноважений державою орган (слідчий, орган дізнання, прокурор) підбиває підсумок проведеної у справі роботи, аналізує та оцінює сукупність зібраних доказів і на їх основі формулює в постанові висновок про неможливість подальшого провадження у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин, а також вирішує всі питання, що витікають з прийнятого рішення по суті справи. Закриття справи є юридичним фактом, що усуває правомочність органу, який закриття справи, щодо розслідування обставин, за якими прийнято рішення, та породжує право зацікавлених осіб на оскарження [47, с. 25].

В.М. Тертишник закриття кримінальної справи розуміє як юридичний акт, внаслідок якого закінчується досудове слідство та процесуальне провадження у кримінальній справі, вирішується доля зібраних у кримінальній справі речових доказів та майна, на яке був накладений арешт, відмінюються обрані запобіжні заходи, а правовідносини учасників процесу після набрання чинності прийнятого рішення переводяться в русло цивільних правовідносин [177, с. 541-542].

С.М. Благодир зазначає, що закриття кримінальної справи на досудовому слідстві – заключний етап розслідування, під час якого слідчий, прокурор у межах своїх повноважень аналізує та оцінює зібрані докази і на їх основі констатує закінчення провадження у кримінальній справі по суті у зв'язку з наявністю передбачених законом підстав [22, с. 23].

Г.П. Хімичева та інші вважають, що закриття кримінальної справи являє собою заключний етап розслідування, на якому орган дізнання, слідчий і прокурор підбивають підсумки зробленої у справі роботи і на основі оцінки сукупності доказів приймають рішення про неможливість подальшого розслідування у зв'язку з встановленням передбачених законом обставин, що виключають провадження у кримінальній справі або дозволяють звільнити особу від кримінальної відповідальності, а також вирішують питання, пов'язані з прийняттям рішення по суті справи [196, с. 14].

Г.В. Рось закриття кримінальної справи визначає як закриття провадження у кримінальній справі. Автор наголошує, що закриття провадження в кримінальній справі як форма закінчення досудового розслідування реалізується на заключному етапі розслідування, коли уповноважений державою орган (орган дізнання, слідчий, прокурор) підбиває підсумок проведеної у справі роботи, аналізує й оцінює сукупність зібраних доказів і на їх основі формулює у постанові висновок про неможливість подальшого провадження у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин та вирішує питання, що впливають із ухваленого рішення про закриття провадження у справі [150, с. 26].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «закрити» означає «припинити діяльність кого-, чого-небудь, заборонити щось» [26, с. 398].

Отже, терміни закрити, припинити насамперед вказують на закінчення певної діяльності. З цього можна зробити висновок, що термін «закриття» в словосполученні «закриття кримінального провадження» означає «закінчення процесуальної діяльності, яку уповноважені виконувати органи досудового розслідування, прокуратури, суд».

У словосполученні «закриття кримінального провадження» також необхідно піддати аналізу термін «кримінальне провадження». Адже, як вказує В.В. Рожнова, важливою умовою належної, ефективної правозастосовної практики є однакове розуміння та застосування кримінальної процесуальної форми, що, в свою чергу, серед інших факторів, забезпечується якістю

кримінального процесуального закону, досконалістю його законодавчої техніки [149, с. 28].

Визначальну роль та основне смислове навантаження в праві несуть поняття та терміни. Вони фактично виступають найвищим ступенем логічного узагальнення предметів і явищ. Поняття з ряду ознак певного явища обирають найбільш суттєві, за якими можна судити про все явище, при цьому наявність цих ознак визнається достатньою для правильного розуміння явища. Саме тому поняття та терміни є найбільш важливими складовими нормативно-правового акту [178, с. 222]. Для їх формування необхідно використовувати, насамперед, адекватні слова. При цьому, слід враховувати системні зв'язки як всередині самого поняття, так і між декількома поняттями, термінами, а також приймати до уваги загальноприйняті лексико-семантичні норми функціонування різних значень поняття, терміну.

Кримінальне процесуальне право наряду із загальноживаними словами використовує слова точно значення – терміни, принципова відмінність яких від слів загального значення полягає в тому, що вони позначають свідомо створений елемент соціального знання [125, с. 28]. Відображення в терміні спеціального знання вимагає особливо ретельного підходу до його визначення. Таке завдання, як правило, ускладнюється в умовах реформування законодавства, зміни окремих основоположних ідей правового регулювання. Ці обставини обумовлюють необхідність уточнення лексичного складу відповідного законодавства.

У чинному КПК України законодавець використав різні прийоми визначення правових понять і термінів. У ч. 1 ст. 3 КПК України сформульовано визначення 26 основних, на думку законодавця, термінів кодексу, а ч. 2 цієї ж статті містить положення щодо визначення інших термінів, які вживаються в кодексі, спеціальними нормами цього кодексу та іншими законами України.

Пункт 10 ч. 1 ст. 3 КПК України містить визначення такого основоположного, системного для кримінальної процесуальної діяльності терміну, як кримінальне провадження. Його використання обумовлюється необхідністю відображення системи кримінального процесу не тільки як

сукупності взаємопов'язаних стадій, а й відповідно до сучасних філософських уявлень про системність. Останні визначають рух і розвиток – лише як одну із властивостей системи. Її невід'ємною приналежністю також є функції, в яких знаходить своє відображення поведінка, діяльність учасників кримінального провадження, спрямована на досягнення певних цілей, вирішення конкретних завдань. Тому для повної та точної характеристики системи кримінального процесу на рівні процесуальної діяльності наряду з таким поняттям як стадія, виділяють таке поняття як кримінальне провадження.

Перш за все, кримінальне провадження є змістовою характеристикою процесуальної діяльності, представляючи собою сукупність усіх процесуальних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Водночас, кримінальне провадження може бути охарактеризоване як процесуальна форма діяльності на окремому етапі кримінальної процесуальної діяльності, що визначається його функціональним призначенням і завданнями, що підлягають вирішенню. Тим самим кримінальне провадження виступає структурним елементом кримінальної процесуальної форми, за умови, що остання розглядається як передбачений законом єдиний порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності.

Аналіз визначення терміну «кримінальне провадження», закріпленого в п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України дає підстави для висновку про те, що термін «кримінальне провадження» за обсягом визначення у цій нормі є більш вузьким, ніж це випливає з фактичного змісту самого кодексу, який і регулює порядок цього провадження. Адже крім досудового розслідування (у визначенні п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) та судового провадження (у визначенні п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України) до змісту кримінального провадження входять також відновлення матеріалів кримінального провадження (розділ VII); виконання судових рішень (розділ VIII); тощо [148, с. 18].

Таким чином, кримінальне провадження – це система кримінальної процесуальної діяльності, а відповідно слід визнати, що «закриття кримінального провадження» є більш вдалим терміном, ніж «закриття кримінальної справи», оскільки, як справедливо вказує Г.В. Рось, припинити можливо тільки діяльність,

яка відбувається, тобто провадження, але аж ніяк не кримінальну справу, як подію або як сукупність документів [150, с. 19].

Безперечно, припинити можливо лише діяльність, а не якусь певну кількість процесуальних документів, у яких така діяльність лише фіксується.

У свою чергу матеріали кримінального провадження формують кримінальну справу.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 317 КПК України документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою).

Таким чином, у судових стадіях кримінального провадження матеріали кримінального провадження доречно іменувати кримінальною справою. Адже термін «справа» означає явище, подію, факт суспільного або особистого життя, що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось. Тому якщо подія суспільного життя (справа) є кримінально караним діянням (подією), то таку справу цілком можливо назвати кримінальною справою, що буде означати судовий процес, процесуальну діяльність із приводу вчинення кримінального правопорушення.

Процесуальна діяльність та документування цієї діяльності (процесуальних дій, процесуальних рішень) є нерозривними складовими одного цілого, бо без діяльності не буде документу, вони у своїй сукупності формують такий феномен, як процесуальний акт. С.С. Алексєєв зазначає, що для характеристики правозастосовної діяльності щодо конкретного фрагменту дійсності на практиці та в законодавстві існує особливе поняття «юридична справа», а сама правозастосовна діяльність у зв'язку з цим, зазвичай, розглядається як ведення юридичної справи (провадження у справі) [2, с. 328]. Таким чином, юридична справа – це сукупність документів, у яких зафіксовано життєвий випадок,

об'єктивно існуючу обставину, стосовно якої виконуються правозастосовні дії [2, с. 328].

Таким чином, можна визначити, що кримінальна справа – це зафіксована у відповідних процесуальних документах діяльність компетентних державних органів із розслідування діяння, що містить у собі ознаки кримінального правопорушення, його судового розгляду, а також система інших документів, які містять у собі інформацію, що має значення для кримінального провадження.

Слід звернути увагу на тотожність категорій «припинення» та «закриття». Термін «закриття» охоплює термін «припинення». Аналізуючи поняття «припинення» та «закриття», можна дійти висновку, що для прийняття рішення про закриття кримінального провадження органи досудового розслідування, прокурор, суд повинні встановити фактичні дані, які вказують на необхідність припинення їх діяльності, що, за винятком окремих випадків, тягне за собою прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

У юридичній літературі загальноприйнятою є думка, що органи досудового розслідування (сторона обвинувачення) здійснюють кримінальне переслідування. Здійснення кримінального переслідування виявляється в дослідженні злочинної діяльності особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. М.С. Строгович називав таку діяльність функцією «кримінальне переслідування або обвинувачення» [172, с. 15] та характеризував її як складну діяльність, котра включає в себе притягнення до кримінальної відповідальності і підтримання обвинувачення перед судом [172, с. 56]. Кримінальне переслідування, як зазначав М.С. Строгович, – це сукупність процесуальних дій, спрямованих на те, щоб викрити у вчиненні злочину притягнену до кримінальної відповідальності особу та забезпечити застосування до неї заслуженого покарання [171, с. 99].

Більшість вчених кримінальне переслідування визначають як діяльність із викриття у вчиненні злочину підозрюваного чи обвинуваченого. А.Я. Дубинський таку діяльність розумів як застосування до певної особи заходів процесуального

характеру, які виражають ставлення до неї органу розслідування як до особи, обвинуваченої у вчиненні злочину чи підозрюваної у ньому [48, с. 23-24].

Подібною думки дотримується і А.П. Гуляєв, який зазначає, що кримінальне переслідування розуміється як кримінально-процесуальна діяльність, що складається з формулювання і обґрунтування висновку про вчинення визначеною особою конкретного злочину [43, с. 15].

На думку І.В. Рогатюка, кримінальне переслідування можна визначити як дії з доказування події злочину, виявлення особи, що його вчинила, викриття цієї особи у вчиненні злочину, реалізації щодо неї кримінальної відповідальності [147, с. 81].

Досліджуючи це питання, С.В. Прилуцький стверджує, що кримінальне переслідування – це діяльність спеціальних органів і суб'єктів із доказування вини особи у вчиненні злочину, притягнення її до кримінальної відповідальності та обвинувачення у вчиненні злочину [137, с. 70].

Т.О. Лоскутов стверджує, що кримінальне переслідування – це кримінально-процесуальна функція, до змісту якої входять дії слідчого з викриття (перевірки на причетність) конкретної особи у вчиненні злочину в межах визначеного законом предмету відання. До того ж переслідування особи має місце незалежно від того, чи надано їй процесуальним рішенням слідчого статус підозрюваного чи обвинуваченого [96, с. 146].

Зазначені думки знаходять своє відображення і в законодавстві держав пострадянського простору. Наприклад, п. 55 ст. 5 КПК Російської Федерації [187], п. 48 ч. 1 ст. 6 КПК Республіки Білорусь [185], ст. 7.0.4 КПК Азербайджанської Республіки [182], п. 13 ст.7 КПК Республіки Казахстан [186] законодавчо закріплене поняття терміну «кримінальне переслідування».

Цілком справедливо зазначає В.С. Зеленецький, що безпосередньо викриття не є для органів розслідування самоціллю. Їхня діяльність у всіх випадках спрямована на те, щоб установити дійсно винного у вчиненні злочину громадянина і добитися його покарання [60, с. 73]. Щоб не перетворюватися на безконтрольну діяльність, метою якої є будь-яким способом довести вину особи у

вчиненні злочину, кримінальне переслідування повинно повністю контролюватися законом, здійснюватися визначеними законом посадовими особами у певний проміжок часу із застосуванням передбачених законом засобів його здійснення. Як зазначають С.П. Щерба та Т.О. Решетнікова, кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність прокурора і уповноважених на те посадових осіб, спрямована на збирання доказів винності підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину з метою справедливого і законного вирішення кримінальної справи [213, с. 66].

Досягти справедливого і законного рішення у справі можливо лише при здійсненні об'єктивного і законного кримінального переслідування. Це означає, що крім обвинувальних доказів органи розслідування, які здійснюють кримінальне переслідування, повинні досліджувати встановлені у ході досудового розслідування або надані стороною захисту виправдувальні докази, які перешкоджають здійсненню кримінального переслідування. Така діяльність впливає із засади змагальності. Органи, які здійснюють досудове розслідування, зобов'язані досліджувати та оцінювати «виправдувальні докази». І лише після того, як встановлять, що обвинувальні докази домінують над виправдувальними, здійснювати подальше кримінальне переслідування.

Триває полеміка і щодо аспекту початку кримінального переслідування. Деякі автори вважають, що кримінальне переслідування починається з моменту порушення кримінальної справи. Так, М.О. Чельцов вважає, що кримінальне переслідування проводиться не обов'язково стосовно певної особи, воно може проводитись і стосовно самого факту події злочину, коли обвинуваченого ще не існує, бо така особа ще не встановлена слідством [202, с. 88-89].

Висловлюються думки, що кримінальне переслідування починається і ведеться тільки стосовно конкретної особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину [172, с. 60].

А.Б. Соловйов та Н.А. Якубович вважають, що в разі порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину початковим моментом

кримінального переслідування є проведення першої процесуальної дії, що пов'язана із застосуванням заходів процесуального примусу [159, с. 85].

Щодо цього питання заслуговує на увагу думка В.С. Зеленецького, який, досліджуючи кримінально-процесуальні функції слідчого, зазначає, що залежно від етапу досудового слідства кримінальне переслідування як діяльність слідчих органів, спрямована на встановлення особи, яка вчинила злочин, і притягнення її як обвинуваченого, здійснюється в різних формах. Спочатку необхідно викрити конкретну особу у вчиненні злочину, а потім притягти її як обвинуваченого [60, с. 74]. Подібної думки дотримується й І.В. Рогатюк [147, с. 81]. Підтримуючи зазначені вище позиції, вважаємо, що кримінальне переслідування складається з двох частин. Перша частина – це пошукове кримінальне переслідування, спрямоване на виявлення, встановлення та пошук особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. А друга – це доведення вини особи, стосовно якої наявні докази її причетності до вчиненого кримінального правопорушення, тобто кримінальне переслідування особи.

Перша частина кримінального переслідування починається з моменту початку кримінального провадження, тобто з моменту надходження інформації про кримінальне правопорушення, що вчинене або готується. Саме з цього моменту слідчі органи встановлюють в діях невідомої особи склад кримінального правопорушення, а значить, і необхідність здійснення пошукового кримінального переслідування, яке виявляється у здійсненні слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення особи, яка причетна до вчиненого кримінального правопорушення. Здійснюючи пошукове кримінальне переслідування, слідчі органи намагаються знайти відповідь на питання: «Хто саме вчинив кримінальне правопорушення»? Про те, що пошукове кримінальне переслідування здійснюється ще до встановлення конкретної особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, яскраво свідчить введення норма, згідно з якою свідок має право скористатися послугами адвоката (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Друга частина кримінального переслідування розпочинається з моменту появи у кримінальному провадженні особи, щодо якої у слідчих органів є фактичні дані, що вказують на її причетність до вчинення кримінального правопорушення. Слід зазначити, що початок кримінального переслідування особи не потрібно «прив'язувати» до процесуальних рішень, зокрема до затримання або обрання запобіжного заходу, або повідомлення про підозру. Щоб прийняти згадані рішення, відповідні органи вже повинні володіти певними доказами, які вказують на те, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення.

Таким чином, КПК України було б доречно доповнити нормами, які б визначали поняття кримінального переслідування, як здійснювану відповідно до норм кримінального процесуального закону діяльність визначених учасників кримінального провадження, змістом якої є встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, доведення, з урахуванням як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, вини переслідуваної особи та підтримання державного обвинувачення. Кримінальне переслідування особи розпочинається з моменту складення протоколу про роз'яснення права на захист перед здійсненням першої процесуальної дії, спрямованої на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Отже, пропонуємо ст. 3 КПК України доповнити пунктом 9¹ такого змісту: «Кримінальне переслідування – здійснювана відповідно до норм кримінального процесуального закону діяльність визначених учасників кримінального провадження, змістом якої є встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, доведення, з урахуванням як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, вини переслідуваної особи та підтримання державного обвинувачення».

Слід погодитися з думкою Г.В. Рось про те, що розбіжності в поняттях «закриття кримінальної справи» та «припинення кримінального переслідування» полягають у тому, що закриттям справи завершується діяльність у справі в цілому, а в разі припинення кримінального переслідування припиняється лише

діяльність щодо розслідування фактів, які характеризують діяння певної особи. У разі припинення кримінального переслідування провадження у справі триває, а в деяких випадках, передбачених законом, зупиняється. Однак у тих випадках, коли у справі розслідувалося тільки діяння певної особи і кримінальне переслідування щодо неї припиняється, це означає й закриття провадження у справі в цілому [150, с. 25]. Такої ж думки і В.М. Федченко [192, с. 83].

В.В. Навроцька також наголошує, що процесуальні значення понять «закриття справи» та «припинення переслідування» є різними. Кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність, що здійснюється стороною обвинувачення з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину. Кримінальне переслідування повинно врегулювати випадки, коли обвинувачення у кримінальній справі є «складним», тобто у справі як обвинувачені притягуються декілька осіб чи одна особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів. У кримінальній справі може здійснюватися ціла низка кримінальних переслідувань, і припинення одного з них не тягне припинення кримінальної справи в цілому. Єдиним винятком, коли припинення кримінального переслідування автоматично тягне закриття кримінальної справи, є ситуація, за якої у кримінальній справі фігурує тільки один епізод, щодо якого переслідування особи припинено. Таким чином, закриття кримінальної справи завжди тягне за собою припинення кримінального переслідування, однак допускається припинення кримінального переслідування без закриття кримінальної справи [121, с. 175-176].

Як зазначає Є.О. Білоусова, причинами припинення кримінального переслідування на досудових стадіях завжди є встановлення обставин, які відповідно до вимог кримінально-процесуального закону виключають можливість сторони обвинувачення в подальшому здійснювати процесуальну діяльність з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочинів [16, с. 38]. Погоджуючись з авторами, зауважимо лише, що припинення кримінального переслідування без закриття кримінального провадження не завжди означає розв'язання кримінально-правового конфлікту. Розв'язання кримінально-

правового конфлікту шляхом припинення кримінального переслідування можливе лише в разі розслідування у багатоепізодних кримінальних провадженнях, де приймається рішення про припинення кримінального переслідування за одним із епізодів злочинної діяльності особи, наприклад, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Зі словосполучення «закриття кримінального провадження» видно, що термін «закриття» щодо терміна «кримінальне провадження» є певною дією, яка ним розпоряджається, а тому поняття «закриття» можна розуміти як рішення щодо кримінального провадження. Поняття «закриття кримінального провадження» містить у собі усі ознаки кримінально-процесуального поняття «рішення», а тому доцільно зазначити, що «закриття» є рішенням стосовно «кримінального провадження», що означає припинення всієї процесуальної діяльності, яка здійснюється у ньому.

Слід вказати, що термін «рішення» тлумачиться як вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів тощо, продуманий намір зробити що-небудь, вчинити певним способом [26, с. 1036]. А термін «вирішувати» означає «доводити до кінця, завершувати що-небудь; мати основне, вирішальне значення у закінченні, завершенні чого-небудь» [26, с. 426].

У кримінально-процесуальному значенні термін «рішення» визначається як правові акти, виражені у встановленій законом процесуальній формі, в яких державний орган чи посадова особа в межах своїх повноважень у встановленому законом порядку надає відповіді на правові питання, які виникли у справі та обґрунтовані встановленими фактичними обставинами справи і положеннями закону, містять владне волевиявлення стосовно дій, спрямовані на досягнення призначення кримінального судочинства [99, с. 21-22].

Ю.В. Манаєв «рішення» визначає як спрямовані на досягнення мети кримінального судочинства правозастосовні акти, які відповідають вимогам законності та обґрунтованості і мають обов'язкові для виконання владні волевиявлення та висновки з правових питань, які виникають у процесі порушення та розслідування кримінальної справи [105, с. 12].

Відповідно до ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371-374 КПК України. Рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне.

Аналізуючи перелічені визначення, можемо виділити найголовніші ознаки, які вказують, що закриття кримінального провадження є кримінальним процесуальним рішенням: 1) воно знаходить вираз лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання, які виникли під час здійснення кримінального провадження, і зумовлюються встановленими фактичними даними і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження; 5) має преюдиціальний характер.

Кожне кримінальне процесуальне рішення спрямоване на досягнення мети кримінального провадження, але не в кожному рішенні міститься волевиявлення щодо прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні. Кримінальні процесуальні рішення приймаються на різних стадіях кримінального провадження та на різних етапах цих стадій. З усього різноманіття типологізацій кримінальних процесуальних рішень такою, що найбільш повно відповідає логіці нашого дисертаційного дослідження, є класифікація рішень з урахуванням того функціонального навантаження, яке має той чи інший акт у загальній динаміці кримінальної процесуальної діяльності. Залежно від цього критерію їх можна поділити на: 1) вихідні; 2) проміжні; 3) підсумкові [31, с. 12]. Кримінальне процесуальне рішення про закриття кримінального провадження є підсумковим рішенням, оскільки ним може закінчуватись стадія кримінального провадження, зокрема, стадія досудового розслідування, стадія підготовчого провадження, стадія судового розгляду, стадії апеляційного та касаційного провадження.

Враховуючи вищезазначене, закриття кримінального провадження пропонуємо розуміти як підсумкове рішення, що вирішує завдання кримінального провадження та досягає його мети. Це рішення є кінцевим для багатьох стадій кримінального провадження. Але в науці виникають дискусії щодо того, чи вирішується цим рішенням ним саме кримінальне провадження (кримінальна справа).

Багатьма вченими підтримується думка про те, що закриття кримінального провадження (справи) є рішенням, що вирішує його по суті. На думку А.Я. Дубинського, Г.П. Хімічевої, О.В. Мічуріної, О.В. Хімічевої вирішення справи по суті полягає в остаточному визначенні її долі. На думку Р.Д. Рахунова процесуальним рішенням про закриття кримінальної справи слідчий подібно до суду вирішує справу по суті [146, с. 129]. Такої ж думки дотримуються Г.П. Хімічева, О.В. Мічурина, О.В. Хімічева, які зазначають, що при закритті кримінальної справи не тільки створюються умови для правильного рішення справи, але вона безпосередньо вирішується [196, с. 15]. Цю позицію розділяють Г.М. Міньковский [110, с. 51], П.А. Лупинська [98, с. 36-37], В.С. Шадрин [206, с. 46], А.Я. Дубинський [48, с. 11], А.П. Гуляєв [43, с. 150], С.М. Благодар [22, с. 22-23]. Існують думки, що вирішення кримінальної справи на стадії досудового розслідування можливе лише при закритті кримінальної справи за реабілітаційними підставами [131, с. 154; 204, с. 150].

Але існують і протилежні погляди. Так, на думку Н.В. Жогіна і Ф.Н. Фаткулліна, при закритті кримінальна справа по суті не вирішується, тому що, по-перше, її вирішення по суті складається з офіційного визнання винуватості або невинуватості особи, чиї діяння розслідувались, і, по-друге, таке визнання органи розслідування зробити не вправі, бо це є компетенцією лише судових органів [58, с. 34].

Так само вважає і П.С. Елькінд. Обґрунтовуючи свою думку, автор наводить такі аргументи. По-перше, враховуючи розподілення прав і обов'язків поміж різними учасниками кримінального процесу залежно від їх правового положення, функцією вирішення кримінальної справи наділяється тільки суд. Вирішення

кримінальних справ іншими органами держави шляхом їх закриття – можливий результат здійснення інших процесуальних функцій, але не вирішення справи по суті судом. По-друге, лише суд вправі вирішувати кримінальні справи не тільки в напрямку їх закриття чи виправдування підсудних, але і в напрямку визнання підсудних винними, їх засудження і призначення покарань. По-третє, тільки суд правомочний розглядати і вирішувати кримінальні справи в судових засіданнях, за участю сторін, при найбільш повно і послідовно виражених принципах кримінального судочинства (гласності, усності, безпосередності, змагальності та ін.) [214, с. 64]. Слід погодитися з автором щодо того, що вирішення кримінального провадження (справи) не в суді є результатом здійснення інших (не правосуддя) процесуальних функцій, в нашому випадку – функції кримінального переслідування, а точніше, її припинення.

На думку О.А. Губської, вирішення справи по суті безпосередньо пов'язане з офіційним визнанням судом винуватості чи невинуватості особи, щодо якої проводилося слідство, яке здійснюється за результатами судового розгляду у формі постановлення обвинувального чи виправдувального вироку [42, с. 81]. Аналогічної думки дотримуються Г.В. Рось [150, с. 17] та Е.Ф. Куцова [86, с. 137].

На нашу думку, зазначену дискусію можна розв'язати, дослідивши мету кримінального провадження та встановивши, чи досягається вона у разі прийняття рішення про закриття кримінального провадження, зокрема, на стадії досудового розслідування.

Чинним КПК України регламентовані задачі кримінального провадження, але не регламентована його мета. Це, як зазначає А.С. Барабаш, не може позитивно відобразитися на процесі здійснення кримінального судочинства, адже чітко прописана мета дозволяє суб'єкту діяльності вести роботу планомірно, кожного разу співвідносячи результат із тим, що зумовлює рух діяльності, визначає її кордони і слугує критерієм оцінки ефективності діяльності [12, с. 109].

Термін «мета» тлумачиться як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; задалегідь намічене завдання [26, с. 661]. Слід звернути увагу на те, що слово «мета» не є синонімом слова «ціль», оскільки ціль – це те, у що потрібно влучити.

Водночас в українській мові слово «мета» у множині часто трактується як цілі. Слід брати до уваги й те, що в російській мові слово «цель» – багатозначне, а тому охоплює зміст українських слів «мета» і «ціль» [76, с. 75].

Визначення мети кримінального провадження завжди пов'язане із розбіжностями в поглядах науковців щодо цього питання. Висловлювалися різні її дефініції: пізнання істини; установлення в судовому рішенні істини у справі; застосування норм кримінального закону до винних у злочині; установлення, конкретизація та реалізація кримінально-правових відносин або констатація їхньої відсутності; установлення «для конкретного випадку наявності ... права держави на покарання та еventуально ... тих меж, в яких воно має відбутися; визначення справедливого покарання; боротьба зі злочинністю. Зазначалось і те, що радянський кримінальний процес має багато цілей, що він не має власної мети тощо [76, с. 68].

Існують думки, що визначити мету неможливо. Так, на думку П.С. Елькінд, тонкощі цих понять лежать не у відмінності їх змісту, а в можливості їх різноаспектного використання. Категорія «мета» – філософська; категорія «завдання» має більш практичне значення [215, с. 37-38].

Існує й інша, протилежна думка, за якою мета виражає напрям кримінального провадження і є галуззю державної діяльності. У такому випадку мета впливає із задач кримінального процесу, якій вони і мають слугувати [180, с. 70].

Як справедливо наголошує Л.Д. Самигін, завдання віддзеркалює основний зміст діяльності, а мета – результат, що очікується. Мета – кінцева, головна задача, а завдання – проміжні цілі [154, с. 18].

Досліджуючи питання щодо існування декількох цілей кримінального судочинства, Н.Г. Стойко мету кримінального судочинства розглядає крізь призму принципів кримінального права, а саме принципів вини, справедливості, гуманізму, відновлення справедливості, і наголошує на таких цілях кримінального процесу: 1) реагування на злочин; 2) відновлювання справедливості; 3) урегулювання кримінальних конфліктів [168, с. 103-105].

Р.А. Хашимов виділяє такі цілі кримінального процесу: 1) встановлення об'єктивної істини; 2) покарання злочинців; 3) захист особи; 4) вирішення правового спору (конфлікту) [195, с. 17].

На нашу думку, кримінальне провадження повинно мати одну основну мету, на досягнення якої повинні бути спрямовані всі стадії кримінального провадження. Якщо говорити про декілька цілей кримінального провадження, то одна з них може бути досягнута лише після реалізації попередньої. Наприклад, лише після встановлення істини можливо встановити винувату у вчиненні злочину особу, а значить, встановлення істини є завданням для досягненні мети – встановлення винуватої особи.

З цього приводу О.Л. Васильєв наголошує, що складні категорії «мета» та «завдання» слід відрізняти одну від одної. Повинна існувати кінцева мета всього, для досягнення якої вимагається вирішення різних задач. Якщо якийсь завдання вирішується за допомогою іншого, яке тільки і існує для вирішення першої задачі, то перше завдання слугує для другої метою. Зазвичай мета однієї підсистеми є завданням більшої підсистеми (системи) [25, с. 22].

Саме тому повинна існувати одна-єдина мета кримінального провадження, на досягнення якої спрямовані всі без винятку кінцеві кримінальні процесуальні рішення. Мета кримінальної юстиції, системоутворюючим чинником якої є специфічний вид діяльності, міститься у кримінальному процесуальному законодавстві. При цьому вона формулюється як кінцевий результат провадження [115, с. 112].

Як підсумок зазначимо, що рішення, яке завершує кримінальне провадження (вирішує кримінальну справу), і є його метою. Втім, слід звернути увагу і на те, що КПК України передбачено не одне рішення, яким завершується кримінальне провадження. Ці рішення містять у собі різні правові наслідки, але якщо вони передбачені законом, то логічним буде припустити, що всі вони повинні відповідати його меті, незалежно від того, за яких підстав, якою посадовою особою та на якій стадії кримінального провадження вони прийняті.

Будь-яке судочинство, у тому числі і кримінальне, є засобом розв'язання конфліктів, які виникають у суспільстві. Будь-який злочин, як зазначає І.Б. Михайловська, – це перш за все конфлікт між особистістю та владою, тобто між порушником кримінально-правової заборони та державою, яка встановила таку заборону, а кримінально-процесуальна форма виступає засобом вирішення цього конфлікту [116, с. 35]. Мета кримінального провадження повинна визначатися з урахуванням його суспільного призначення, яке, продовжує І.Б. Михайловська, полягає у вирішенні конфліктів між особистістю і державною владою з найменшими негативними наслідками для суспільства [115, с. 114]. Подібну думку висловлює і М.Є. Шумило [212, с. 6].

Таким чином, мета кримінального провадження має бути пов'язана з вирішенням кримінально-правових конфліктів, і тому, досліджуючи поняття мети кримінального провадження, необхідно дослідити і природу кримінально-правового конфлікту.

Кримінально-правовий конфлікт є видом юридичних конфліктів, який, у свою чергу, є видом соціальних конфліктів. Дослідження поняття кримінально-правового конфлікту необхідно проводити спираючись на поняття конфлікту взагалі. Термін «конфлікт» тлумачиться як зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка [26, с. 570]; зіткнення поглядів, інтересів, позицій та ін., що супроводжується конфронтацією, суперництвом, конкуренцією чи протиборством його учасників [217, с. 335].

В.М. Кудрявцев стверджує, що початок конфлікту визначається об'єктивними (зовнішніми) актами поведінки, спрямованими проти іншого учасника (конфліктуючої сторони), за умови, що останній усвідомлює ці акти як спрямовані проти нього і протидіє їм. На думку автора, для визнання конфлікту, який почався, необхідна наявність як мінімум трьох співпадаючих умов: 1) перший учасник свідомо і активно діє на шкоду другому учаснику; 2) другий учасник усвідомлює, що вказані дії спрямовані проти його інтересів; 3) у зв'язку з цим він вживає у відповідь активні дії, спрямовані проти першого учасника. З цього моменту конфлікт розпочався [217, с. 9].

Наявність таких умов необхідна і для початку кримінально-правового конфлікту. Досліджуючи його природу, Є.В. Попаденко дійшла висновку, що кримінально-правовий конфлікт є зіткненням біполярних інтересів особи, яка вчинила злочин (з однієї сторони), та потерпілого, суспільства, держави (з другої) у сфері гарантування і реалізації суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом [135, с. 9-12].

Така думка заслуговує на увагу, але слід зазначити, що кримінально-правовий конфлікт не завжди виникає внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Усвідомлення особою того, що її права порушені, може бути й помилковим [163, с. 69]. А тому можна говорити, що виникнення кримінально-правового конфлікту не завжди означає наявність вчиненого злочинного діяння.

Кримінально-правовий конфлікт має низку притаманних йому властивостей, які виявляються в тому, що, по-перше, дії (дія або припущення про дію (дії чи бездіяльність)), які спричинили кримінально-правовий конфлікт, чітко передбачені в КК України, як суспільно небезпечні, а тому кримінально-правовий конфлікт може виникнути лише в разі вчинення дій (або припущення про вчинення дій), які заборонені нормами КК України. Конфлікти, які виникли внаслідок вчинення дій (припущення про вчинення дій), які не передбачені Особливою частиною КК України як суспільно небезпечні, не є кримінально-правовими. По-друге, розв'язання кримінально-правового конфлікту має чітку процесуальну форму згідно з КПК України, і лише при її дотриманні можливо законно його розв'язати.

Конфлікт як суспільне явище розпочинається, розвивається і припиняє своє існування, тобто має певні стадії свого розвитку. В юридичній енциклопедії зазначається, що динаміка конфлікту, як правило, передбачає наявність певних стадій: 1) виникнення, усвідомлення та оцінку ситуації як конфліктної; 2) прийняття рішення та вибір засобів вирішення конфліктів; 3) апогей конфлікту (його зовнішнє виявлення); 4) вирішення конфлікту [217, с. 335]. Подібним чином стадії розвитку конфлікту розглянуто і в інших літературних джерелах [162,

с. 158]. Необхідно звернути увагу на те, що останньою стадією протікання конфлікту є його вирішення (розв'язання).

Кримінальне провадження складається зі стадій, кожна з яких повинна виконати своє призначення, але всі вони спрямовані на досягнення єдиної мети кримінального провадження. Не можна вважати вирішеним кримінально-правовий конфлікт лише в разі винесення, наприклад, обвинувального вироку суду. Передбачаючи різні підстави закінчення кримінального провадження, останнє має відповідати його меті – вирішенню кримінально-правового конфлікту. А тому будь-яке рішення, яким завершується кримінальне провадження, повинно відповідати його меті. Кримінальне провадження, яке покликане вирішувати кримінально-правові конфлікти, вже з самого початку спрямоване на вирішення останнього, але яким саме процесуальним рішенням буде його закінчено, стане відомо лише після проведення розслідування та судового розгляду.

Для того щоб зрозуміти, що є вирішенням кримінально-правового конфлікту, необхідно звернути увагу на теоретичні розробки поняття «закінчення конфлікту». В.М. Кудрявцев з цього приводу зазначає, що закінчення конфлікту неоднозначне. Конфлікт може бути вичерпано (наприклад, примирення сторін), а може припинитися й у зв'язку з виходом із конфлікту однієї зі сторін. Можливе і припинення розвитку конфлікту в результаті втручання третіх осіб [217, с. 11].

Є.В. Попадьянко, досліджуючи це питання, наголошує, що закінчиться кримінально-правовий конфлікт може шляхом його вичерпання (наприклад, примирення з потерпілим) або вирішення конфлікту шляхом втручання державних органів, що, як зазначає автор, у науковій літературі називають примусовим [135, с. 16, 20].

Слід погодитися, що найголовнішою ознакою вирішення конфлікту необхідно вважати припинення дій усіх конфліктуючих сторін незалежно від причини, внаслідок якої це сталося [217, с. 11]. Вирішеним кримінально-правовий конфлікт (а значить, і кримінальне провадження) буде вважатися тоді, коли сторони кримінально-правового конфлікту (потерпілий та підозрюваний

(обвинувачений) або прокурор та підозрюваний (обвинувачений)) припинять будь-які дії, пов'язані з їх процесуальною діяльністю у кримінальному провадженні щодо кримінально-правового конфлікту, незалежно від причини, внаслідок якої це сталося.

Таким чином, кримінально-правовий конфлікт є видом юридичного конфлікту, який, у свою чергу, є різновидом суспільних конфліктів, що виникає між двома сторонами у зв'язку з припущенням першою стороною про вчинення діяння другою стороною, яке посягає на охоронювані кримінальним законом права і інтереси першої сторони. Розв'язаним кримінально-правовий конфлікт слід вважати у разі припинення дій усіх конфліктуючих сторін незалежно від причини, внаслідок якої це сталося.

Суспільне призначення кримінального провадження – вирішення кримінально-правового конфлікту, а мета повинна бути спрямована на досягнення цього призначення. Враховуючи викладене, заслуговує на увагу думка В.П. Гмирка, який вважає, що мета діяльності може описуватися такими базовими характеристиками: 1) метою є образ бажаного кінцевого продукту, зафіксований у його проекті; 2) мета як проект не може ототожнюватися з продуктом як результатом його реалізації; 3) трактована у проектному плані мета має відповідати призначенню діяльності [34, с. 106-107]. Враховуючи зазначені характеристики, І.І. Статіва доречно наголошує, що мету кримінального судочинства слід визначити як ґрунтовану на образі точної юридичної кваліфікації діяння, що породило кримінально-правовий конфлікт, сукупність образів процесуальних рішень про вибір способу розв'язання такого конфлікту на одному з етапів процесу [163, с. 70].

З такого визначення мети кримінального судочинства можна зрозуміти, що кожне остаточне рішення повинно передбачати у собі пропозицію про спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту. Як зазначає І.І. Статіва, вважати розв'язання кримінально-правового конфлікту результатом кримінального процесу не зовсім правильно, адже його засобів може бути недостатньо для вирішення такого конфлікту. У ході кримінального процесу можна тільки

визначитися з тим, яким саме чином слід вирішувати конфлікт. Щодо самого вирішення, то воно може вимагати застосування й інших засобів, наприклад, кримінально-виконавчих, виховних [163, с. 69].

З такою думкою можна погодитися щодо тих кінцевих рішень, прийняття яких означає перехід провадження в іншу стадію, наприклад, обвинувального акту в стадії досудового розслідування (кримінально-правовий конфлікт буде вирішено на користь сторони обвинувачення). У разі ж закриття кримінального провадження в стадії досудового розслідування кримінально-правовий конфлікт вирішується засобами стадії досудового розслідування, а саме рішенням про закриття кримінального провадження. Це пояснюється тим, що у випадку прийняття такого процесуального рішення припиняються протиборчі дії конфліктуючих сторін, а кримінально-правовий конфлікт вирішується на користь сторони захисту. Після такого рішення кримінально-правовий конфлікт припиняє своє існування. А втім, можуть виникнути й інші конфлікти, наприклад, кримінально-процесуальний з приводу оскарження рішення про закриття кримінального провадження або ж реабілітації особи, яка притягалася до кримінальної відповідальності. З цього можемо зробити висновок, що закриття кримінального провадження є рішенням, що вирішує кримінально-правовий конфлікт, а значить, і кримінальне провадження загалом.

Яку ж функцію повинні виконувати слідчі органи, щоб законно розв'язати кримінально-правовий конфлікт? Як відомо, до компетенції органів досудового розслідування не входить право здійснювати правосуддя, а тому і відмовитися від його здійснення вони не можуть. Л.В. Головка слушно зазначає, що ті, хто не мають права засуджувати та карати від імені держави (прокурор, слідчий), не можуть і відмовитися від здійснення такого (що не належить їм) права [37, с. 50]. Як ми вже зазначали раніше, вказані органи вправі здійснювати кримінальне переслідування, а тому і всі кінцеві рішення, які приймаються органами слідства, не повинні виходити за межі здійснення такої діяльності. Тому вирішення кримінально-правового конфлікту, зокрема на стадії досудового розслідування,

може відбуватися лише шляхом припинення кримінального переслідування у передбачених законом випадках.

Закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування означає, що кримінально-правовий конфлікт вирішено на користь сторони захисту, що, у свою чергу, означає встановлення органами досудового розслідування таких фактичних даних, за яких здійснення кримінального переслідування буде неможливим (протизаконним). У такому випадку воно припиняється, а кримінальне провадження закривається відповідно до норм КПК України незважаючи на побажання сторін конфлікту (потерпілого чи підозрюваного).

У зазначеному випадку навряд чи буде правильним надсилати матеріали кримінального провадження до суду для того, щоб визнати особу невинуватою. Це зумовлюється тим, що встановлення підстав закриття кримінального провадження буде означати: кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок припущення про наявність суспільно небезпечного діяння; кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок діяння, яке не є злочином; у ході слідства встановлені передбачені законом обставини, за наявності яких здійснення кримінального провадження неможливе й у разі наявності вчиненого суспільно небезпечного діяння. Враховуючи те, що суд є органом, який примусово вирішує кримінально-правові конфлікти (як на користь сторони обвинувачення, так і на користь сторони захисту), у розглядуваному нами випадку суду нема чого примусово вирішувати, адже злочинного діяння, передбаченого КК України, не існує, або ж є обставини, за яких неможливо здійснювати кримінальне провадження, тим більше в разі встановлення підстав для закриття кримінального провадження здійснення кримінального переслідування буде незаконним. Адже, наприклад, здійснювати кримінальне переслідування особи, стосовно якої встановлені фактичні дані, що вказують на її невинуватість, буде протизаконним. У зазначеному випадку незрозуміло, яку функцію будуть виконувати органи досудового розслідування, направляючи матеріали до суду для вирішення питання про визнання її невинуватою, адже іншої функції, окрім кримінального переслідування, вони

виконувати не вправі. Згідно з принципом презумпції невинуватості кожна особа вважається невинуватою, і ця презумпція може бути спростована лише обвинувальним вироком суду, що вступив у законну силу. Зважаючи на існування такої засади кримінального провадження, навряд чи доцільно органам досудового розслідування направляти матеріали до суду, знаючи, що особа невинувата, для встановлення судом такої невинуватості. Конституцією проголошено, що кожна особа є невинуватою, а тому невстановлення причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення і означає її невинуватість. Якщо ж невинуватість особи необхідно встановлювати лише вироком суду, то ставиться під сумнів потреба існування засади презумпції невинуватості в кримінальному провадженні України. Направлення до суду матеріалів кримінального провадження, в якому ще на стадії досудового розслідування встановлено вищезазначені обставини, створює додаткові незручності для особи, яка кримінального правопорушення не вчиняла. Виходить, що особі, причетність якої до вчиненого кримінального правопорушення не встановлена на стадії досудового розслідування, необхідно ще й у суді доводити, що вона його не вчиняла.

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що процесуальне рішення про закриття кримінального провадження приймається в разі встановлення фактичних даних, що законом визначені як такі, що унеможливають подальше кримінальне переслідування у зв'язку із встановленням того, що діяння, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, не існувало, або ж існувало, але не є злочинним, чи у законі передбачені підстави, у разі встановлення яких кримінальне переслідування не може здійснюватися у будь-якому випадку.

При цьому законом передбачена можливість закриття кримінального провадження і в разі добровільного вирішення кримінально-правового конфлікту самими його сторонами.

Закриття кримінального провадження як в стадії досудового розслідування, так і в судових його стадіях, є остаточним рішенням для кримінального провадження, оскільки його прийняттям констатується припинення усіх процесуальних дій сторонами кримінально-правового конфлікту щодо розгляду

останнього, незалежно від причини, внаслідок якої це сталося. Це буде означати, що кримінально-правовий конфлікт вирішено на користь сторони захисту.

Значення прийняття рішення про закриття кримінального провадження полягає в тому, що: по-перше, уповноважені державні органи та посадові особи вирішують кримінально-правовий конфлікт у межах своїх повноважень або у передбачених випадках враховують його вирішення самими сторонами; по-друге, прийняття цього рішення є найшвидшим засобом забезпечення відшкодування шкоди потерпілому (у разі застосування nereабілітаційних підстав); по-третє, закриття кримінального провадження сприятиме заподіяння менших незручностей особі, щодо якої закривається кримінальне провадження (особливо за реабілітаційними підставами), через зняття необхідності брати участь ще й у подальших стадіях процесу; по-четверте, у разі закриття кримінального провадження в стадії досудового розслідування, зменшуватиме навантаження суддів; по-п'яте, сприятиме скороченню витрат держави на здійснення кримінального провадження.

Невід'ємною частиною вітчизняного правознавства, обумовленою об'єктивною реальністю співіснування держав у межах світової цивілізації є дослідження права зарубіжних країн.

Незважаючи на достатню відмінність, а подекуди навіть полярність, підходів і наукових поглядів на систему та принципи права, зокрема і кримінального процесуального, можна констатувати, що значна частина держав, які прийнято називати «розвинутими», на цей час мають змішаний процес, як основну форму кримінального процесу, що прийшла на зміну обвинувальному, розшуковому процесу.

Очевидно, що кожна держава має власну систему права, у тому числі кримінального процесуального, яка має як загальні риси з правовими системами інших держав, так і відмінності від них, тобто специфічні особливості. Відповідно у законодавстві інших країн сформувались та існують інститути, аналогічні вітчизняному інституту закриття кримінального провадження за своєю метою,

предметом та іншими правовими складовими. Розгляд таких інститутів, на наш погляд, доцільно проводити на прикладі окремих країн, об'єднаних у групи.

Країни англосаксонської системи права (Великобританія, США, Австралія та ін.). Англосаксонська система права загалом, і кримінальний процес, як її складова частина зокрема, традиційно надає особливу роль нормам неписаного права, що іменуються в юридичній літературі прецедентним, судовим правом. Основним джерелом права визнається судова практика (загальне право). Наряду з цим, кримінальне процесуальне право цих країн регламентується значною кількістю правових норм, які не об'єднані в межах однієї галузі права.

Так, поліцейське розслідування (те, що у вітчизняному кримінальному процесі вважається стадією досудового розслідування) не вважається англійськими юристами кримінально-процесуальною діяльністю і здійснюється скоріше в адміністративному порядку на підставі адміністративно-правових, як правило, підзаконних актів, що видаються за напрямками діяльності окремих державних органів. Діяльність поліції фактично регулюється одним процесуальним правилом – про виключення доказів, отриманих з порушенням належної процедури. Рішення про обмеження прав громадян приймаються судом, в суді ж відбувається і процесуальне доказування. Органи обвинувачення діють як сторона, що готує матеріал для судового розгляду (в межах поліцейського розслідування і подальшого передання матеріалів відповідній посадовій особі для прийняття рішення про їх направлення до суду та підтримання обвинувачення).

Таким чином, з позицій вітчизняного законодавства, інститут закриття кримінального провадження, зокрема як форма закінчення досудового розслідування, у кримінальному процесі країн англосаксонської системи права відсутній.

Разом з тим, на етапі досудового збирання доказів (поліцейського розслідування) законодавством цих країн передбачена відмова від кримінального переслідування, тобто припинення збирання доказів стороною обвинувачення. Це

можливо, зокрема, в таких випадках: 1) коли кримінальне переслідування є юридично неможливим (у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, недосягнення особою віку кримінальної відповідальності, тощо); 2) коли кримінальне переслідування є фактично неможливим (злочин неможливо розкрити, відсутня можливість одержання необхідної доказової інформації, тощо); 3) коли з певних причин поліція чи інший орган, що проводив розслідування, дійшов висновку про недоцільність притягнення особи, що була викрита у вчиненні злочину, до кримінальної відповідальності.

Крім того, в англійському праві в якості інституту, близького до підстав закриття кримінального провадження, можна визнати інститут обставин, які виключають злочинність діяння (недосягнення віку кримінальної відповідальності, неосудність, фактична помилка, фізичний та психічний примус та ін.).

У США на стадії, що безпосередньо передує розгляду справи в суді, на підставі аналізу матеріалів, одержаних в результаті проведення усього комплексу заходів, спрямованих на виявлення винного, уповноваженою особою приймається рішення про подальше спрямування цих матеріалів (цей етап іменується «прийняття рішення про обвинувачення»). Одним із варіантів рішення може бути і закриття справи або врегулювання ситуації на поліцейському рівні (попередження, тощо), основним аргументом при цьому виступає «рівень доведеності» злочину, наявності складу злочину, правильність кваліфікації. У разі настання наступної стадії – передачі матеріалів до суду, суддя має право серед іншого прийняти рішення про закриття провадження у справі. Так, наприклад, у підготовчому провадженні суддя наділений правом прийняти рішення про відсутність достатніх даних для подальшого провадження у справі. При цьому, форма та зміст документа, який складається суддею у таких випадках, зазвичай чітко не встановлені.

У більшості аналогічним способом закріплене питання про закриття кримінального провадження (справи) й в інших державах світу, що належать до англосаксонської системи права.

З урахуванням викладеного, можна зробити такі висновки:

1. У законодавстві країн англосаксонської системи права через суттєву диференціацію на суспільно-політичному та власне юридичному рівні відсутнє формулювання підстав закриття кримінального провадження, що були б загальними для усього кримінального процесу.

2. Загальними підставами закриття кримінального провадження (справи) виступають обставини, що зазвичай безпосередньо не передбачені в правових актах, а сформульовані в теорії кримінального процесу (зокрема, відсутність події та складу злочину, недосягнення віку кримінальної відповідальності).

3. Акт закриття кримінального провадження (справи) внаслідок відсутності відповідної процесуальної форми, а також стадійності процесуальної діяльності не має такого правового значення і важливості, як в країнах романо-германської системи права. Прикладом цього є чисельні справи, що завершуються вирішенням, наприклад у виді попередження, на рівні певного органу (зокрема, поліцейської дільниці).

4. З певним ступенем умовності, що визначається особливостями англосаксонської системи права, підставами закриття кримінального провадження можуть бути визнані підстави звільнення від кримінальної відповідальності (переслідування).

Країни романо-германської системи права (Франція, Німеччина, Італія, Іспанія та ін.). Інститут закриття кримінального провадження в країнах романо-германської системи права варто розглянути на прикладі Франції, оскільки моделлю для законодавства багатьох країн Західної Європи став Кодекс кримінального розслідування Франції 1808 року. Франція виступає

основоположницею класичного континентального змішаного процесу, який надалі був сприйнятий майже усіма європейськими державами.

Усі питання, пов'язані у Франції з кримінальним переслідуванням, охоплюють діяльність щодо порушення, підтримання, вирішення чи припинення публічного позову спеціально уповноваженими органами держави. Єдиним органом, уповноваженим на порушення кримінального переслідування, є прокуратура.

У досудовому провадженні рішеннями, що за своєю правовою природою є найбільш близькими до вітчизняного закриття кримінального провадження, є: відмова у кримінальному переслідуванні (підставами такого рішення є як обставини формального характеру, зокрема відсутність події злочину, відсутність складу злочину, закінчення строків давності та ін., так і думка прокурора про те, що в силу певних обставин кримінальне переслідування у цьому випадку є недоцільним); умовна відмова у кримінальному переслідуванні (у цьому випадку рішення про припинення кримінального переслідування ставиться прокурором у залежність від виконання особою певних дій, насамперед пов'язаних із усуненням негативних наслідків вчиненого); кримінально-правова медіація (конфлікт вичерпується шляхом проведення спеціалізованою організацією процедур примирення між сторонами); угода між прокурором і особою, яка вчинила злочин (за умови виконання такою особою ряду зобов'язань, зокрема, сплати штрафу, повернення предмета злочину та інших цінностей, здобутих злочинним шляхом, тощо).

Надалі зібрані матеріали передаються слідчому судді, який також вправі прийняти рішення про закриття провадження, якщо «діяння не є злочином, проступком або правопорушенням; якщо особа, яка вчинила злочин, не встановлена; якщо відсутні достатні докази проти обвинуваченого». Можливим також є часткове закриття провадження за окремими епізодами.

Кримінальне законодавство Франції чітко не розділяє обставини, що виключають злочинність діяння, і обставини, що є підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності, як це прийнято у вітчизняному законодавстві, відповідно в одному переліку розміщені і підстави для звільнення (ненастання) кримінальної відповідальності, і підстави її пом'якшення. Ними, зокрема, визнані: неосудність; вчинення діяння під впливом примусу; помилка в праві; необхідна оборона; крайня необхідність та деякі інші.

Переважно аналогічно вищевказані питання визначені у законодавстві Іспанії, Німеччини та ін.

Водночас, слід підкреслити, що кримінальний процес країн романо-германської правової системи має значну кількість особливостей, обумовлених як наявністю власних специфічних термінів, які подекуди доволі складно співставити з вітчизняними, так і різними концептуальними моментами, пов'язаними з існуванням тієї чи іншої держави.

Загалом, можна із Т. О. Біліченком у тому, що, незважаючи на істотні відмінності у правовому регулюванні закриття кримінального провадження, окремі законодавчі положення та інститути мають спільність з аналогічними вітчизняними правовими явищами. Насамперед, йдеться про підстави закриття кримінального провадження, їх поділ на матеріальні та процесуальні, а основні з них – відсутність події злочину, недосягнення віку кримінальної відповідальності, неосудність, смерть особи визнаються підставами для закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування) у більшості держав світу. Крім того, прийняття рішення про закриття кримінального провадження (припинення кримінального переслідування) може бути прийняте як у досудовому провадженні, так і в суді [20].

1.2. Загальні положення закриття кримінального провадження

Підстави закриття кримінального провадження є тією категорією, у якій знаходять своє втілення юридично значущі події, обставини, які виступають свого роду юридичним наслідком, правовою реакцією держави (в особі відповідних державних органів, їх посадових осіб) щодо встановлення правової, насамперед, кримінально-правової оцінки діяння тієї чи іншої особи. Підстави закриття кримінального провадження, як правова категорія, взаємопов'язана з багатьма концептуальними аспектами здійснення кримінального провадження загалом, і зокрема, стосується низки прав, свобод і законних інтересів осіб – учасників кримінального провадження.

Значущість, важливість і затребуваність інституту закриття кримінального провадження, а відповідно і підстав такого закриття, є достатньо високими, що може бути підтверджено дослідженням правової статистики. Так, за статистичними даними Генеральної прокуратури України протягом січня–грудня 2014 року за результатами проведеного досудового розслідування було закрито 614456 кримінальних проваджень, з них 608297 – за п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [55]. За даними судової статистики у 2014 році кількість рішень, прийнятих місцевими судами під час підготовчого провадження, становила 39,8 тис., що на майже 2% більше порівняно з 2013 роком, з них про закриття кримінального провадження – 12,1 тис., або 30,4%. Загалом упродовж 2014 року судами закрито провадження у справах (провадженнях) щодо 21,7 тис. осіб, або 17,3% осіб, стосовно яких судові рішення набрали законної сили (у 2013 році – 15,5%). Основною підставою закриття справи (провадження) було примирення винного з потерпілим (стосовно понад 5,2 тис. осіб, або 24,1% (у 2013 році – 33,5 %) [7].

Актуальність наукових досліджень у сфері підстав закриття кримінального провадження обумовлюється і певними труднощами правозастосовної практики,

що виникли після набрання чинності КПК України 2012 року, який привніс чимало новел у нормативне врегулювання інституту закриття кримінального провадження. Наряду з цим, інститут закриття кримінального провадження містить певні суперечності, а окремі його норми вступають у колізію як з нормами КК України, так і з іншими законодавчими актами, що вказує на необхідність його законодавчого удосконалення. У теорії кримінального процесу до цього часу відсутня єдність позицій щодо поняття, сутності та видів підстав закриття кримінального провадження, умов і порядку застосування окремих із них. У свою чергу, результати опитування практичних працівників (слідчих, прокурорів, суддів) засвідчують їхню потребу в наукових, методичних рекомендаціях щодо застосування правових норм, які регламентують підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження.

У більшості наукових робіт правові аспекти та практика закриття кримінального провадження (закриття кримінальної справи) розглядаються або з позицій кримінально-процесуального законодавства, що вже втратило силу, або з позицій кримінального права. Свої роботи цим питанням у різні роки присвятили Л. Б. Алексєєва, Л. М. Володіна, Ю. М. Грошевий, П. М. Давидов, А. Я. Дубинський, М. В. Жогін, Л. М. Карнеєва, С. Г. Келіна, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, В. З. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Р. І. Матюшенко, Г. М. Міньковський, М. М. Михеєнко, Д. Я. Мирський, П. П. Михайленко, Я. О. Мотовіловкер, В. Т. Нор, Н. З. Рогатинська, Г. В. Рось, В. М. Савицький, З. Д. Смітєнко, П. Л. Степанов, М. Г. Стойко, М. С. Строгович, П. І. Тарасов-Родіонов, Ю. М. Ткачевський, Л. Д. Удалова, Ф. Н. Фаткуллін, Г. І. Чангулі, В. Я. Чеканов, М. О. Чельцов, В. П. Шибіко, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, Н. А. Якубович та ін.

Визнаючи наукову цінність та значущість цих робіт, доводиться констатувати, що їх переважна більшість не містить аналізу новацій чинного КПК України, зокрема в аспекті підстав закриття кримінального провадження, а

відповідно і їх практичного застосування. За 3-річний період дії чинний КПК України вже зазнав чимало змін і доповнень, у тому числі в питанні нормативного врегулювання підстав і порядку закриття кримінального провадження (зокрема, згідно із законами України № 314-VII від 23.05.2013, № 1207-VII від 15.04.2014, № 63-VIII від 25.12.2014).

У зв'язку з цим дослідження як загальноправових питань підстав закриття кримінального провадження, так і тих, що мають прикладний характер, на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України є актуальними, необхідними, такими, що мають наукове та практичне значення.

Загалом, закриття кримінального провадження представляє собою юридичний акт (процесуальне рішення та відповідний процесуальний документ), яким припиняється здійснення кримінального провадження через наявність певних, встановлених законом, обставин. Закриття кримінального провадження можливе як на стадії досудового розслідування, так і у судовому провадженні. Відповідно закриття кримінального провадження визнається однією із форм закінчення досудового розслідування (п. 1 ч. 2 ст. 283, ст. 284 КПК України), підготовчого судового провадження (п. 2 ч. 3 ст. 314, ст. 284 КПК України), судового розгляду (ст. 284 КПК України).

Рішення про закриття кримінального провадження приймається слідчим, прокурором, судом і оформлюється відповідно у формі постанови чи ухвали (ст. 284 КПК України).

Відповідно до ст. 110, 370 КПК України постанови слідчого, прокурора, ухвали та вирoki суду мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими. При цьому, обґрунтованість і вмотивованість процесуального рішення, як і його законність загалом, визначаються, зокрема, зазначенням обставин, які є підставами для прийняття цього рішення.

Отже, підстави закриття кримінального провадження – це юридично значущі факти (обставини), які виступають фактичною, юридичною передумовою

прийняття уповноваженою особою (органом) рішення про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження – це закінчення досудового розслідування, яке відбувається в силу наявності обставин, що виключають кримінальне провадження або за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Подальше розслідування, після закриття кримінального провадження, є неможливим до того часу, коли постанова про закриття кримінального провадження не буде скасована в установленому КПК України порядку [81, с. 619; 83, с. 557].

Характеризуючи сутність закриття кримінальної справи (за кримінально-процесуальним законом, що діяв на той час), як однієї із форм закінчення розслідування, А. Я. Дубинський зазначав, що закриття кримінальної справи - це заключний етап розслідування, що містить в собі комплекс процесуальних дій по аналізу та оцінці зібраних доказів, систематизації матеріалів кримінальної справи, ознайомленню із закритим провадженням учасників процесу (зацікавлених у вирішенні справи) та вирішенню заявлених ними клопотань, формулюванню висновків по суті справи та рішень, що з них випливають, і їх реалізації [48, с. 27].

Відповідно поняття «закриття кримінального провадження» (як і раніше поняття «закриття кримінальної справи»), незважаючи на існування багаточисельних і не завжди тотожних точок зору, на думку більшості юристів-процесуалістів, що підтримується і нами, має у своєму складі такі структурні елементи: підстави закриття кримінального провадження; порядок закриття кримінального провадження, що у своїй сукупності і становлять загальні положення закриття кримінального провадження.

Наявність у законі вичерпного переліку підстав закриття кримінального провадження та їх чітке формулювання виступають важливою передумовою законності, обґрунтованості та вмотивованості рішень про закриття кримінального провадження.

У процесуальній літературі можна зустріти різні точки зору щодо класифікації підстав закриття кримінального провадження. Як відомо, систематизація та групування складових досліджуваного явища за характерними ознаками сприяє визначенню сутності цього явища, його повному та всебічному вивченню. Підтвердження не лише теоретичного, а й практичного значення класифікації підстав закриття кримінального провадження можна віднайти і в самому КПК України, що виділяє підстави закриття кримінального провадження слідчим, прокурором, судом (ч. 1, 2 ст. 284), підстави закриття кримінального провадження щодо юридичної особи (ч. 3 ст. 284).

У процесуальній літературі запропоновані різні критерії класифікації підстав закриття кримінального провадження. Так, деякі автори поділяють підстави закриття кримінального провадження (справи) на фактичні та юридичні. Зокрема, до фактичних підстав віднесені ті, що пов'язані з відсутністю події кримінального правопорушення (злочину), відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (злочину), недоведеністю участі особи у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), а до юридичних ті, що усувають злочинність діяння або його караність [201, с. 327-328; 58, с. 305]. Незважаючи на те, що усі без виключення підстави закриття кримінального провадження прямо передбачені кримінальним процесуальним законом і відповідно є юридичними, а кожна з підстав передбачає існування певних фактів і відповідно об'єктивно має фактичний характер, тим не менше запропонована класифікація дозволяє виокремити ті підстави, що встановлюються в результаті проведеного розслідування за результатами встановлення обставин предмета доказування (фактичні підстави) і ті, що встановлюються в процесі розслідування відповідно до норм, насамперед, закону України про кримінальну відповідальність.

Певною мірою аналогічну за змістом класифікацію підстав закриття кримінального провадження (справи) пропонують інші науковці, що виділяють матеріально-правові та процесуальні підстави. До матеріально-правових підстав

відносять ті, що виключають злочинність та караність діяння і які ґрунтуються на нормах кримінального права. Процесуальні підстави, на відміну від матеріально-правових, представляють собою обставини, за наявності яких кримінально-процесуальна діяльність не може бути продовжена, незважаючи на наявність тих обставин, що свідчать про вчинене суспільне небезпечне діяння [44, с. 10-11].

Така класифікація, на наш погляд, не тільки сприяє більш глибокому та повному розумінню сутності підстав закриття кримінального провадження, а й дозволяє встановити правові критерії оцінки відповідних обставин, пояснює окремі процесуальні особливості закриття кримінальних проваджень за деякими підставами.

За безпосередніми причинами, що обумовлюють закриття кримінального провадження, підстави систематизують у такі три групи: 1) підстави, що констатують невчинення злочину загалом, або його невчинення певною особою; 2) підстави, наявність яких тягне за собою закриття кримінального провадження при встановленні обставин, що обумовлюють звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання; 3) підстави, що констатують неможливість повторного розслідування фактів, що стосуються діяння осіб, відносно яких компетентні органи прийняли рішення, що не були скасовані у встановленому законом порядку [48, с. 25].

У процесуальній літературі можна зустріти й інші класифікації підстав закриття кримінального провадження, здійснені за різними класифікаційними критеріями (суб'єктами прийняття рішення, правовими наслідками, імперативністю прийняття рішення про закриття провадження та ін.).

Водночас, найбільша кількість учених, дослідників проблем закриття кримінального провадження (кримінальних справ) підстави такого рішення поділяють на реабілітуючі та нереабілітуючі. Така класифікація була поширеною як за часів дії КПК України 1960 року, так і на цей час (окремі з авторів, беручи за основу вказаний поділ, виділяють й інші групи підстав). Так, аналізуючи та

коментуючи відповідні норми чинного КПК України, сучасні науковці виділяють: реабілітуючі та нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження [81, с. 557-558; 83, с. 619; 82, с. 707-708; 79, с. 292-293; 80, с. 478-479]; реабілітуючі, постреабілітуючі, нереабілітуючі та формально-процесуальні підстави [176, с. 136-155]; підстави, що повністю знімають з особи підозру у вчиненні кримінального правопорушення, та підстави, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, однак підозру не знімають [78, с. 391].

Вважаємо, і в цьому погоджуємось із Т. О. Біліченком, такий поділ найбільш повно та всебічно розкриває сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків [21].

Загалом питання класифікації підстав закриття кримінального провадження є складним і неоднозначним. На наш погляд, це питання неможливо вирішити однозначно на підставі одного, базового критерію. В умовах поліваріантності вирішення проблеми, залежно від того чи іншого критерію, що лягає в основу класифікації, можуть бути запропоновані різні варіанти поділу підстав закриття кримінального провадження на групи (загальні та спеціальні; суб'єктивні та об'єктивні; дискреційні та імперативні та ін.). Водночас, такою, що відображає правову сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків, слід вважати класифікацію підстав закриття кримінального провадження, відповідно до якої вони поділяються на реабілітуючі та нереабілітуючі.

Так, з усіх підстав закриття кримінального провадження, передбачених ст. 284 КПК України, до реабілітуючих підстав слід віднести:

- встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1);
- встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1);
- невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримання (п. 3 ч. 1);

- набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1).

До нереабілітуючих підстав закриття кримінального провадження слід віднести:

- смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1);

- існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1);

- потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1);

- неотримання згоди держави, яка видала особу, стосовно кримінального правопорушення, щодо якого здійснюється провадження (п. 8 ч. 1);

- досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України (п. 9 ч. 1, п. 3 ч. 2);

- звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2);

- відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України (п. 2 ч. 2).

Кримінальний процесуальний закон визначає трьох суб'єктів, які наділені повноваженнями щодо закриття кримінального провадження – слідчий, прокурор, суд.

Прокурору надано найбільш широкі повноваження щодо закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування – він вправі прийняти це рішення з будь-якої підстави, передбаченої ч. 1 ст. 284 КПК України.

При цьому, рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 284 КПК України).

Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру, зокрема з підстав:

- встановлення відсутності події кримінального правопорушення;
- встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення;
- набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України.

Суд у судових стадіях закриває кримінальне провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України, а також у разі досягнення податкового компромісу у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

Також суд закриває кримінальне провадження у разі встановлення інших нереабілітуючих підстав безпосередньо під час судового розгляду. Встановлення судом обставин, які реабілітують особу, є підставою для ухвалення судом виправдувального вироку, а не ухвали про закриття кримінального провадження.

Традиційно підстави закриття кримінального провадження, що реабілітують особу, пов'язані з інститутом звільнення особи від кримінальної відповідальності. В юридичній літературі радянського часу існувала думка про те, що посадова

особа, яка проводить досудове розслідування, має право констатувати винуватість особи в постанові про закриття кримінальної справи. Так, А.Я. Дубинський зазначав, що закінчуючи розслідування, під час якого вивчалось питання про винуватість конкретної особи у вчиненні злочину, і приймаючи остаточне рішення у справі, слідчий або орган дізнання зобов'язані в постанові про закриття кримінальної справи зробити висновок про винуватість чи невинуватість особи та обґрунтувати висновки зібраними доказами. Це обумовлено тим, що формулювання ряду підстав для закриття кримінальної справи, наприклад, смерть особи, закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, передбачають закриття провадження лише у випадках встановлення винуватості [48, с. 15-16].

Така думка суперечить вимогам ст. 62 Конституції України, якою передбачено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, ... доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. До того ж ще Законом України «Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України» від 12 липня 2001 р. законодавець фактично ввів нову форму закінчення досудового слідства, а саме направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про її закриття та звільнення особи від кримінальної відповідальності, тим самим вивівши рішення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності зі стадії досудового розслідування у судові стадії кримінального процесу.

Таким чином, класифікувати підстави закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування на такі, що реабілітують особу та такі, що не реабілітують її, та звільняють від кримінальної відповідальності, згідно з чинним КПК України вже неможливо, оскільки закриття кримінального провадження є самостійною формою його вирішення і приймати таке рішення уповноважений лише суд. Саме за вказаних причин Г.В. Рось не реабілітуючі підстави пропонує поділити на: 1) підстави закриття кримінальної справи у

зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 2) нереабілітуючі підстави, що не пов'язані із звільненням особи від кримінальної відповідальності [150, с. 40-41].

Враховуючи зазначені вище шляхи вирішення кримінально-правового конфлікту, можна говорити про те, що закриття кримінального провадження в кримінальному судочинстві України супроводжує такі ситуації вирішення кримінально-правового конфлікту: 1) кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово уповноваженим на те компетентним державним органом (на користь сторони захисту або на користь сторони обвинувачення); 2) кримінально-правовий конфлікт вирішується добровільно (самостійно) самими конфліктуючими сторонами (якщо таку можливість передбачено законом).

Зазначені способи, на наш погляд, можуть враховуватися і для класифікації підстав закриття кримінального провадження. Але слід звернути увагу на те, що розв'язання кримінально-правового конфлікту на стадії досудового розслідування має свої особливості: 1) у разі закриття кримінального провадження кримінально-правовий конфлікт може бути вирішений примусово лише в межах виконання органами досудового розслідування функції кримінального переслідування. Це означає, що вирішення кримінально-правового конфлікту може відбутися лише шляхом припинення кримінального переслідування, у зв'язку зі встановленням обставин, які унеможливають його здійснення. У такому випадку, враховуючи засаду презумпції невинуватості, кримінально-правовий конфлікт вирішується лише на користь сторони захисту, що вказує на те, що особа кримінальне правопорушення не вчиняла.

Вирішення кримінально-правового конфлікту на користь сторони захисту не завжди означає надання права особі, стосовно якої здійснювалося кримінальне переслідування, бути реабілітованою. Наприклад, встановлено, що особа за вчинення зазначеного кримінального правопорушення вже була засуджена або ж

для притягнення особи до кримінальної відповідальності не отримано згоди держави, яка її видала.

Слід згадати, що в Законі від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [140] не надається визначення поняття реабілітації. У ст. 2 цього Закону зазначається, що право на відшкодування шкоди виникає у випадках: 1) постановлення виправдувального вироку суду; 2) встановлення в обвинувальному вирокі суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів; 3) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

У чинному КПК України поняттю реабілітації також не надається визначення, як і не визначається порядок забезпечення відповідного права особи у разі, зокрема закриття кримінального провадження. Про право на відшкодування шкоди таких осіб згадується лише у ч. 3 ст. 42 КПК України, у п. 17 якої закріплено право підозрюваного, обвинуваченого вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися. Про порядок відшкодування такої шкоди

декларативно йдеться у ст. 130 КПК України, відповідно до якої шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

На думку В.Д. Новікова, під реабілітацією в кримінальному процесі слід розуміти виправдання підсудного або закриття кримінальної справи щодо засудженого, обвинуваченого, а також підозрюваного за відсутністю в діянні складу злочину або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину [126, с. 59].

О.В. Капліна зазначає, що реабілітація в кримінальному процесі являє собою систему передбачених законом соціально-правових заходів, спрямованих на повне відновлення у попередніх правах громадянина, протиправно притягнутого до кримінальної відповідальності або засудженого, і відшкодування заподіяної йому шкоди [65, с. 8].

На думку М.Є. Шумила, реабілітація у кримінальному процесі – це діяльність суду зі встановлення факту незаконності кримінально-процесуального провадження щодо конкретної особи та визначення розміру завданої їй майнової і моральної шкоди, а також її відшкодування за участю інших посадових осіб, організацій, підприємств і установ та поновлення в раніше обмежених правах у встановленому процесуальному порядку з метою повернення її до соціального і правового статусу, який вона мала до вчинення щодо неї незаконних процесуальних дій чи рішень [211, с. 8].

Як бачимо, поняття реабілітації у своїй основі означає встановлення відсутності суспільно небезпечного діяння або ж наявності діяння, що не є кримінальним правопорушенням. Н.Б. Опарін справедливо наголошує, що в разі закриття кримінальної справи за підставами, що реабілітують, особа, щодо якої вноситься відповідне рішення, не тільки визнається такою, яка не вчиняла

злочин, але й отримує право на відновлення доброго імені і відшкодування майнової шкоди, яка спричинена незаконним притягненням її до кримінальної відповідальності [129, с. 10-11].

Слід зазначити, що закриття кримінального провадження за підставами, що реабілітують, не завжди означає незаконність проведення досудового розслідування. Існують випадки, коли на момент початку кримінального провадження та проведення досудового розслідування посадова особа, яка здійснює досудове слідство, мала на те достатні фактичні дані, на підставі яких і було прийняте це рішення, і лише після проведення ряду слідчих (розшукових) дій були встановлені обставини, за яких кримінальне провадження повинно бути закрито. У зв'язку з цим відповідні процесуальні рішення, у тому числі й закриття кримінального провадження, буде неправильно вважати незаконними.

Так, зокрема, під час досудового розслідування може бути встановлено досить доказів, які вказують на вчинення кримінального правопорушення певною особою, але згодом були встановлені докази, які вказують, що ця особа його не вчиняла. Прикладів цьому у правозастосовній практиці достатньо. Особливо часто це виявляється у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 286 КК України (про дорожньо-транспортні пригоди). Підставою для початку досудового розслідування є встановлення наявності середньої тяжкості тілесних ушкоджень особи та дії водія, який своєчасно не загальмував чи не виконав необхідний маневр. Але для вирішення питання про притягнення водія до кримінальної відповідальності у ході слідства проводяться необхідні слідчі (розшукові) дії (слідчий експеримент, проведення авто-технічної та інших експертиз та ін.), лише після проведення яких слідчий зможе прийняти законне процесуальне рішення щодо участі водія у події. Трапляються випадки, коли проведеним досудовим слідством встановлюється, що водій не мав технічної змоги запобігти наїзду на пішохода, що стає підставою закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Таке

рішення є цілком законним, оскільки приймається слідчим (прокурором) за наявності відповідних фактичних даних.

На нашу думку, прийняття рішення про закриття кримінального провадження з підстав, що реабілітують, за умови його здійснення без порушень вимог закону, є таким же законним рішенням, як і складання обвинувального акту чи прийняття іншого підсумкового рішення, у разі наявності на те достатніх доказів.

Але в будь-якому випадку особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, повинна наділятися правом на кримінально-правову реабілітацію. Саме тому, на нашу думку, у п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК України недоречно зазначати про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю відповідних органів. Вважаємо, що допущення або недопущення порушень при здійсненні досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження за підстав, що реабілітують, не відіграє важливої ролі для набуття особою права на реабілітацію, адже закриття кримінального провадження за таких підстав означає встановлення того, що особа не вчиняла суспільно небезпечного діяння або того, що діяння, вчинене нею не є кримінальним правопорушенням. Встановлення незаконності дій органів досудового розслідування, прокуратури в цьому випадку необхідне лише для відповідного реагування (через здійснення дисциплінарного чи кримінального провадження) на виявлення порушень закону, а також встановлення розміру завданої реабілітанту шкоди.

Виходячи з викладеного, вважаємо за необхідне запропонувати такі зміни та доповнення до норм КПК України:

1. Пункт 17 ч. 3 ст. 42 викласти в такій редакції: «вимагати відшкодування шкоди, завданої рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду,

в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися»;

2. Доповнити ч. 4 ст. 284 абзацом такого змісту: «У разі закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати, у постанові вказується можливість та порядок відшкодування шкоди (реабілітації) в порядку, визначеному законом».

У контексті розгляду загальних положень закриття кримінального провадження загалом, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті зокрема, особливої уваги потребують гарантії такої охорони, у тому числі під час досудового розслідування.

Одним із завдань сучасного кримінального провадження відповідно до ст. 2 КПК України є охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників. Конституцією України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3).

Для правової держави є однаково важливими і боротьба зі злочинністю, і охорона прав, свобод та законних інтересів кожної людини. У цій сфері є недопустимими протиставлення публічних і приватних інтересів, а у разі їх конкуренції за окремими напрямками – необхідним є встановлення справедливого балансу цих інтересів. При цьому, зважаючи на те, що права, свободи та законні інтереси осіб у кримінальному процесі зазнають найбільших обмежень через

систему заходів державно-правового примусу, пріоритет охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є особливо актуальним.

Актуальною ця проблематика є як для усього кримінального провадження, так і для його окремих стадій, етапів. Не є виключенням і стадія досудового розслідування і, зокрема, одна із форм її закінчення – закриття кримінального провадження. Законне та обґрунтоване рішення про закриття кримінального провадження є запорукою охорони прав, свобод та законних інтересів не тільки підозрюваного, потерпілого, а й інших зацікавлених осіб. Відповідно актуальним і таким, що має важливе теоретичне та практичне значення, є питання гарантій охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті під час досудового розслідування.

Питанням охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу, як і правовим аспектам та практиці закриття кримінального провадження (закриття кримінальної справи), завжди приділялась увага у процесуальній літературі. Свої роботи цим питанням у різні роки присвятили Л. Б. Алексєєва, Л. М. Володіна, Ю. М. Грошевий, П. М. Давидов, А. Я. Дубинський, М. В. Жогін, Л. М. Карнеєва, С. Г. Келіна, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, В. З. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Р. І. Матюшенко, Г. М. Міньковський, М. М. Михеєнко, Д. Я. Мирський, П. П. Михайленко, Я. О. Мотовіловкер, В. Т. Нор, Н. З. Рогатинська, Г. В. Рось, В. М. Савицький, З. Д. Смітєнко, П. Л. Степанов, М. Г. Стойко, М. С. Строгович, П. І. Тарасов-Родіонов, Ю. М. Ткачевський, Л. Д. Удалова, Ф. Н. Фаткуллін, Г. І. Чангулі, В. Я. Чеканов, М. О. Чельцов, В. П. Шибіко, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, Н. А. Якубович та ін.

Визнаючи наукову цінність та значущість цих робіт, доводиться констатувати, що не всі проблемні питання вищеназваних процесуальних інститутів отримали своє вирішення. До того ж, переважна більшість цих робіт не містить аналізу новацій чинного КПК України, зокрема в аспекті охорони прав,

свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження саме при закритті кримінального провадження.

Таким чином, дослідження механізму реалізації завдання щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при закритті кримінального провадження під час досудового розслідування, встановлення комплексу відповідних процесуальних гарантій загального характеру, видається актуальним і необхідним напрямом наукового дослідження.

Як вказує О.Ф. Скакун, демократія в суспільстві тримається на двох засадах: верховенстві закону та забезпеченні прав людини. Проте навіть проголошення людини найвищою соціальною цінністю та закріплення в конституції її основних прав і свобод не може мати жодного значення без реальних гарантій здійснення цих прав [155, с. 202].

Питання встановлення ефективної системи гарантій прав осіб – учасників правовідносин є предметом постійної уваги правників. Особливої актуальності ці питання набувають у сфері кримінального провадження, де виникають та дістають вияв найсуттєвіші обмеження конституційних прав та свобод громадян, де відносини особи та держави дуже часто супроводжуються інтенсивним примусовим впливом з боку останньої (затримання, тримання під вартою, відсторонення від посади, тощо). Отже, права, яким наділені учасники кримінального провадження, не можуть самі по собі автоматично забезпечити своє існування. Роль чинників, що забезпечують їх реалізацію, виконує система законодавчо закріплених положень, завдяки яким у кримінальному процесі має бути забезпечений перехід від передбачених законом можливостей до реальної дійсності. До того ж, гарантії прав особи виконують роль засобів, завдяки яким забезпечується можливість виключення чи принаймні мінімізації професійних помилок з боку органів розслідування та правосуддя щодо громадянина [87, с. 68].

При закритті кримінального провадження під час досудового розслідування загальними гарантіями охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження виступають:

1. Судовий контроль і прокурорський нагляд. Ці правові гарантії відіграють важливу роль в охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, що обумовлено специфікою стадії досудового розслідування. У своїй діяльності в цьому напрямі суд і прокурор є незалежними і діють виключно в межах своєї компетенції. Здійснюючи, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, саме прокурор, виконуючи вимоги ч. 2 ст. 283 КПК України, зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Поряд з цим, аналіз положень ст. 284 КПК України засвідчує, що правом закриття кримінального провадження під час досудового розслідування наділений не тільки прокурор, а й слідчий. Так, відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 284 КПК України слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру. Відповідно прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України.

Таким чином, положення ч. 2 ст. 283 КПК України не повною мірою узгоджуються з положеннями ч. 4 ст. 284 КПК України, на що вже зверталась увага у процесуальній літературі [81, с. 555].

Очевидно, виходом із цієї ситуації має стати викладення ч. 2 ст. 283 КПК України у такій редакції: «Прокурор, слідчий в межах своєї компетенції зобов'язані у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

1) закрити кримінальне провадження;

2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

Загалом, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті під час досудового розслідування забезпечується засобами судового контролю і прокурорського нагляду через:

1) отримання прокурором копії постанови слідчого про закриття кримінального провадження, можливість її скасування у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю, у тому числі за скаргою заявника, потерпілого (ч. 6 ст. 284 КПК України); 2) розгляд і вирішення слідчим суддею скарг заявника, потерпілого, його представника чи законного представника, підозрюваного, його захисника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження (п. 3, 4 ч. 1 ст. 303, ст.ст. 304–307 КПК України); 3) розгляд і вирішення скарг заявника, потерпілого, його представника чи законного представника, підозрюваного, його захисника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на рішення слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307, ч. 2 ст. 309 КПК України).

У цьому контексті особливе значення набуває вимога щодо наведення у відповідних процесуальних документах (постанові слідчого, прокурора, ухвалі

слідчого судді) відомостей про можливість та порядок оскарження процесуального рішення, зокрема рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження чи слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

Скасовуючи рішення про закриття кримінального провадження, прокурор, слідчий суддя тим самим фактично приймають рішення про відновлення досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні. Водночас, на відміну від відновлення досудового розслідування при його зупиненні, питання відновлення досудового розслідування у закритому кримінальному провадженні чинним КПК України не врегульовані.

Слід зважати і на те, що на відміну від відновлення досудового розслідування при його зупиненні (ст. 282 КПК України), що виступає наперед планованим і закономірним актом попереднього зупинення, відновлення досудового розслідування у закритому кримінальному провадженні – це акт винятковий, наперед не запланований. Він відбувається не внаслідок активних дій і об'єктивних факторів, як при відновленні зупиненого досудового розслідування, а через встановлені недоліки досудового розслідування [220, с. 33-34]. Виходячи з цього, в аспекті забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження слід наголосити на необхідності інформування зацікавлених осіб про прийняття такого рішення, а також внесення відомостей про його прийняття до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Виходячи з викладеного, пропонуємо ч. 6 ст. 284 КПК України доповнити абзацом другим такого змісту: «У разі скасування прокурором постанови слідчого про закриття кримінального провадження досудове розслідування відновлюється, відомості про це вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови прокурора про скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження та відновлення досудового розслідування

надсилається заявнику, потерпілому». Відповідно абзац другий цієї статті слід вважати абзацом третім.

2. Забезпечення відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілому та цивільному позивачу, а також процесуальних витрат. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК України потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом. Таке ж право має і цивільний позивач (ч. 3 ст. 61 КПК України). Згідно із ч. 2, 3 ст. 122 КПК України витрати, пов'язані із участю, зокрема, потерпілих у кримінальному провадженні, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Потерпілим, цивільним позивачам, свідкам оплачуються проїзд, наймання житла та добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом, при цьому, особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 5, 7 ст. 128 КПК України).

На жаль, ст. 284 КПК України не містить положень, які б зобов'язували слідчого, прокурора при закритті кримінального провадження і надісланні копії відповідної постанови особам, зазначеним у ч. 6 ст. 284 КПК України, роз'яснювати право на пред'явлення у передбачених законом випадках цивільного позову в порядку цивільного судочинства, а також на відшкодування процесуальних витрат, що безумовно слід визнати недоліком нормативного врегулювання в аспекті охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при закритті кримінального провадження під час досудового розслідування.

Відповідні доповнення, на наш погляд, слід внести до ч. 6 ст. 284 КПК України.

3. *Право підозрюваного, його захисника, законного представника та захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника бути повідомленими про завершення досудового розслідування та ознайомитись з матеріалами досудового розслідування.* У статтях КПК України, що визначають права відповідних учасників кримінального провадження, зокрема ст. 42, 44, 46, 56, 58, 59 та ін., закріплено право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. При цьому, слід зазначити, що у цих статтях таке ознайомлення не обмежене певною формою (формами) закінчення досудового розслідування. Однак норми про порядок відкриття матеріалів сторонами та ознайомлення відповідних учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування, виходячи з положень ч. 1 ст. 290 КПК України, стосуються лише складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Виходячи із необхідності забезпечення виконання завдання щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при закритті кримінального провадження під час досудового розслідування, вважаємо, що усі ті учасники кримінального провадження, що є зацікавленими у прийнятті певного рішення по суті кримінального провадження, повинні мати право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у випадку його закриття (а не тільки потерпілий, цивільний позивач, їх представники, законні представники відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України).

Таким чином, загальними гарантіями охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при закритті кримінального провадження під час досудового розслідування виступають: судовий контроль і прокурорський нагляд; відновлення досудового розслідування у закритому

кримінальному провадженні; інформування зацікавлених осіб про закриття кримінального провадження з роз'ясненням права на оскарження прийнятого рішення; забезпечення відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілому та цивільному позивачу, а також процесуальних витрат; право підозрюваного, його захисника, законного представника та захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника бути повідомленими про завершення досудового розслідування та ознайомитись з матеріалами досудового розслідування.

Як цілком слушно стверджує Т. О. Біліченко, наряду із загальними гарантіями охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті під час досудового розслідування можуть бути виділені й спеціальні гарантії, що забезпечують охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на окремих підставах або групами підстав (наприклад, вжиття заходів реабілітації та відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю) [19].

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних основ закриття кримінального провадження, зокрема поняття, сутності та загальних положень закриття кримінального провадження дозволило сформулювати такі основні висновки та пропозиції:

1. Інститут закриття кримінального провадження трансформувалася у ході розвитку кримінального процесу України. Головні зміни стосувалися підстав прийняття рішення про закриття кримінального провадження (кримінальної

справи), а також права прийняття цього процесуального рішення: спочатку його було надано лише судовим органам, потім і органам досудового розслідування.

2. Кримінальне провадження визнано змістовою характеристикою процесуальної діяльності, що представляє собою сукупність усіх процесуальних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. Водночас, кримінальне провадження охарактеризоване як процесуальна форма діяльності на окремому етапі кримінальної процесуальної діяльності, що визначається його функціональним призначенням і завданнями, що підлягають вирішенню. Тим самим кримінальне провадження виступає структурним елементом кримінальної процесуальної форми, за умови, що остання розглядається як передбачений законом єдиний порядок здійснення кримінальної процесуальної діяльності.

3. Дослідження співвідношення понять «закриття кримінального провадження» та «припинення кримінального переслідування» дало підстави для висновку про те, що закриттям кримінального провадження завершується здійснення кримінальної процесуальної діяльності загалом, а в разі припинення кримінального переслідування – лише діяльності щодо розслідування фактів, які характеризують діяння певної особи. У разі припинення кримінального переслідування кримінальне провадження триває, а в деяких випадках, передбачених законом, зупиняється.

4. Кримінальне переслідування визначено як здійснювана відповідно до норм кримінального процесуального закону діяльність уповноважених учасників кримінального провадження, змістом якої є встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, доведення, з урахуванням як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, вини переслідуваної особи та підтримання державного обвинувачення. Кримінальне переслідування особи розпочинається з моменту складення протоколу про роз'яснення права на захист перед здійсненням першої процесуальної дії, спрямованої на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Основними ознаками закриття кримінального провадження, що характеризують його як процесуальне рішення, визнано: 1) воно знаходить вираз лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання, які виникли під час здійснення кримінального провадження, і зумовлюються встановленими фактичними даними і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження; 5) має преюдиціальний характер.

6. Визнаючи метою кримінального провадження вирішення кримінально-правових конфліктів, останній визначений як вид юридичного конфлікту, який, у свою чергу, є різновидом суспільних конфліктів, що виникає між двома сторонами у зв'язку з припущенням першою стороною про вчинення діяння другою стороною, яке посягає на охоронювані кримінальним законом права і інтереси першої сторони. Розв'язаним кримінально-правовий конфлікт слід вважати у разі припинення дій усіх конфлікуючих сторін незалежно від причини, внаслідок якої це сталося.

7. Процесуальне рішення про закриття кримінального провадження приймається в разі встановлення фактичних даних, що законом визначені як такі, що унеможливають подальше кримінальне переслідування у зв'язку із встановленням того, що діяння, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, не існувало, або ж існувало, але не є злочинним, чи у законі передбачені підстави, у разі встановлення яких кримінальне переслідування не може здійснюватися у будь-якому випадку. Закриття кримінального провадження можливе і в разі добровільного вирішення кримінально-правового конфлікту самими його сторонами за умов і в порядку, передбачених законом.

8. Значення прийняття рішення про закриття кримінального провадження полягає в тому, що: по-перше, уповноважені державні органи та посадові особи вирішують кримінально-правовий конфлікт у межах своїх повноважень або у

передбачених випадках враховують його вирішення самими сторонами; по-друге, прийняття цього рішення є найшвидшим засобом забезпечення відшкодування шкоди потерпілому (у разі застосування nereабілітаційних підстав); по-третє, закриття кримінального провадження сприятиме заподіяння менших незручностей особі, щодо якої закривається кримінальне провадження (особливо за реабілітаційними підставами), через зняття необхідності брати участь ще й у подальших стадіях процесу; по-четверте, у разі закриття кримінального провадження в стадії досудового розслідування, зменшуватиме навантаження суддів; по-п'яте, сприятиме скороченню витрат держави на здійснення кримінального провадження.

9. Підстави закриття кримінального провадження визначені як юридично значущі факти (обставини), які виступають фактичною, юридичною передумовою прийняття уповноваженою особою (органом) рішення про закриття кримінального провадження.

10. В умовах поліваріантності вирішення проблеми, залежно від того чи іншого критерію, що лягає в основу класифікації, запропоновані різні варіанти поділу підстав закриття кримінального провадження на групи (загальні та спеціальні; суб'єктивні та об'єктивні; дискреційні та імперативні та ін.). Водночас, такою, що відображає правову сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків, визнано таку класифікацію підстав закриття кримінального провадження, відповідно до якої вони поділяються на такі, що реабілітують особу, та такі, що не реабілітують особу.

11. Допущення або недопущення порушень при здійсненні досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження за підстав, що реабілітують, не впливає на вирішення питання про набуття особою права на реабілітацію, адже закриття кримінального провадження за таких підстав означає встановлення того, що особа не вчиняла суспільно небезпечного діяння або того,

що діяння, вчинене нею не є кримінальним правопорушенням. Встановлення незаконності дій органів досудового розслідування, прокуратури в цьому випадку необхідне лише для відповідного реагування (через здійснення дисциплінарного чи кримінального провадження) на виявлення порушень закону, а також встановлення розміру завданої реабілітанту шкоди.

12. При закритті кримінального провадження під час досудового розслідування загальними гарантіями охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження виступають: судовий контроль і прокурорський нагляд; забезпечення відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілому та цивільному позивачу, а також процесуальних витрат; право підозрюваного, його захисника, законного представника та захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника бути повідомленими про завершення досудового розслідування та ознайомитись з матеріалами досудового розслідування.

13. Запропоновано зміни та доповнення до норм чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема до ст. 3, ч. 3 ст. 42, ч. 2 ст. 283, ч.ч. 4, 6 ст. 284 КПК України.

РОЗДІЛ 2

ПІДСТАВИ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Підстави закриття кримінального провадження, які реабілітують особу

З усіх підстав закриття кримінального провадження, передбачених ст. 284 КПК України, до реабілітуючих підстав слід віднести:

- встановлення відсутності події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1);
- встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1);
- невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримання (п. 3 ч. 1);
- набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1).

Застосування цих підстав означає, що особа не вчиняла кримінальне правопорушення. А тому ці підстави закриття кримінального провадження можна назвати такими, що унеможливають кримінальне переслідування, що, у свою чергу, надає право на реабілітацію особі, стосовно якої здійснювалося кримінальне переслідування.

Розглянемо детальніше кожну із вищевказаних підстав.

Насамперед, зазначимо, що формулюючи такі підстави, як встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України) та встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України), законодавець оперує такими поняттями, як «подія», «склад» та «кримінальне правопорушення». Для того, щоб детально дослідити сутність цих підстав, необхідно проаналізувати дефініції зазначених вище термінів.

У КК України та КПК України, які відповідно містять положення матеріального та процесуального (процедурного) права, по-різному вживається поняття, що характеризує належну правову оцінку вчиненого особою діяння. Так, у низці норм КК України неодноразово згадується про поняття «кваліфікація злочинів» (статті 9, 29, 33, 35, 66, 67, а також Прикінцеві та перехідні положення), тоді як КПК України оперує більш широким поняттям – «правова кваліфікація кримінального правопорушення за Законом України «Про кримінальну відповідальність» (статті 150, 155, 166, 214, 244). Більше того, нині не ухвалено Закон України «Про кримінальні проступки», про який згадує КПК України, відтак наразі правова кваліфікація кримінальних правопорушень обмежена виключно кваліфікацією злочинів [153]. Виходячи з цього, на цей час теорія та практика кримінального процесу застосовує поняття «злочин» і «кримінальне правопорушення», зокрема й у контексті вирішення питань про закриття кримінального провадження, як синонімічні.

Термін «подія» має декілька тлумачень: 1) те, що відбувалося або відбулося, сталося; явище, факт суспільного або особистого життя, випадок, інцидент, okazія; сукупність пов'язаних між собою в якомусь відношенні явищ, фактів суспільного життя (зазвичай важливих, значних), які становлять ніби щось єдине, ціле; 2) те, що порушує усталений, звичний хід життя; що-небудь важливе, видатне; що-небудь непередбачене, несподіване; пригода, сенсація; 3) справа, дія [26, с. 1009].

Термін «подія» має широке значення і здебільшого застосовується для визначення подій суспільного життя, якихось явищ, що іноді не залежать від дій конкретної особи, але пов'язані безпосередньо з діями людини. І.А. Лібус та Г.М. Резнік зазначають, що підстава «за відсутності події злочину» не повинна містити у собі термін «подія», а формулюватися з урахуванням терміну «діяння», тобто дії чи бездіяльності, яка є складовою підстави пред'явленого обвинувачення. Адже термін подія – поняття більш широке. Ним позначається будь-яке явище, яке відбувається чи вже відбулося в певних умовах місця та часу [90, с. 9].

Чинний КК України (ст. 11) визначає злочин як передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

М.І. Хавронюк наголошує, що наведене у ч. 1 ст. 11 поняття злочину містить вказівку на такі обов'язкові ознаки злочину: 1) злочином є лише діяння (дія або бездіяльність); 2) це діяння має бути вчиненим суб'єктом злочину; 3) воно має бути винним; 4) вказане діяння має бути суспільно небезпечним; 5) відповідне діяння повинно бути передбачене чинним КК; 6) кримінальна караність. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність злочину [123, с. 45].

Термін «дія» має декілька тлумачень: 1) робота, діяльність, здійснення чого-небудь; діяння; 2) сукупність вчинків кого-небудь; 3) робота, функціонування якої-небудь машини, агрегату, підприємства; 4) вплив на кого-, що-небудь [26, с. 306].

Таким чином, термін «подія» є більш загальним стосовно конкретного вчинку, бо означає не лише дію конкретної особи, а й суспільні події, явища, що залежать від волі багатьох осіб або ж взагалі не залежать від волі людини. На відміну від нього, термін «дія» є більш конкретним і означає дії (дію) якоїсь істоти чи вплив на кого-, що-небудь. З цього приводу Л.М. Карнеєва доречно зазначає, що «злочин – завжди подія, але не всяка подія – злочин» [66, с. 16]. Так, зокрема в КПК Республіки Білорусь (ст. 29 ч. 1 п. 1) та КПК Литовської Республіки (ст. 3 ч. 1 п. 1) зазначену підставу сформульовано з використанням термінів «діяння», «діяльність».

Існує думка, що відсутність події злочину передбачає відсутність самого факту (події взагалі), для розслідування якого здійснюється кримінальне провадження. Це такий випадок, коли дія, яка вважалася злочинною, насправді була викликана стихійним лихом чи іншими чинниками, що не залежать від волі особи. П.М. Давидов та Д.Я. Мирський стверджують, що відсутність події злочину означає, що подія, у зв'язку з якою проводилося розслідування, відсутня взагалі [44, с. 12].

За іншою думкою, відсутність події злочину – це відсутність самого факту суспільно небезпечного діяння. Н.А. Якубович вважає, що відсутність події злочину свідчить, що злочинне діяння, яке є предметом розслідування, у дійсності не мало місця [219, с. 101]. Схожої думки дотримується Л.М. Карнеєва, яка наголошує, що правильно вказувати не на відсутність події злочину, а на відсутність події (дії), що підлягає розслідуванню [66, с. 17].

На думку А.Я. Дубинського така підстава застосовується у випадках: а) якщо встановлено, що не було самого факту (події), для розслідування якого порушено кримінальну справу; б) якщо встановлено, що сама подія мала місце, але вона не може бути визнана злочином, бо не є результатом будь-якої дії; в) коли встановлено, що подія мала місце, але не є злочином, тому що є результатом дій самого потерпілого [47, с. 11-12]. Подібної думки дотримуються і В.Г. Степанов та В.В. Шимановський [165, с. 7-8].

В.А. Михайлов вважає, що відсутність події злочину вказує на те, що злочину як такого не було, а закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину можливе в таких випадках: а) відсутня подія, яка припускалася як злочин (наприклад, розслідується справа за крадіжкою, а фактично нічого не викрадено); б) подія, яка розглядалася як підстава для порушення кримінальної справи, є, але вона виникла не внаслідок злочинних дій, а внаслідок стихії (блискавка, землетрус тощо), природного процесу (раптова смерть, хвороба тощо), необережних чи умисних дій самого потерпілого (наприклад, самогубство); в) відсутній причинний зв'язок між наслідками, які наступили, і діями обвинуваченого (наприклад, замах на «негодний» об'єкт) [114, с. 13].

Г.П. Хімичева до змісту зазначеної підстави вносить такий перелік фактичних обставин: а) коли не мав місця сам факт, за яким порушено кримінальну справу; б) коли факт, за яким порушено кримінальну справу, в дійсності об'єктивно мав бути, але не мав характеру дії, тобто не мав суб'єктивного моменту, а виявився наслідком будь-яких природних процесів; в) коли факт, за яким порушено кримінальну справу, знаходиться в безпосередньому причинно-наслідковому зв'язку з діями самого потерпілого при відсутності вини інших осіб [196, с. 37-38].

На думку М.Є. Шумила, встановлення відсутності події злочину означає, що останнього взагалі не було, відповідно, не існувало кримінально-правових відносин. Автор вважає, що було б доцільно удосконалити зміст відповідної кримінальної процесуальної норми та сформулювати її в такій редакції: «...1) за відсутністю діяння, забороненого кримінальним законом, за ознаками якого порушувалася кримінальна справа» [212, с. 6].

З викладеного видно, що зазначену підставу закриття кримінального провадження (справи) одні вчені розуміють як відсутність події взагалі, а інші вказують на відсутність події, яка містить у собі злочин.

Якщо дотримуватися першої думки, то можна зробити висновок про те, що відсутність події кримінального правопорушення – це відсутність не тільки суспільно небезпечного діяння, а й взагалі будь-якої дії (бездіяльності), а тому п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України слід було б сформулювати як «відсутність події». Але кримінальне провадження реально може бути розпочате лише за припущенням факту вчинення суспільно небезпечного діяння, а тому при закритті кримінального провадження у зв'язку з тим, що відсутня (або не встановлена) сама подія кримінального правопорушення, логічним буде вести мову саме про відсутність суспільно небезпечного діяння, припущення наявності якого спричинило виникнення кримінально-правового конфлікту.

Поняття «відсутність події кримінального правопорушення» є більш вузьким, ніж «відсутність події». Вживаючи підставу «відсутність події кримінального правопорушення», ми ведемо мову лише про ті дії, які могли б підпадати під ознаки злочину, що передбачені КК України, тим самим припускаючи, що існують й інші, незлочинні події. Таким чином, відсутність події кримінального правопорушення в такому разі не може означати відсутність події взагалі. А якщо подія (діяння) існує, хоч і не злочинна, це означає, що є дія (або бездіяльність) певної особи, яка не містить у собі складу кримінального правопорушення. У цьому випадку кримінальне провадження може бути закрите лише на підставі відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

З наведених вище міркувань видно, що поняття «відсутність події кримінального правопорушення» означає «відсутність діяння людини». Таким чином, підстава, передбачена п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, означає, що суспільно небезпечні наслідки сталися внаслідок подій, які спочатку розглядалися як суспільно небезпечне діяння людини, але потім було встановлено, що подія сталася незалежно від волі людини. Іншими словами, суспільно небезпечні наслідки, які можливо розцінити як кримінальне правопорушення, виникли не внаслідок діяння особи (за винятком випадків завдання шкоди самому собі). Щодо останнього твердження слід зазначити, що в літературі існує протилежна думка, з якою важко погодитися. Так, М.М. Гапанович вважає, що у випадку, коли потерпілий сам собі завдав шкоди або постраждав від своїх необережних дій, справа повинна бути закрита на підставі відсутності в діянні складу злочину [29, с. 25-26]. Зазначену позицію ми не підтримуємо за таких причин: по-перше, законодавство України не передбачає будь-якої відповідальності за спричинення шкоди самому собі (якщо від цих дій не постраждали інші особи); по-друге, як вже зазначалося, кримінально-правовий конфлікт може виникнути між двома суб'єктами. Саме за цих причин у разі встановлення, що шкоди потерпілий зазнав від власних дій, кримінальне провадження повинно бути закрите за відсутністю події кримінального правопорушення.

Враховуючи викладене, вважаємо, що подією кримінального правопорушення для кримінального провадження, як предмета його діяльності, слід вважати встановлену наявність суспільно небезпечного діяння особи, припущення про існування якого було причиною виникнення кримінально-правового конфлікту.

Таким чином, такі підстави закриття кримінального провадження, як: 1) встановлення відсутності події кримінального правопорушення та 2) встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення, взаємопов'язані між собою і доповнюють одна одну, у зв'язку з чим як у практичній діяльності, так і в юридичній літературі виникають труднощі щодо їх тлумачення та застосування [67, с. 53; 70, с. 3; 119, с. 88-91].

В юридичній літературі існує думка й про те, що поняття «відсутність події злочину» і «відсутність складу злочину» тотожні одне одному. Така думка обґрунтовується тим, що суспільно небезпечне діяння не може існувати без одного з чотирьох елементів складу злочину. А тому відсутність події злочину означає відсутність складу злочину [216, с. 70]. А.Я. Дубинський пропонував замінити п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 року однією підставою, передбачивши неможливість провадження у справі в разі, якщо не було вчинено злочин [48, с. 70]. Такої ж думки дотримується й С.М. Благодир [22, с. 8], який вважає, що цю підставу необхідно викласти так: «не було вчинено злочину», а також пропонує окрім п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 року об'єднати в запропонованій ним підставі й підставу, передбачену п. 5 ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 року.

На нашу думку, зазначені підстави закриття кримінального провадження повинні розрізнятися між собою, оскільки у разі наявності визначених умов важливо, щоб кримінальне провадження було закрите саме за тією підставою, яка є для розглядуваного випадку правильною [119, с. 87]. Вказані підстави повинні бути передбачені різними нормами за таких причин: по-перше, якщо немає діяння, то вести мову про склад злочину неможливо, адже склад злочину може міститися лише тільки в діянні особи. Припущення про наявність суспільно небезпечного діяння тягне за собою виникнення кримінально-правового конфлікту. По-друге, як зазначає І. Овсянніков, диференціація реабілітаційних підстав впливає на додержання прав і законних інтересів громадян, а також на можливі цивільно-правові та інші наслідки. Застосування підстави «за відсутністю в діянні складу злочину» не перешкоджає задоволенню можливого зі сторони потерпілого цивільного позову, а також можливості дисциплінарної чи адміністративної відповідальності [127, с. 15]. Такої ж думки дотримуються О.М. Ларін [88, с. 57-58] та Н.Б. Опарін [129, с. 45].

У контексті розгляду цього питання слід вказати і на те, що на відміну від КПК України 1960 року, ст. 284 КПК України не містить норми, яка б зобов'язувала слідчого, прокурора, суддю або суд у разі встановлення у діянні

особи, стосовно якої кримінальна справа закривається за п.п. 1, 2, 6, 7, 9–11 ч. 1 ст. 6 КПК України, ознак адміністративного правопорушення направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення (ч. 5 ст. 6 КПК України 1960 року).

На нашу думку, така відсутність є не виправданою, такою, що не відповідає принципу невідворотності відповідальності за вчинене діяння, не забезпечує реалізацію принципу процесуальної економії в діяльності судових та правоохоронних органів. Вважаємо, що ст. 284 КПК України слід доповнити відповідною нормою, але з урахуванням того, що особа, стосовно якої кримінальне провадження закрито на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, не може бути притягнута до будь-якої іншої відповідальності. Це пояснюється тим, що кримінально-правовий конфлікт, який є одним із видів юридичних конфліктів, може виникнути внаслідок припущення про вчинення суспільно небезпечного діяння. Якщо ж діяння встановлене (навіть не суспільно небезпечне), рішення повинно прийматися за відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Відсутність діяння означає неможливість існування будь-якого юридичного конфлікту. А тому ні про яке адміністративне чи інше правопорушення у такому разі не може йтись. У випадку коли встановлено наявність діяння особи, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, але це діяння не є злочинним, кримінальне провадження може бути закрито лише за підставою відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

А тому пропонуємо ст. 284 КПК України доповнити частиною 10 такого змісту: «Якщо під час досудового розслідування чи судового розгляду поряд з обставинами, зазначеними у пунктах 2, 6, 7 частини першої, пункті 1 частини другої цієї статті, у діянні особи будуть встановлені ознаки адміністративного правопорушення, слідчий, прокурор, суд або суддя зобов'язані направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення».

Причиною виникнення юридичного конфлікту є не порушення права (зокрема, якщо сторона не знає про те, що її право порушене, конфлікт не

виникає), а усвідомлення (в тому числі й помилкове) стороною того, що її право порушене [163, с. 69].

Здійснюючи досудове слідство, правоохоронні органи, насамперед, повинні встановити, чи було насправді (взагалі в природі) діяння, що спричинило виникнення кримінально-правового конфлікту. У даному випадку правоохоронні органи будуть встановлювати наявність не будь-якої суспільної дії (бездіяльності), а саме тієї, що спричинила виникнення кримінально-правового конфлікту і яка припускається як така, що є суспільно небезпечною. У той же час не слід вважати цю дію злочинною, оскільки про її кримінальну протиправність існує лише припущення, і щоб визначити, чи є це діяння злочином, необхідно його, по-перше, встановити, по-друге, провести юридичний аналіз та визначити, чи є це діяння злочином. Встановлення відсутності дії (бездіяльності) вказуватиме суб'єкту правозастосування на те, що немає потреби в проведенні дій щодо встановлення складу злочину, а також подальшого провадження за адміністративним чи цивільним судочинством. У разі виявлення діяння, яке спричинило виникнення кримінально-правового конфлікту, суб'єкт правозастосування проводить процесуальні дії щодо перевірки наявності чи відсутності у діях конкретної особи складу злочину. У разі ж встановлення відсутності складу злочину, але наявності іншого передбаченого законодавством правопорушення кримінальне провадження повинно бути закрито за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.

Враховуючи зазначене, п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, на наш погляд, було б доцільно сформулювати у такій редакції: «1) у події встановлена відсутність ознак кримінального правопорушення».

Дискусійним в юридичній літературі є питання про те, яке рішення необхідно прийняти в разі, коли достовірно не встановлено, чи мала місце подія (діяння) злочину чи ні. Так, В.З. Лукашевич, Н.А. Якубович, Я.О. Мотовіловкер вважають, що в цьому випадку справа повинна бути закрита за відсутністю події злочину [97, с. 53; 119, с. 89-91; 219, с. 101]. Але існують й інші думки. Так, М.В. Жогін, Ф.М. Фаткуллін вважають, що справу в цьому випадку необхідно

закрити за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину [58, с. 335]. А.Я. Дубинський розглядає дві ситуації: у разі якщо не було встановлено наявності противоправної події, справа закривається за відсутністю події злочину. Якщо подія злочину залежить від встановлення участі конкретної особи у вчиненні цього діяння, справу необхідно закрити за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину [47, с. 15-16].

Вважаємо, що слід підтримати думку О.М. Ларіна, який справедливо зазначає, що коли не доведено подію злочину, то є безпідставним і питання про недоведеність участі в злочині обвинуваченого. Справа підлягає закриттю за першою підставою [88, с. 58]. Подібної думки дотримуються і інші вчені [22, с. 38-39; 70, с. 3; 68, с. 133; 200, с. 58-59]. Слід відрізнити підстави закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення та підстави закриття кримінального провадження за недоведеністю участі особи у вчиненні кримінального правопорушення. Недоведеність участі особи у вчиненні кримінального правопорушення, хоч і є реабілітаційною підставою, все ж таки вказує на те, що присутня і подія, й ознаки складу кримінального правопорушення, хоча факт причетності до його вчинення певної особи не доведено. Під час досудового розслідування слідчий, прокурор зобов'язані провести усі можливі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії для встановлення події кримінального правопорушення. У разі ж, коли подію кримінального правопорушення (діяння, що спричинило кримінально-правовий конфлікт) встановити неможливо, кримінальне провадження потрібно закрити за підставою, передбаченою п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України. Якщо не встановлено подію кримінального правопорушення, то неможливо говорити про недоведеність причетності особи до злочинних дій, що пов'язані з цією подією. В.В. Шимановський з цього приводу справедливо наголошує, що недоведеність події злочину за правовими наслідками по суті прирівнюється до її відсутності [207, с. 85].

Пункт 2 ч. 1 ст. 284 КПК України викладено так: «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення». У цій підставі йдеться саме про

склад кримінального правопорушення, а не про саме кримінальне правопорушення.

На жаль, КК України не надає визначення поняттю складу кримінального правопорушення. На це, як на недолік, звертається увага в теорії кримінального права та надаються пропозиції щодо його усунення шляхом законодавчого визначення такого поняття [170, с. 100-104]. Поняття «склад злочину» розроблено в науці кримінального права. Згідно із загально прийнятою теоретичною моделлю, склад злочину означає наявність у діянні сукупності чотирьох елементів: 1) об'єкта, 2) об'єктивної сторони, 3) суб'єкта, 4) суб'єктивної сторони. Але існують й інші думки. Так, А.Н. Трайнин, Д. Флетчер, А.І. Водолаз визначають склад злочину за трьохелементною структурою [181, с. 135; 193, с. 127; 28, с. 89-91]. Прихильники такої думки вважають, що склад злочину містить у собі об'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторону. Визначення, чи є особа суб'єктом кримінальної відповідальності, є необхідним для притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. На недосконалість конструкції складу злочину звертає увагу і Л.М. Лобойко, який зазначає, що, хоча й є зрозумілим прагнення законодавця не залишати без уваги вчинення суспільно небезпечних дій дітьми, у зв'язку з чим виправданим і цілком логічним є віднесення даної обставини до нереабілітаційних підстав, але в такому разі видається не досить надійною конструкція складу злочину, коли суб'єкт є складовою частиною, елементом самого діяння. Дослідження цього питання, безсумнівно, є завданням теорії кримінального права. Та недосконалість теоретичних і правових положень у цій частині кримінального права негативно впливає на практику діяльності у кримінальному процесі, зокрема щодо зазначеного питання [95, с. 172].

Ґрунтуючи підставу закриття кримінального провадження, передбачену п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, лише на теоретично визначеному понятті «склад злочину» («склад кримінального правопорушення»), законодавець чітко не регламентує це процесуальне рішення. Це може призвести до прийняття хибних рішень, оскільки такі органи можуть по-різному тлумачити для себе це поняття. Не вдаючись до детального розгляду структури поняття «склад злочину» («склад

кримінального правопорушення»), що є завданням науки кримінального права, зауважимо, що стосовно теоретичного визначення цього поняття в теорії кримінального права точиться полеміка, оскільки законодавчо воно не визначене. А відтак вважаємо, що п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України необхідно викласти із застосуванням законодавчо визначених термінів.

Виходячи з цього, пропонуємо п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «у діянні особи встановлена відсутність діяння, яке передбачене кримінальним законом як кримінальне правопорушення».

Застосування зазначеної підстави закриття кримінального провадження означатиме, що в ході розслідування встановлене діяння певної особи, а тому це діяння може містити у собі підставу для юридичної відповідальності, але в ньому відсутні необхідні елементи конкретного злочину (склад злочину). Тобто встановлено, що кримінально-правовий конфлікт виник через діяння, про суспільну небезпеку якого існувало лише припущення.

За підставою, передбаченою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, повинні закриватись кримінальні провадження за умов, передбачених в КК України, застосування яких можливе за умови встановлення діяння особи.

Однією з таких підстав є декриміналізація, що означає набрання чинності новим законом, який усуває злочинність певного діяння та відповідно скасовує кримінальну відповідальність за нього.

КПК України 1960 року не передбачав ні окремої підстави, ні окремого порядку застосування декриміналізації, у зв'язку із чим в юридичній літературі висловлювались думки про необхідність введення окремої підстави закриття кримінальної справи у зв'язку з декриміналізацією [150, с. 112]. На думку В.Т. Маляренка, в КПК слід закріпити норму про те, що при усуненні караності діяння кримінальна справа, в якій не встановлено вирок і немає реабілітаційних підстав, підлягає закриттю саме за цією підставою, тобто у зв'язку з усуненням законом караності діяння [102, с. 61].

Свого часу такі думки були визнані небезпідставними, адже процесуальний порядок застосування декриміналізації викликав певні труднощі в її практичному

застосуванні. Так, у разі встановлення декриміналізації суди при закритті кримінальних справ посилались на ст. 7 КПК України 1960 року (зміна обстановки). Зокрема, закриваючи справу щодо Б. та Я., обвинувачених за ч. 2 ст. 80-3 КК України 1960 р., Жидачівський районний суд Львівської області визначив, що розглядувана ним справа підлягає закриттю саме внаслідок зміни обстановки, бо вчинене діяння втратило суспільну небезпеку у зв'язку з декриміналізацією. Верховним Судом України з приводу такого рішення зазначено, що в таких випадках з метою недопущення порушень прав громадян при закритті справ слід посилатись не на ст. 7 КПК, а на п. 2 ч.1 ст. 6 КПК (відсутність складу злочину) [117].

Таке роз'яснення було обумовлено тим, що, на відміну від декриміналізації, обставини, передбачені в ст. 7 КПК України 1960 року, стосуються індивідуально визначених життєвих випадків, а не загальних, як у декриміналізації. Крім того, у разі застосування ст. 7 КПК України 1960 року норма КК України, що передбачає злочин, за вчинення якого особа звільняється від кримінальної відповідальності, продовжує діяти (тобто є альтернатива – можливість направити справу до суду з обвинувальним висновком), а в разі декриміналізації норма КК України скасовується, тобто діяння не визнається суспільно небезпечним, а особа, стосовно якої здійснювалося кримінальне переслідування, реабілітується.

Виходячи з цього, навряд чи можна погодитися з думкою Г.В. Рось про те, що наявність складу злочину визначається на момент його вчинення, а не на час прийняття процесуального рішення. Тому й усунення кримінальним законом злочинності діяння має тягнути закриття кримінальної справи не у зв'язку з відсутністю в діянні складу злочину, а розглядатися як самостійна нереабілітаційна підстава. Автор пропонувала ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 року «Обставини, що виключають провадження в кримінальній справі» доповнити додатковим пунктом такого змісту: «у зв'язку з декриміналізацією діяння» [150, с. 111-112].

При прийнятті чинного КПК України законодавець пішов запропонованим шляхом і виділив у системі підстав закриття кримінального провадження окрему

підставу – набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Декриміналізація означає наявність діяння, яке раніше в КК України визнавалося злочинним, але внаслідок прийняття закону, яким це діяння декриміналізоване, вже не вважається суспільно небезпечним, а тому здійснення кримінального провадження в такому випадку не потрібне. Це означає, що встановлена наявність діяння особи, але воно не є суспільно небезпечним (злочином). А тому, на нашу думку, недоречно передбачати в КПК України окрему підставу, що регламентує закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією, оскільки остання повністю охоплюється іншою підставою закриття кримінального провадження – відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України), є її окремим випадком. На вказану обставину свого часу звертали увагу й інші науковці [53, с. 79-80].

Виходячи з викладеного, п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України слід виключити.

На підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України повинні закриватись кримінальні провадження у тих випадках, коли кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок припущення однієї особи про вчинення суспільно небезпечного діяння іншою особою, але в ході перевірки достовірно встановлено наявність вчинення діяння, яке не передбачене Особливою частиною КК України як злочин.

На підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України слід закривати кримінальні провадження і за наявності обставин, передбачених в КК України: 1) малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК); 2) заздалегідь не обіцяне приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом (ч.2 ст. 396 КК); 3) імунітет свідка (ч. 2 ст. 385 КК, ст. 69 КПК); 4) коли особа добровільно відмовилася від вчинення злочину (ч. 2 ст. 17, ч. 1, ч. 2 ст. 31 КК).

У науковій літературі висловлено думку, що за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України слід закривати кримінальні провадження й у разі встановлення таких обставин, що виключають злочинність діяння, передбачених розділом VIII КК України [48,

с. 20-37]. Стаття, яка б передбачала застосування зазначених підстав, у КПК України відсутня. У зв'язку з цим у практичній діяльності зазначені підстави застосовують у порядку, передбаченому п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Розглядаючи це питання, Л.М. Лобойко наголошує, що у даному випадку необхідно посилатися на п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України (в редакції 1960 року) та на конкретну статтю КК України, яка передбачає відповідну обставину, що виключає провадження у справі [95, с. 171].

Така думка є слушною, але слід звернути увагу на те, що закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України не виключає можливості притягнення особи до інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, дисциплінарної, цивільної). Поряд із обставинами, за яких може розпочатися таке провадження (адміністративне, цивільне), за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України приймаються рішення про закриття кримінального провадження у разі встановлення обставин, які виключають злочинність діяння і чітко передбачені в законі (розділ 8 КК України «Обставини, що виключають злочинність діяння»).

Досліджуючи це питання, І.А. Лібус, Г.М. Резнік справедливо вказують, що форми, в яких виявляється зазначена підстава (відсутність в діянні складу злочину), відрізняються великою різноманітністю, але за своїм соціальним змістом можуть бути поділені на дві великі групи. Першу складають дії, які хоч і підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК, але вчинені в стані необхідної оборони або крайньої необхідності. Відмінною рисою таких діянь є те, що вони не тільки не є суспільно небезпечними, а більш того, суспільно корисні і тому не можуть тягнути стосовно осіб, які їх вчинили, ані кримінальних, ані яких би то не було заходів впливу. Другу групу складають діяння, внаслідок яких приймається рішення про закриття кримінальної справи за відсутністю складу злочину, і автори формулюють їх таким чином: 1) вчинене особою діяння в силу малозначності не досягає того ступеня суспільної небезпеки, яка необхідна для визнання його злочинним; 2) особа добровільно відмовилась від доведення злочину до кінця, а вчинене діяння не містить складу іншого злочину; 3) у діянні відсутні ті чи інші елементи об'єкта і об'єктивної сторони, що роблять його

незлочинним; 4) особа не має ознаки спеціального суб'єкта злочину; 5) в діянні відсутні такі ознаки повторності або систематичності, які дозволяють класифікувати вчинені діяння як злочинні. Ці обставини характеризуються тим, що, будучи позбавленими кримінальної протиправності, вони все ж є соціально засуджуваними діями і тягнуть адміністративну або дисциплінарну відповідальність чи застосування заходів суспільного впливу [90, с. 9].

Щоб вирішити вказане питання, С.В. Пархоменко пропонує передбачити в КПК поряд з підставою «відсутність події злочину» самостійну підставу закриття кримінальної справи на випадок вчинення діяння, злочинність якого виключається кримінальним кодексом [133, с. 39]. Вказана пропозиція заслуговує на увагу, і з нею слід погодитися, враховуючи необхідність застосування самостійної підстави закриття кримінального провадження в разі встановлення зазначених обставин. Але навряд чи можна поділити думку, що таку підставу необхідно передбачити поряд з підставою «відсутність події злочину». У даному разі діяння, яке фактично містить у собі елементи злочину, спричинило певну шкоду. Однак те, що КК такі діяння визнані суспільно корисними, означає неможливість притягнення особи не лише до кримінальної відповідальності, а й до будь-якої іншої юридичної відповідальності (адміністративної, цивільної).

Слід зазначити, що й Цивільний кодекс у ст. 1169 передбачає окремий порядок відшкодування шкоди у разі здійснення особою права на самозахист, а у ст. 1171 – відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності. Передбачення в ЦК України зазначених статей вказує на відмінність цих випадків спричинення шкоди від всіх інших. На жаль, ЦК України не урегульований порядок відшкодування шкоди у разі уявної оборони, затримання особи, що вчинила злочин, фізичного або психічного примусу, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язаного з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Вважаємо, що у випадку дотримання та не перевищення мір, передбачених у статтях глави VIII КК України, на особу, яка вчинила таке діяння, не повинно покладатись зобов'язання відшкодувати шкоду. На нашу

думку, її повинна відшкодувати держава. Це пояснюється тим, що своїми діями особа відвертає більш тяжку шкоду для суспільства, а тому держава повинна передбачати непрягнення такої особи до будь-якої юридичної відповідальності.

Вважаємо, що підставу застосування норм розділу VIII КК України необхідно передбачити поряд з підставою «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення». Це пояснюється тим, що при встановленні обставин, що виключають злочинність діяння, звичайно ж, буде встановлено діяння особи, але у зв'язку з тим, що це діяння є суспільно корисним, можна було б говорити про те, що у ньому відсутній склад кримінального правопорушення. У той же час закриття кримінального провадження у зв'язку із встановленням обставин, що виключають злочинність діяння, відрізняється від підстави «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення» тим, що після закриття кримінального провадження стосовно особи за обставин розділу VIII КК України вона не повинна притягуватись до інших видів юридичної відповідальності за це ж діяння.

Слід зазначити, що підстава закриття кримінального провадження (кримінальної справи) у зв'язку із встановленням обставин, що виключають злочинність діяння, в КПК зарубіжних держав передбачена окремо. Зокрема, КПК Киргизької Республіки (п. 3 ч. 1 ст. 28) передбачена така підстава: «у зв'язку з правомірністю за кримінальним законом діяння, яке заподіяло шкоду» [183]. КПК Республіки Вірменія також передбачає подібну підставу (п. 3 ч. 1 ст. 35), яка визначається так: «діяння, що спричинило шкоду, за кримінальним законом вважається правомірним» [184]. На жаль, у чинному КПК України така самостійна підстава закриття кримінального провадження не передбачена.

На підставі викладеного вважаємо, що ч. 1 ст. 284 КПК України було б доцільно доповнити пунктом 2-1 в такій редакції: «діяння вчинене за наявності обставин, що виключають його злочинність».

Надалі розглянемо наступну реабілітаційну підставу закриття кримінального провадження, передбачену п. 3 ч.1 ст. 284 КПК України, яка

застосовується у разі невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливості їх отримати.

Вказана підстава закриття кримінального провадження фактично прийшла на зміну такій підставі закриття кримінальної справи, як недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину, яка свого часу була передбачена п. 2 ст. 213 КПК України 1960 року.

Свого часу формулювання цієї підстави у законі піддавалось критиці у науковій літературі. Зазначалось про те, що хоча вказана підстава є реабілітаційною, але вже сама назва цієї підстави містила у собі обвинувальний ухил. Застосування слова «обвинувачений» можливо тлумачити як те, що держава хоч і відмовляється від кримінального переслідування особи з подальшою її реабілітацією, але все одно залишає особу в статусі обвинуваченого. Водночас, така підстава повинна повністю виключати будь-які вагання в невинуватості особи, а будь-які обмеження її прав та законних інтересів неприпустимі [207, с. 85].

Припинення кримінального переслідування особи у разі відсутності на те достатніх доказів означає, що особу неможливо в судовому порядку визнати винною, а значить, стосовно неї не повинно бути висловлювань про можливість вчинення нею кримінального правопорушення. Із самого формулювання такої підстави закриття кримінального провадження має слідувати висновок, що особа не вчиняла кримінального правопорушення.

У літературі пропонувались і пропонуються різні пропозиції. Так, В.В. Соловійов пропонує вказану підставу викласти в редакції «недоведеність пред'явленого обвинувачення» [160, с. 22]; Я.О. Мотовіловкер вважає, що зазначену підставу необхідно було б сформулювати як «за необґрунтованістю висновку про скоєння злочину підсудним» [119, с. 93].

Висловлюються міркування про необхідність виключення цієї підстави з числа підстав закриття кримінальної справи (провадження) внаслідок її рівнозначності доведеності неучасті у вчиненні злочину. Так, С.М. Стахівський, досліджуючи це питання, зазначав, що одне із правил, які характеризують

юридичний зміст принципу презумпції невинуватості, гласить: недоведена винуватість особи означає її повну невинуватість. У зв'язку з цим автор пропонував зі ст. 213 КПК України 1960 року виключити пункт 2, який вказує на можливість закриття кримінальної справи за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину [164, с. 13].

Протилежної думки дотримується В.В. Шимановський, який вважає, що така підстава повинна бути передбачена в законі, оскільки критикуючи і пропонуючи її змінити чи зовсім виключити із закону, автори в ряді випадків недостатньо враховують наявність практичних ситуацій, в яких не вдається довести участь обвинуваченого у вчиненні злочину, що йому інкримінується. Методологічно і практично не виправдано повністю відмовитися від віддзеркалення в законі такої реалії кримінально-процесуальної діяльності, як недоведеність обставин справи, а саме недоведення обвинувачення [207, с. 85].

Формулюючи у чинному КПК України аналогічну підставу до закриття кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 284), законодавець цілком виправдано уникнув використання у її формулюванні термінів «підозрюваний» чи «обвинувачений», що дещо згасило гостроту колізії з принципом презумпції невинуватості, але все ж таки не вирішило проблему повністю.

Окрім терміну «обвинувачений» у зазначеній підставі в редакції КПК України 1960 року не останню негативну роль відігравав і термін «недоведеність». Замінивши його на формулювання «не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді», законодавець фактично не змінив його суті.

Вказане формулювання можливо розуміти як таке, що особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, причетна до вчинення кримінального правопорушення, але у зв'язку з тим, що слідчим органам не вдалося зібрати достатньої сукупності доказів, які б вказали на цю особу як на таку, що вчинила кримінальне правопорушення, та вичерпались можливості їх одержання, слідчі органи були вимушені закрити кримінальне провадження.

Вживаючи такі формулювання, законодавець припускає причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, але допускає закриття кримінального провадження у зв'язку із браком доказів, що неприпустимо для реабілітаційних підстав закриття кримінального провадження.

Слушною з цього питання є думка В.М. Савицького, який вважає, що якщо участь обвинуваченого у вчиненні злочину не доведено, це означає, що зібрано мало, можливо, дуже мало доказів, але деякі докази все-таки є. Термін «не доведено» можна тлумачити по-різному, в тому числі і як «не повністю доведено». Звідси можна зробити висновок, що в деякій частині участь обвинуваченого у вчиненні злочину доведено, але слідство, напевно, не змогло повністю довести його винуватість і тому вимушене було закрити справу [152, с. 49].

І.А. Лібус та Г.М. Резнік справедливо зазначають, що при формулюванні всіх виправдувальних підстав має дотримуватися один-єдиний принцип, згідно з яким у правовій сфері недоведені факти прирівнюються до відсутніх, таких, що не існують у дійсності. На цьому принципі побудовано й інститут виправдання у кримінальному процесі, застосування будь-якої виправдувальної підстави означає визнання громадянина невинуватим у вчиненні злочину, і законодавцю залишається лише сформулювати підстави так, щоб не залишалось ніяких сумнівів в наведених аргументах рішення про реабілітацію [90, с. 10].

Намагаючись усунути вказані протиріччя, І.А. Лібус пропонує певне уточнення формулювання такої підстави закриття кримінальної справи, а саме: «невстановлення участі особи у вчиненні злочину, якщо згідно з законом вжито всіх заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження даної обставини» [89, с. 178-181]. Такої ж думки і В.В. Шимановський [207, с. 85].

О.В. Капліна пропонує доповнити реабілітаційні підстави закриття кримінальної справи такою: «підозрюваний, обвинувачений (підсудний), непричетний до вчинення злочину» [65, с. 9].

Вважаємо, що думка про необхідність застосування у формулюванні зазначеної підстави терміну «непричетність» та викладення цієї підстави як

«непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення» загалом є доречною. Термін «непричетність» застосовується і в нормах Модельного кримінально-процесуального кодексу для держав – учасниць СНД. Так, у ст. 36 зазначеного кодексу вказано, що окремою підставою закриття кримінальної справи є непричетність особи до скоєння забороненого кримінальним законом діяння [118].

Слід погодитися з думкою вчених стосовно того, що розглядувана підстава закриття кримінального провадження (кримінальної справи) не може бути кінцевою в стадії досудового розслідування [207, с. 86]. Вважаємо, що зазначену ідею слід підтримати із таких причин: по-перше, закриття кримінального провадження повністю за такою підставою буде означати, що слідчі органи дійшли висновку, що окрім особи, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, цього кримінального правопорушення вчинити ніхто не міг, а значить, така особа залишається фактично під підозрою, що не узгоджується із сутністю реабілітаційних підстав. По-друге, пізнання людиною (в даному випадку – посадовими особами органів досудового розслідування, прокурором) дійсності з метою встановлення фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення не може бути обмежене певною кількістю конкретних дій. Посадова особа органів розслідування кожного дня пізнає якусь нову дійсність, а тому неможливо ігнорувати припущення, що згодом, через певний проміжок часу, будуть встановлені такі докази, за яких буде викрито особу, що вчинила кримінальне правопорушення. По-третє, необхідно мати на увазі, що з кожним днем завдяки науковим досягненням удосконалюються засоби з виявлення слідів кримінального правопорушення та встановлення беззаперечних доказів, а тому неможливо відкидати той факт, що згодом завдяки новим розробкам (наприклад, технології проведення якоїсь нової експертизи) буде можливо встановити особу, яка його вчинила. З вищевикладеного можемо дійти висновку, що в разі недоведеності вини кримінальне провадження не повинно закриватись. У таких ситуаціях слід приймати рішення про припинення кримінального переслідування, а не про закриття кримінального провадження [88, с. 58]. Рішення про припинення

кримінального переслідування повинно прийматися щодо особи, причетність якої до вчинення кримінального правопорушення встановлювалась під час розслідування, саме ж кримінальне правопорушення повинно здійснюватися до моменту виявлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або ж до закінчення строків давності [119, с. 87, 94].

Слід зазначити, що за розглядуваною підставою кримінальне переслідування особи повинно бути припинено і в разі встановлення ексцесу виконавця злочину (ч. 5 ст. 29 КК України). Це пояснюється тим, що в такій ситуації буде встановлено і подію, і склад злочину, але при цьому особа (наприклад, співучасник злочину, який він мав намір вчинити з виконавцем) не мала наміру вчиняти додатково якийсь інший злочин окрім того, про вчинення якого була змова, а тому можна говорити про непричетність цієї особи до вчинення злочину, оскільки його умислом це діяння не охоплювалося.

Так, Б. і Ш. вступили у злочинну змову щодо вчинення крадіжки зі складу 10-ти ноутбуків. Реалізуючи свій злочинний намір, Ш. проник у приміщення складу, а Б. залишився його чекати біля огорожі складу, спостерігаючи за наближенням до складу сторонніх осіб, щоб у разі необхідності попередити про це Ш. У свою чергу, Ш. проникнув шляхом пошкодження вікна до приміщення складу. Знаходячись у приміщенні складу, Ш. викрав 10 ноутбуків. Але перед тим, як виходити з приміщення складу, у нього виник умисел на пошкодження чужого майна. Реалізуючи свій умисел, Ш. 18 ноутбуків скинув з полиць, внаслідок чого вони впали та розбилися і стали непридатними для подальшої експлуатації. З викраденими ноутбуками Ш. вийшов з приміщення складу, де його чекав Б. і допоміг винести викрадене зі складу. У зазначеному нами випадку слідчим стосовно Б. на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК подальше здійснення кримінального переслідування за ч. 1 ст. 194 КК було припинене.

Неможна в цьому випадку приймати рішення за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, оскільки для застосування зазначеної підстави необхідно встановити діяння особи, що спрямоване на досягнення певної мети (злочинної або незлочинної). Якщо ж ексцес виконавця стосується не окремого кримінального

правопорушення, а лише кваліфікаційної ознаки (наприклад, вчинюючи крадіжку в групі осіб, виконавець скоює грабіж чи розбій) вчиненого злочинного діяння, то з урахуванням вимог ч. 5 ст. 29 КК України кожному із учасників пред'являється обвинувачення лише за те діяння, яке він скоїв. Рішення про припинення кримінального переслідування в такому випадку не приймається.

Враховуючи викладене, пропонуємо п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «встановлена непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення».

Відповідно до зазначеної підстави слід припинити кримінальне переслідування також у разі, коли при розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, за одним із епізодів встановлено підстави закриття кримінального провадження. У такому разі кримінальне провадження не закривається повністю, бо існують інші епізоди злочинної діяльності, а припиняється кримінальне переслідування стосовно того епізоду, де встановлені підстави закриття кримінального провадження.

2.2. Підстави закриття кримінального провадження, які не реабілітують особу

Як ми вже зазначали у попередньому розділі цього дослідження, до підстав закриття кримінального провадження, які не реабілітують особу, слід віднести:

- смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України);
- існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України);
- потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України);

- неотримання згоди держави, яка видала особу, стосовно кримінального правопорушення, щодо якого здійснюється провадження (п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України);

- досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 92 розділу ХХ "Перехідні положення" Податкового кодексу України стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України (п. 9 ч. 1, п. 3 ч. 2 ст. 284 КПК України);

- звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України);

- відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України).

Зважаючи на широту питань, які ставлять зміст підстав закриття кримінального провадження, які не реабілітують особу, та визначені обсяги дисертаційного дослідження, зупинимося лише на окремих із них, які, на наш погляд, є найбільш актуальними і такими, що потребують наукового дослідження.

Закриття кримінального провадження за підставою смерті підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України) можливе на будь-якій стадії кримінального процесу, оскільки вона застосовується у разі смерті, а значить, і відсутності де-факто суб'єкта кримінального правопорушення. Винятком є те, що провадження не закривається щодо померлого у разі встановлення підстав для його реабілітації.

Підстава закриття кримінального провадження щодо померлого підкреслює особистісний характер кримінального переслідування, здійснення його лише стосовно саме тієї особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Навряд чи можна погодитися з думками про те, що закриття кримінального провадження за зазначеною підставою можливе «незалежно від доведеності складу злочину в діях особи» [219, с. 109].

Якщо при розслідуванні кримінального правопорушення встановлено відсутність події або складу кримінального правопорушення, то, відповідно, і рішення про закриття кримінального провадження приймалося б на підставі п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. А тому цілком праві ті автори, які зазначають, що кримінальна справа (кримінальне провадження) за розглядуваною підставою може бути закрита лише в разі встановлення факту вчинення злочину цією особою [44, с. 32]. Слід підтримати думку, що незалежно від того, в якому процесуальному статусі перебувала особа, стосовно якої здійснювалося кримінальне переслідування, у кримінальному провадженні повинно бути в повному обсязі проведене досудове слідство і надано юридичну оцінку діям особи [22, с. 84]. Лише після встановлення усіх доказів, що вказують на причетність (або непричетність) особи до вчинення кримінального правопорушення, приймається відповідне остаточне рішення.

Хоча зазначена підстава закриття кримінального провадження вказує на процесуальний статус особи (підозрюваний, обвинувачений), підтримуємо існуючу в юридичній літературі думку про те, що смерть особи, яка вчинила злочин, тягне за собою закриття кримінальної справи (кримінального провадження) незалежно від того, було їй пред'явлено обвинувачення чи ні [158, с. 237], а відповідно і чи було їй оголошено про підозру чи ні. Таким чином, кримінальне провадження може бути закрите у зв'язку зі смертю обвинуваченого, або підозрюваного, або особи, причетність до вчинення кримінального правопорушення якої встановлювалась, але яка ще не набула статусу ні підозрюваного, ні обвинуваченого. Є.Г. Коваленко, розглядаючи це питання, наголошує, що кримінальна справа за такою підставою підлягає закриттю, якщо до винесення вироку настала смерть підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, особи, яка в майбутньому могла би бути притягнута як обвинувачена. А тому закриття справи за підставою, що досліджується, не пов'язане з винесенням постанови про притягнення особи як обвинуваченого [72].

Справедливими слід визнати думки вчених щодо необхідності передбачити обов'язкову участь захисника у таких справах (провадженнях) [23, с. 77]. Вважаємо, що у кримінальне провадження після встановлення смерті особи, щодо якої здійснювалось кримінальне переслідування, обов'язково повинен вступити захисник. Адже під час досудового розслідування, згідно із засадою змагальності, повинні бути присутніми як сторона, що здійснює кримінальне переслідування, так і сторона захисту.

Найбільш дискусійним є питання про те, чи мають право органи досудового розслідування самостійно закривати кримінальне провадження за розглядуваною підставою. У зв'язку з тим, що ця підстава не є реабілітаційною, в юридичній літературі наголошується про право закриття кримінальної справи за розглядуваної підстави лише судом [32, с. 75].

Щоб вирішити зазначену дискусію, слід звернути увагу на те, яким чином може бути розв'язано кримінально-правовий конфлікт у даній ситуації. Одразу ж наголошуємо, що добровільним шляхом (у випадку, що розглядається) кримінально-правовий конфлікт вирішити неможливо, бо особа, яка б могла примиритися з потерпілим або виконати умови заохочувальних норм, померла. Тому в такій ситуації можливий лише примусовий варіант розв'язання кримінально-правового конфлікту. Органи досудового розслідування вправі примусово розв'язати кримінально-правовий конфлікт лише шляхом припинення кримінального переслідування у разі встановлення обставин, що унеможливають його здійснення, що означатиме розв'язання кримінально-правового конфлікту на користь сторони захисту. У розглядуваному ж випадку кримінально-правовий конфлікт не може бути вирішеним на користь сторони захисту, оскільки в ході розслідування встановлені фактичні дані, які вказують на наявність діяння особи, яке визначено КК України як злочин, а також те, що його вчинила конкретна особа, яка згодом померла. Тому кримінально-правовий конфлікт може бути вирішений лише примусовим шляхом на користь сторони

обвинувачення, що вправі здійснити лише суд. Ми погоджуємося з науковцями, які наголошують на судовому вирішенні кримінального провадження (справи) у разі смерті особи, яка вчинила злочин [89, с. 222-225; 131, с. 173; 121, с. 171; 151, с. 234; 204, с. 144], у зв'язку з чим зміни мають бути внесені як до ст. 284, так і до інших відповідних статей КПК України.

Зокрема, у ст. 284 КПК України п. 5 ч. 1 «помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого» слід виключити, натомість передбачити його пунктом 2-1 ч. 2 цієї ж статті.

Підстава, передбачена п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України (існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню), містить у собі групу обставин, метою яких, як зазначає Г.В. Рось, є виключення суперечностей між процесуальними рішеннями та економією сил і засобів органів досудового розслідування та суду [150, с. 94].

Існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, несе в собі положення ст. 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Обвинувальний або виправдувальний вирок, який набрав законної сили щодо певної особи, є преюдиціальним актом, а тому виключає можливість проведення будь-яких процесуальних дій стосовно однієї і тієї ж особи за одним і тим же фактом. Вирок суду, що вступив у законну силу, обов'язковий для виконання всіма громадянами та посадовими особами України, але слід звернути увагу й на те, що підставою для закриття кримінального провадження (справи) є вирок, який не скасований відповідно до чинного законодавства [150, с. 95]. А тому, встановивши існування вироку суду за одним і тим самим фактом стосовно однієї і тієї ж особи, слідчі органи перед тим, як закрити кримінальне провадження, повинні впевнитися в тому, що вирок суду вступив у законну силу

та не скасований у встановленому законом порядку. Для цього до суду необхідно направити відповідний запит, відповідь на який долучити до матеріалів кримінального провадження.

Слід погодитися із пропозицією, що преюдиціальну силу повинні мати як виправдувальні, так і обвинувальні вироки, у тому числі й іноземних держав, за тим самим обвинуваченням (виправданням) та у справах про вчинення вказаними особами дій, які визнаються злочинами за законодавством нашої держави [16, с. 74].

За цією підставою закриття кримінального провадження, слід застосовувати і підставу, передбачену ст. 7 КК України, згідно з якою якщо особи (громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на території України) за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини. Це ж передбачено і Європейською конвенцією про міжнародну дійсність кримінальних вироків [54], яку ратифіковано вітчизняним законодавцем (Закон України від 26.09.2002) [144].

Тому в разі наявності щодо громадянина України або особи без громадянства, яка постійно проживає в Україні, акту про засудження іноземною державою, де було вчинено злочин, та в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, коли громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні і вчинили злочини за її межами, не підлягають кримінальній відповідальності за КК України, кримінальне провадження повинно закритися за п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України.

З вищевикладеного можна дійти висновку, що обставини, які були встановлені вирокіом суду (у тому числі й іноземного), який набрав законної сили, або ухвалою про закриття кримінального провадження (справи), винесеною судом (в тому числі й іноземного), за одним і тим самим фактом стосовно однієї і тієї ж особи визнається судом, прокурором, слідчим без додаткової перевірки.

Наявність у чинному КПК розглядуваної підстави закриття кримінального провадження зобов'язують слідчого, прокурора, суд в кожному випадку

здійснення кримінального провадження перевірити особистість кримінально переслідуваної особи та достовірно з'ясувати наявність або відсутність преюдиціального кримінального процесуального рішення.

Підставою застосування п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України є встановлений обвинувальний або виправдувальний вирок, який вступив у законну силу, стосовно однієї і тієї ж особи за одним і тим самим фактом. Тобто вирок буде преюдиціальним тоді, коли ним буде засуджена та ж сама особа, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування у цьому кримінальному провадженні, при цьому засудженою ця особа має бути саме за вчинення того ж самого кримінального правопорушення, що розслідується у цьому кримінальному провадженні.

У п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України підставою закриття кримінального провадження також є наявність нескасованої ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому ж обвинуваченню.

Встановлення факту існування зазначеного рішення є обов'язковою підставою закриття кримінального провадження. Для можливості прийняття цього рішення слідчому, прокурору, судді чи суду необхідно впевнитись у тому, що зазначене рішення не скасоване у встановленому законом порядку. Крім цього, вони повинні достовірно встановити, що в преюдиціальному для кримінального провадження рішенні йдеться саме про ту подію і стосовно тієї ж особи. Вважаємо, що для встановлення такої достовірності кримінальні провадження (справи), у яких раніше прийняте відповідне процесуальне рішення (закриття кримінального провадження), що є преюдиціальним для кримінального провадження, у якому здійснюється розслідування, повинні бути долученими до матеріалів такого кримінального провадження.

Слід зазначити, що ні в КПК України, ні в КК України не зазначається, чи будуть преюдиціальними рішення про закриття кримінального провадження (справи), які прийняті правоохоронними органами інших країн. Вважаємо, що слід погодитися з думкою про те, що рішення про закриття кримінального провадження повинно прийматися і в тому разі, якщо встановлено, що преюдиціальне

кримінальне процесуальне рішення про закриття кримінального провадження (справи) прийняте за межами України іноземними правоохоронними органами [150, с. 109]. Про можливість прийняття такого рішення зазначається і у ст. 75 Мінської конвенції про правову допомогу і правових відносинах у цивільних, сімейних та кримінальних справах, яка передбачає неможливість порушення кримінальної справи або ж обов'язковість її закриття установою одного з учасників Конвенції у випадку, якщо відповідною установою другого учасника Конвенції вже прийнято інше, відмінне від вироку, що набрав законної сили, остаточне рішення [109].

Пропонуємо звернути увагу й на те, що преюдиціальне рішення про закриття кримінального провадження (справи), на підставі якого закривається кримінальне провадження може бути як реабілітаційним, так і нереабілітаційним, а тому, на нашу думку, не є правильним формулювання п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України в частині, де зазначається, що провадження закривається по тому самому обвинуваченню. А тому було б доцільно у зазначеній підставі замість терміну «обвинувачення» щодо ухвали про закриття кримінального провадження передбачити термін «факт вчинення кримінального правопорушення».

Аналізуючи підстави закриття кримінального провадження, передбачені п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України, можемо зазначити, що вони ґрунтуються на кримінальній процесуальній преюдиціальності, тобто можливості прийняття рішення, покладаючи в його основу раніше прийняте не скасоване процесуальне рішення. А тому є доречним їх об'єднання в одному пункті статті закону.

Слід підкреслити, що за цією підставою закриття кримінального провадження можливе за таких умов: 1) кримінальне провадження здійснюється за одним і тим самим фактом діяння, за яким раніше вже прийнято кримінальне процесуальне рішення, що є преюдиціальним; 2) преюдиціальне кримінальне процесуальне рішення раніше не скасоване у встановленому законом порядку. Наявність цих двох умов є обов'язковою для можливості прийняття рішення про закриття кримінального провадження за розглядуваних підстав. А тому слідчий,

прокурор, суд та суддя повинні достовірно впевнитися у наявності таких умов, про що зазначити в постанові, ухвалі про закриття кримінального провадження.

На підставі викладеного, вважаємо доцільним п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України у такій редакції: «існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому факту вчинення кримінального правопорушення».

Підставою, що унеможлиблює кримінальне переслідування та є такою, що не реабілітує особу, є п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України (стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу). Застосування зазначеної підстави обумовлено Європейською Конвенцією про взаємну допомогу у кримінальних справах, яка ратифікована із змінами і застереженнями Законом України № 44/98 від 16.01.1998 р., Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 р., яка ратифікована Законом України № 43/98-ВР від 16.01.1998 р., а також іншими міжнародно-правовими нормами, що регулюють здійснення екстрадиції.

Притягнення екстрадованих осіб до кримінальної відповідальності можливе лише тоді, коли це передбачено відповідним договором між Україною та іноземною державою, яка видає злочинця. Наявність у договорі обмежень щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності або ж відсутність дозволу на притягнення особи до кримінальної відповідальності за певний злочин є обставиною, за наявності якої кримінальне провадження закривається, оскільки подальше кримінальне переслідування у ньому є неможливим.

Таким чином, застосування п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК України можливо в разі наявності однієї з таких умов: 1) обмеження щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності, висловлені державою під час передачі особи; 2) встановлення вчинення кримінального правопорушення особою, яку екстрадували до України, вже після екстрадиції та неотримання згоди держави,

яка видала особу, на притягнення її до кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається судом:

- 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;
- 2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України;
- 3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Розглянемо окремі проблемні питання нормативного врегулювання та застосування підстав закриття кримінального провадження судом.

Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 285 КПК України).

Розділ IX КК України встановлює випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності. Ними, зокрема, є: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49).

Прийняття та набрання чинності у 2012 році КПК України здійснило істотний вплив на відповідну правозастосовну практику. Новий закон закріпив оновлену модель кримінального провадження в Україні, був покликаний створити оптимальні процесуальні умови для реалізації окремих кримінально-правових

інститутів, у тому числі інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у зв'язку з дійовим каяттям.

Чинний КПК містить окремий параграф, присвячений загальним питанням звільнення особи від кримінальної відповідальності (§ 2 гл. 24), водночас, аналіз його змісту, як і місце розташування у структурі КПК, викликає декілька питань. По-перше, він не містить будь-яких положень щодо окремих, спеціальних питань встановлення та правової оцінки окремих підстав звільнення від кримінальної відповідальності, які безперечно існують (певним винятком з цього є ст. 289 КПК, що встановлює порядок відновлення провадження при відмові від поручительства), а по-друге, незрозумілим є розміщення положень цього параграфу, які регулюють дії суду у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності, у главі з назвою «Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування», на що вже зверталась увага у процесуальній літературі [81, с. 618].

Як засвідчує аналіз правозастосовної практики посадові особи державних органів (слідчі, прокурори, судді), які є суб'єктами застосування відповідних правових приписів, очевидно, в силу причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, не часто звертаються до застосування цього альтернативного способу вирішення кримінально-правового конфлікту.

Так, за даними судової статистики у 2014 році основною підставою закриття справи (провадження), як і у 2013 році, залишається примирення винного з потерпілим (стосовно понад 5,2 тис. осіб, або 24,1 % (у 2013 році – 33,5 %)) [7]. Та навіть і у випадках звернення до суду із клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, закриття кримінального провадження судом у зв'язку з дійовим каяттям місцевими, судами та судами вищих інстанцій констатуються неповне встановлення в діях особи дійового каяття, формальний підхід до його встановлення та фіксування, застосування

уявних обставин, як підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, тощо.

У процесуальній літературі констатується відсутність до сьогодні необхідних механізмів встановлення каяття, методики доказування, фіксації та оцінювання цієї юридично значущої обставини, недооцінювання важливості яких негативно впливає на повноту, всебічність та об'єктивність як досудового розслідування, так і кінцевого вирішення провадження судом [166, с. 129].

Викладене свідчить про необхідність вжиття заходів, спрямованих на оптимізацію процесуального механізму застосування кримінально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у зв'язку з дійовим каяттям.

Інтерес до проблем дійового каяття продиктований, з однієї сторони, доцільністю відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, запобігання настанню більш тяжких наслідків, ніж ті, що вже настали внаслідок вчинення діяння, викриття усіх осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення, а з іншої – прагненням держави владнати кримінально-правовий спір через правовий компроміс, альтернативний традиційній схемі «вчинення злочину – встановлення обставин – винесення вироку – виконання вироку» спосіб.

Питання застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям завжди були предметом уваги науковців з кримінального права та процесу. Свої роботи цим питанням у різні роки присвятили Л. Б. Алексеєва, Ю. В. Баулін, Г. І. Глобенко, М. Є. Григор'єва, Ю. М. Грошевий, П. М. Давидов, А. Я. Дубинський, О. О. Житний, О. М. Ларін, В. З. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Р. І. Матюшенко, Г. М. Міньковський, М. М. Михеєнко, Д. Я. Мирський, П. П. Михайленко, Я. О. Мотовіловкер, В. Т. Нор, В. М. Савицький, З. Д. Смітєнко, П. Л. Степанов, М. Г. Стойко, М. С. Строгович, П. І. Тарасов-Родіонов, Ю. М. Ткачевський, Л. Д. Удалова,

Ф. Н. Фаткуллін, Г. І. Чангулі, В. Я. Чеканов, М. О. Чельцов, В. П. Шибіко, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, Н. А. Якубович та ін.

Визнаючи наукову цінність та значущість цих робіт, доводиться констатувати, що не всі проблемні питання, зокрема процесуального характеру, вищеназваного правого інституту отримали своє вирішення. До того ж, їх переважна більшість не містить аналізу новацій чинного КПК України, що засвідчує необхідність подальшого вивчення, наукового аналізу відповідних питань, формулювання рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування.

Виходячи з цього, дослідження проблемних питань встановлення дійового каяття, як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження, є необхідним і актуальним.

Умови звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям визначені у ст. 45 КК України. Ними є: вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; вчинення особою такого злочину вперше; щире каяття після вчинення злочину; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюються виключно судом (ч. 2 ст. 44 КК, ч. 1 ст. 286 КПК України). Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (п. 1 ч. 2 ст. 284, ч. 3 ст. 288 КПК України). Відповідно матеріальною підставою для ухвалення судом рішення про закриття кримінального провадження виступає дійове каяття, а процесуальною підставою, за справедливим твердженням О. О. Чувільова, слід вважати встановлення (доказування) обставин, сукупність яких свідчить про

наявність дійового каяття, як підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності [205, с. 10].

Усі передбачені ст. 45 КК України обставини умовно можна розділити на дві групи: перша група характеризує злочинну діяльність особи (вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; вчинення особою такого злочину вперше), друга група характеризує постзлочинну діяльність особи (щире каяття після вчинення злочину; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди). Конструкція цієї статті є такою, що для того, аби вирішити питання про наявність чи відсутність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності і відповідно закриття кримінального провадження, слід також визначитись у питанні, чи є необхідною для констатації дійового каяття сукупність дій постзлочинної діяльності особи чи достатньо вчинення особою однієї з цих дій (наприклад, щирого каяття після вчинення злочину).

Слід зазначити, що встановлення обставин, які характеризують злочинну діяльність особи (вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; вчинення особою такого злочину вперше), в межах доказування дійового каяття, як правило, труднощів не викликає.

Так, ступінь тяжкості злочину (злочин невеликої тяжкості або злочин середньої тяжкості) встановлюється відповідно до положень ч. 2, 3, 6 ст. 12 КК України, а тому процедура його встановлення за змістом має формальний характер.

Так само встановлення факту вчинення особою корупційного злочину, що виключає можливість застосування дійового каяття, як підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, та закриття кримінального провадження,

теж має формальний характер, оскільки відбувається відповідно до положення, визначеного у примітці до ст. 45 КК України.

Такою, яка вчинила злочин уперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчинила злочин, що вже втратив правове значення. Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів невеликої тяжкості, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепорою для застосування ст. 45 КК України [143].

Про те, що особа раніше не вчиняла суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, на практиці свідчить: 1) відсутність в особи непогашеної або незнятої судимості за раніше вчинений злочин; 2) відсутність кримінальної справи (провадження) у зв'язку із вчиненням особою будь-якого злочину. Особою, яка вчинила злочин вперше, з юридичної точки зору слід також визнавати особу, яка раніше хоча й вчиняла злочин, але вона: а) була виправдана судом за пред'явленим обвинуваченням; б) була звільнена від кримінальної відповідальності; в) була реабілітована; г) була засуджена без призначення покарання або звільнена від покарання; д) відбула покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом [221; 122].

Для підтвердження встановлення цих обставин до матеріалів кримінального провадження мають приєднуватись відповідні документи (вимоги, довідки про відсутність судимості). Однак у практиці подекуди зустрічаються випадки невстановлення цих даних або їх встановлення зі слів підозрюваних у протоколах допитів.

Очевидно, що прийняття рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку з дійовим каяттям слід приймати особливо виважено стосовно тих осіб, які раніше вчиняли злочини, однак судимість за них погашена. І хоча формально ця обставина не є перешкодою для звільнення особи від кримінальної відповідальності, суди мають вимагати реальної доведеності ознак дійового каяття у постзлочинній поведінці особи, а також враховувати у повній мірі дані

про її особистість та вчинені нею діяння. Саме такий підхід має забезпечити застосування матеріального та процесуального закону про дійове каяття, як підставу для звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження, у відповідності до його дійсного змісту.

Аналогічно, на наш погляд, має вирішуватись питання і про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям осіб, які раніше вже звільнялись від кримінальної відповідальності (у тому числі і у зв'язку з дійовим каяттям). Юридично такі особи вважаються такими, що вчинили злочин вперше, водночас, рішення про їх звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та закриття кримінального провадження слід приймати з урахуванням даних про характер та обставини вчиненого раніше злочину, підстави попереднього звільнення особи від кримінальної відповідальності, інших даних про особу підозрюваного (обвинуваченого), а також позиції потерпілого. Відповідно у таких випадках зазначені дані мають бути з'ясовані та встановлені під час досудового розслідування та судового розгляду з достатньою повнотою.

У процесуальній літературі звертається увага на те, що допустимість неодноразового звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям суперечить позитивній посткримінальній діяльності винного [221], у зв'язку з чим висловлені пропозиції щодо закріплення в кримінальному законі положення, згідно з яким особа звільняється від кримінальної відповідальності тільки один раз, повторне застосування до тієї ж особи ст. 45 КК України неприпустимо [199]. Вважаємо, що можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження за дотримання визначених у законі умов, має бути розглянута судом у кожному випадку з урахуванням усіх обставин, особливо зважаючи на те, що один із злочинів може бути вчинений з необережною формою вини.

При вчиненні злочину середньої тяжкості має бути встановлена необережна форма вини, як одна із обов'язкових умов дійового каяття.

Встановлення другої групи обставин (щире каяття після вчинення злочину; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди) вимагає дослідження та фіксування окремих актів постзлочинної діяльності особи.

При цьому слід враховувати, що відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України. Виняток можуть становити лише випадки вчинення злочину чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитки [143].

Щире каяття характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою вину, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася. Щире каяття доволі тісно пов'язане із активним сприянням розкриттю злочину, під яким слід вважати надання особою органам досудового розслідування будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Фактично і щире каяття і активне сприяння розкриттю злочину є комплексним поєднанням внутрішнього суб'єктивного негативного ставлення особи до вчиненого нею діяння, демонстрацією усвідомлення його небезпечності та шкідливості, готовності до відновлення порушеного стану та вчинення відповідно до цього активних дій, пов'язаних із наданням інформації, корисної для інтересів розслідування.

Варто відмітити, що певну складність у встановленні щирого каяття та активного сприяння розкриттю злочину створює використання у цих законодавчих конструкціях оціночних понять «щире каяття» та «активне сприяння». Поняття «каяття» та «щире каяття», а також «сприяння» та «активне сприяння» практично важко розрізнити, оскільки складно оцінити, яке каяття є щирим, а яке ні, які дії є активними, а які такими не є, зважаючи на те, що для

однієї особи і в одній ситуації дії слід розцінювати як активні, а каяття щирим, стосовно ж іншої ситуації та іншої особи такі ж самі дії і каяття можуть такими не визнаватись. До того ж, як зазначається у літературі, виявити та встановити будь-які об'єктивні критерії оцінки активності дій по сприянню розкриттю злочину достатньо складно [46, с. 57]. Те ж саме можна сказати і про відсутність об'єктивних критеріїв для встановлення щирості каяття, що стало підставою для висновку окремих авторів про необхідність виключення щирого каяття з переліку умов дійового каяття із заміною його на інші умови (наприклад, повне визнання вини, явку з повинною) [57, с. 16-17; 38, с. 12].

Незважаючи на те, що формулювання пропозицій щодо удосконалення кримінального закону не є завданням і метою нашого дослідження, зазначимо, що загалом ми підтримуємо висловлені пропозиції, оскільки оцінка відповідних обставин, як достатніх підстав для встановлення дійового каяття, усе ж таки здійснюється судом за результатами аналізу, насамперед, об'єктивних складових цього правового явища, а не суб'єктивного ставлення особи до вчиненого. І прикладів цьому у судовій практиці достатньо.

Так, ухвалою від 12 лютого 2014 року Криничанський районний суд Дніпропетровської області відмовив у задоволенні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 286 КК України у зв'язку з дійовим каяттям. Як встановив суд, згідно клопотання обвинувачений щиро покався, визнав себе винним та попросив пробачення у потерпілої, довів своїми діями, що він активно сприяв слідству та повністю усував спричинені ним збитки. Проте з огляду на докази, наявні в матеріалах кримінального провадження, обвинувачений вчинив правопорушення, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, про вчинення ДТП в правоохоронні органи не повідомив, завдані потерпілій збитки почав відшкодовувати вже при перебуванні справи в судовому провадженні, що, на думку суду, свідчить про відсутність дійового каяття обвинуваченого [191].

Конкретними формами щирого каяття та активного сприяння розкриттю злочинів є визнання вини, давання послідовних, несуперечливих, правдивих показань, у тому числі про обставини вчинення кримінального правопорушення, співучасників та місця їхнього перебування, місцезнаходження об'єктів, які можуть бути речовими доказами, їх добровільна видача, тощо. Відповідно детальна та об'єктивна фіксація показань підозрюваного (обвинуваченого), добровільної видачі ним предметів, документів, ініціативи у поданні доказів, участі в проведенні слідчих (розшукових) дій забезпечує встановлення (доведення) щирого каяття та активного сприяння розкриттю злочинів, як необхідних складових дійового каяття.

Разом з тим, слід зазначити, що у вивчених нами клопотаннях про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, а також ухвалах суду, де вказувалось про щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, посилення на конкретні докази, що підтверджують відповідні дії особи, аналіз цих доказів, у більшості випадків відсутні. Відповідно зробити висновок про те, в чому ж конкретно виразились щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, з таких клопотань і ухвал достатньо складно.

Повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди полягає в добровільному задоволенні винним або іншими особами, зокрема батьками чи близькими родичами, обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної злочином матеріальної та моральної шкоди, загладжуванні її в інший спосіб, наприклад шляхом прилюдного вибачення за завдану образу [143].

Варто зазначити, що чинний КПК України встановлює механізм відшкодування (компенсації) шкоди, однак не збитків, разом з тим аналіз відповідних літературних джерел дає підстави для висновку, що в аспекті предмета дослідження під завданими збитками слід розміти матеріальну шкоду,

тобто майнову і фізичну, а під усуненням заподіяної шкоди – головним чином, компенсацію моральної шкоди.

Способами відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди можуть бути: 1) фактичне повернення майна його власнику (кримінально-правова реституція); 2) відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди підозрюваним (обвинуваченим) або іншими особами іншим чином.

Факт кримінально-правової реституції, як і відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди в інший спосіб, мають бути належним чином засвідчені у відповідних процесуальних документах. Передання потерпілому чи іншій особі, рівнозначного майна для відшкодування завданих збитків, виконання певних робіт задля усунення заподіяної шкоди, вибачення та ін. мають підтверджуватись показаннями потерпілого чи інших осіб, розпискою потерпілого (іншої особи), фінансовими документами передання грошових коштів, протоколами видачі предметів, тощо.

З урахуванням викладеного, Т. О. Біліченко доходить цілком слушного висновку про те, що про наявність чи відсутність підстав закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям можна зробити висновок за результатами аналізу та оцінки двох груп обставин: перша характеризує злочинну діяльність особи (вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; вчинення особою такого злочину вперше), друга – постзлочинну діяльність особи (щире каяття після вчинення злочину; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди) [18].

Однією із підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, а відповідно і закриття кримінального провадження є закінчення строків давності.

Передбачення такої підстави зумовлено тим, що кримінальне провадження повинно здійснюватися в чітких часових межах, які визначають момент його

початку та закінчення. Х.Д. Алікперов зазначає, що мету цього правового інституту неможливо розглядати як милосердя до злочинця чи поблажливості до нього з боку держави. Просто у зв'язку з тим, що після вчинення злочину минув значний проміжок часу, суттєво ускладнюється розслідування, втрачають доказову силу докази, забуваються або ж викривляються у пам'яті свідчення, що відомі свідкам, потерпілим, тощо. Крім цього, якщо особа, яка вчинила злочин, довгі роки після його вчинення вела законслухняний спосіб життя й не вчиняла нових злочинів, це надає можливість вважати її такою, що стала на шлях виправлення. Застосування до неї кримінально-правових санкцій у таких випадках стає безглуздом. Крім цього, неможна забувати і про гуманістичне начало цього інституту [5, с. 13].

Застосування ст. 49 КК України здійснюється відповідно до процесуального порядку, що передбачений у ст. 285–288 КПК України.

Водночас, варто вказати на те, що між ч. 1, 2 ст. 49 КК України та відповідними нормами КПК України існує певна колізія, оскільки у ч. 1 ст. 49 КК України передбачено звільнення від кримінальної відповідальності лише певної особи і не передбачено її застосування для закриття кримінального провадження, в якому особа, що вчинила кримінальне правопорушення, не встановлена. Якщо ж особа, яка вчинила злочин, була встановлена, а потім почала переховуватись від слідства і суду, то до неї КК України передбачає застосування недиференційованого 15-ти річного терміну давності. Таким чином, дві особи, які переховуються від органів слідства або суду, потрапляють у нерівне правове становище. Стосовно однієї особи строк давності диференційований (від 2-х до 15-ти років), а стосовно іншої – недеференційований (15-ти річний).

На нашу думку, невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, не завжди означає, що ця особа не усвідомила своєї дії як суспільно небезпечні, оскільки в більшості випадків у разі вчинення суспільно небезпечного діяння (наприклад, крадіжка, грабіж, розбій, спричинення тілесних ушкоджень) особа усвідомлює протиправність своїх дій, і вчинивши їх, переховується від правоохоронних органів.

Вважаємо, що в обох випадках повинен застосовуватися недиференційований строк давності (15 років). Це урівняє в правах осіб, які переходять від органів досудового розслідування або суду, а також надасть органам досудового розслідування додатковий час для пошуку особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

На зрівняння правового статусу вищезазначених осіб вказувала свого часу колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України. Розглядаючи справу за фактом підробки документів на ім'я Л. для митного оформлення автомобіля “Форд-Сієра”, яку 26 липня 2002 р. за ст. 11¹ КПК (у редакції 1960 року) закриття Ленінський районний суд м. Кіровограда, колегія суддів в ухвалі від 21 липня 2003 р. зазначила, що відповідно до ч. 3 ст. 11¹ КПК справу стосовно невідомої особи суд вправі закрити за наявності підстав, передбачених ч. 2 ст. 49 КК, тобто якщо з часу вчинення злочину минуло 15 років (за винятком випадку, зазначеного у ч. 4 ст. 49 КК). Верховним Судом зазначено, що оскільки у цій справі особу, яка вчинила злочин, не встановлено, і 15 років з часу його вчинення, як передбачено ч. 2 ст. 49 КК, не минуло, рішення районного суду про закриття справи у зв'язку із закінченням строку давності визнано таким, що суперечить вимогам КПК [142, с. 30].

Закриття кримінального провадження на підставі ч. 2 ст. 49 КК України у справі, де не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, в даному випадку буде мати позитивні наслідки в тому аспекті, що попередить передчасне закриття кримінального провадження у разі, коли діяння невідомої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, кваліфіковані невірно. У зв'язку з викладеним, на нашу думку, необхідно керуватися ч. 2 ст. 49 КК України у разі закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності, де особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, не встановлено.

Інша проблема виникає у зв'язку із вирішенням питання: кого ж саме звільняти у справах, де особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, не встановлено, а з дня його вчинення минув 15-ти річний термін?

В.Т. Маляренко справедливо зазначає, що закриття кримінальної справи судом у зв'язку із закінченням строків давності щодо невідомої особи є неможливим, оскільки звільнити від кримінальної відповідальності можна лише конкретну особу за наявності даних про те, що вона є законослухняною, тобто не вчиняє нових злочинів [102, с. 60]. Такої ж думки й В.П. Лобач, який зазначає: «Коли не встановлено особу, яка вчинила злочин, і їй не пред'явлено обвинувачення, то яке обвинувачення повинен перевірити суд, щоб закрити справу?» [94, с. 9].

Слід звернути увагу, що закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності відомої правоохоронним органам особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і переховується від слідства і суду, також не позбавлене проблем. Г.В. Рось справедливо вважає, що в зазначеному випадку неможливо отримати згоду від обвинуваченого на закриття кримінальної справи та звільнення його від кримінальної відповідальності [150, с. 168].

Застосування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадку, коли з дня вчинення злочину минуло 15 років, а особу злочинця не встановлено або ж обвинувачений переховується від органів слідства і суду, є неможливим і неефективним. У зв'язку з цим у літературі з'явилися думки про необхідність відновлення раніше скасованого п. 3 ч. 1 ст. 6 КПК України (у редакції 1960 року). Так, О.О. Чепурний зазначає, що з аналізу змісту ст. 11-1 КПК України (у редакції 1960 року) можна дійти висновку, що закриття провадження у справі – обов'язок суду, а не право. Тому важко знайти логічне обґрунтування появи у КПК України (у редакції 1960 року) ст. 11-1 та виключення п. 3 ч. 1 ст. 6 КПК. Закінчення строків давності – це обставина, яка виключає кримінальну відповідальність, а не звільняє від неї. А тому автор вважає за доцільне відновити у колишній редакції п. 3 ч. 1 ст. 6 КПК, який раніше формулювався як «у зв'язку зі строками давності», а ст. 11¹ КПК виключити [204, с. 146]. Такої ж позиції дотримується й Р.І. Матюшенко [108, с. 24].

На нашу думку, щоб розв'язати зазначену проблему, слід диференційовано підходити до застосування розглядуваної підстави закриття кримінального

провадження. У разі закінчення 15-ти річного строку відповідні органи зобов'язані закрити кримінальне провадження без застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Інший випадок із диференційованими строками передбачений ч. 1 ст. 49 КК України. У даному випадку в разі закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 49 КК України, у кримінальному провадженні, де встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, не переховувалася від слідства і щодо якої не вступив у законну силу вирок суду, обвинувачений може бути звільнений від кримінальної відповідальності, а кримінальне провадження закрите.

У разі закриття кримінального провадження за досліджуваною підставою, коли особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, не встановлено, положення, передбачене ч. 3 ст. 49 КК України, не повинно розглядатися, оскільки перевірити, чи було перервано перебіг давності в такій ситуації, неможливо. Адже немає способів встановити, чи вчиняла особа інші кримінальні правопорушення, якщо така особа взагалі не встановлена. Як справедливо зазначає І.А. Лібус, закриваючи кримінальну справу у зв'язку із закінченням строків давності щодо невстановлених осіб, неможливо визначити, чи було перервано строк давності вчиненням нового злочину. Але це не означає, що зупинену з цієї підстави справу взагалі ніколи не треба закривати, адже в такому разі було б назбирано тисячі справ за багато віків, і чим далі, тим менше шансів залишалось б для розкриття злочинів за цими справами [89, с. 202].

У зв'язку з викладеним вважаємо необхідним доповнити ч. 1 ст. 284 КПК України новим пунктом та викласти його у такій редакції: «вичерпався 15-ти річний термін з дня вчинення кримінального правопорушення, окрім випадків, передбачених частиною 4 статті 49 Кримінального кодексу України», а ч. 2 ст. 49 КК України – у такій редакції: «перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду. Перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Кримінальне провадження закривається, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років».

Висновки до розділу 2

Дослідження підстав закриття кримінального провадження дозволило сформулювати такі основні висновки та пропозиції:

1. Під закриттям кримінального провадження за підставами, що реабілітують особу, слід розуміти встановлення під час кримінального провадження обставин, що унеможливають кримінальне переслідування у зв'язку з відсутністю суспільно небезпечного діяння особи, припущення наявності якого зумовило виникнення кримінально-правового конфлікту, або наявності діяння, яке не є кримінальним правопорушенням, у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту шляхом припинення кримінального переслідування, скасування всіх рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, наділяється правом на кримінально-правову реабілітацію.

2. Під закриттям кримінального провадження за підставами, що унеможливають здійснення кримінального переслідування та не реабілітують особу, слід розуміти встановлення під час кримінального провадження обставин, які в КПК України визначені обставинами, що в імперативному порядку припиняють кримінальне переслідування, незважаючи на встановлене кримінальне правопорушення (його відсутність), у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту.

3. Подією кримінального правопорушення для кримінального провадження, як предмета його діяльності, слід вважати встановлену наявність суспільно небезпечного діяння особи, припущення про існування якого було причиною виникнення кримінально-правового конфлікту.

4. Про наявність чи відсутність підстав закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям можна зробити висновок за результатами аналізу та оцінки двох

груп обставин: перша характеризує злочинну діяльність особи (вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; вчинення особою такого злочину вперше), друга – постзлочинну діяльність особи (щире каяття після вчинення злочину; активне сприяння розкриттю злочину; повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди)

5. Запропоновано зміни та доповнення до норм чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема до частин 1 та 2 ст. 284 КПК України, а також ч. 2 ст. 49 КК України.

РОЗДІЛ 3

ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Порядок закриття кримінального провадження слідчим та прокурором

Надалі розглянемо процесуальний порядок закриття кримінального провадження слідчим та прокурором.

Порядок закриття кримінального провадження – це законодавчо визначений процес (сукупність процесуальних актів), що здійснюються відповідною уповноваженою від імені держави особою у разі встановлення на те відповідних фактичних даних.

Відповідно до ч. 4 ст. 284 КПК України про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому КПК України.

Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України.

Постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження має відповідати загальним вимогам, передбаченим ст. 110 КПК України, з урахуванням особливостей встановлення підстав і умов прийняття цього рішення.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 110 КПК України постанова слідчого, прокурора складається з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;

2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України;

3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення (ч. 6 ст. 110 КПК України).

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 6 ст. 284 КПК України).

Як вже було зазначено у попередньому розділі цього дослідження, у разі закриття кримінального провадження за підставами, що реабілітують особу, кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово незважаючи на побажання сторін конфлікту. Враховуючи це, сторони кримінально-правового конфлікту наділяються правом оскаржити прийняте рішення. Щоб сторони кримінально-правового конфлікту могли обґрунтувати своє оскарження, вважаємо у законі було б доцільно передбачити обов'язок слідчого, прокурора повідомляти конфліктуючі сторони про закінчення досудового слідства та

надання можливості ознайомлення із відповідними матеріалами кримінального провадження. А тому ч. 4 ст. 284 КПК України було б доцільно доповнити абзацом першим, який сформулювати в такій редакції: «Визнавши досудове розслідування у кримінальному провадженні, яке підлягає закриттю, закінченим, слідчий, прокурор повідомляє про це потерпілого та його представника, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників, особу, стосовно якої здійснювалося кримінальне переслідування, та її захисників і роз'яснює їм їхнє право ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, про що складає відповідний протокол або додає до матеріалів копію письмового повідомлення про це».

Після здійснення зазначених процесуальних дій слідчий, прокурор викладає своє рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування у відповідному процесуальному документі – постанові.

Постанова відповідно до ст. 110 КПК України фіксує в собі усі процесуальні рішення слідчого, прокурора, у тому числі й рішення про закриття кримінального провадження.

Діяльність людини постійно пов'язана з прийняттям рішень з різних державних, громадських і особистих питань. Вона має багатосторонній, взаємопов'язаний характер і ґрунтується як на об'єктивних, так і на суб'єктивних началах, які охоплюють соціальні, правові, гносеологічні, інформаційні, логічні, психологічні та інші чинники.

Рішення – це складова частина будь-якої пізнавальної та практичної діяльності людини, яка характеризується певною структурою, що включає в себе мету, засоби, результат і сам процес діяльності [145, с. 28].

Виконання вимог кримінального процесуального законодавства обумовлює активне начало у поведінці відповідних осіб, яке виявляється як у зовнішній стороні діяльності, так і в розумово-вольовій, психологічній, що має свою специфіку.

У кримінальному провадженні важливого значення набувають волюві й інтелектуальні якості слідчого, прокурора, судді, інших компетентних осіб, котрі полягають в умінні пізнати об'єктивні обставини, здатності переносити психічні навантаження, наполегливості, принциповості, силі волі, уважності, активності, стійкості, мужності, непідкупності, справедливості, впевненості, без яких належне виконання професійних завдань є неможливим.

Під час прийняття рішень у кримінальному провадженні об'єктом аналізу є поведінка людей. При цьому доводиться долати складні ситуації, усувати перешкоди, що виникають, а це вимагає волювого напруження, активної розумової діяльності. На прийняття рішення може впливати і суспільно-психологічна атмосфера: прохання і навіть вимоги деяких службових осіб, тиск, залякування з боку окремих осіб, підвищена зацікавленість результатами справи, чутки, повідомлення у засобах масової інформації і т.п. [61, с. 38].

Важливим вихідним началом у прийнятті компетентною особою кримінальних процесуальних рішень є також внутрішнє переконання, що повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності (ст. 94 КПК України).

Оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає такий порядок, при якому, по-перше, ця оцінка проводиться органом, який веде процес, за відсутності наперед встановлених правил про значення і силу доказів і, по-друге, ця оцінка завершується категоричними висновками і рішеннями, які виключають будь-який сумнів в їх правильності [40, с. 47].

Крім того, необхідно враховувати, що кримінальні процесуальні рішення мають імперативний характер і можуть бути пов'язані з обмеженням прав і свобод громадян, а процес їх прийняття відбувається в жорстких часових рамках, яким кримінальний процесуальний закон надає особливого значення. Так, у КПК України є понад 40 чинників, вирішення яких обумовлюється конкретними процесуальними строками.

Процесуальні рішення слідчого, прокурора реалізують його повноваження, опосередковують покладені на нього процесуальні функції. У кінцевому результаті, усі процесуальні рішення слідчого, прокурора спрямовані на виконання завдань кримінального провадження, у тому числі по охороні прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь.

Рішення, які приймаються слідчим, прокурором, як суб'єктами кримінального провадження, є індивідуальними актами застосування права. Загальною ознакою процесуальних рішень, як актів застосування норм матеріального і процесуального права є те, що вони містять відповіді на правові питання, що і відрізняє їх від таких процесуальних актів, в яких закріплюється факт проведення, зміст і результати процесуальних дій.

Застосування норм права – єдиний, складний і нероздільний процес, який складається з декількох стадій (етапів). У теорії права правозастосовний процес зазвичай поділяють на 3 послідовні стадії: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) вибір і аналіз (тлумачення) норми права, яка підлягає застосуванню у зв'язку з встановленими обставинами; 3) вирішення справи, закріплене в акті правозастосування [175, с. 126].

У процесуальній літературі механізм прийняття слідчим, прокурором процесуальних рішень розглядають як переробку нормативної і доказової інформації, формування ставлення до встановлених фактичних обставин з метою вчинення процесуальних дій, передбачених законом, тобто прийняття рішень [49, с. 20]. Процес прийняття рішень в кримінальному провадженні поділяють на три стадії (етапи): інформаційну, аналітичну, заключну [113, с. 15].

Інформаційна стадія прийняття процесуального рішення включає збирання, одержання, закріплення інформації, її перевірку, аналіз фактичних обставин справи. Кримінальний процесуальний закон визначає правила збирання, перевірки й оцінки доказів для встановлення необхідних фактів в межах предмета доказування. Компетентні органи повинні вести цілеспрямований пошук

інформації, намагатись, по можливості, одержувати прямі докази, бо з їх допомогою прямо (тобто одноступенево) встановлюються обставини предмету доказування, встановлюється наявність або відсутність підстав для прийняття процесуальних рішень.

В аналітичній (оціночній) стадії прийняття рішень одержана інформація зіставляється з відповідними правовими приписами з урахуванням мети, яка має бути досягнута, обирається оптимальний, в рамках закону, спосіб дій. На даному етапі здійснюється вибір і тлумачення правової норми відповідно до конкретної життєвої ситуації.

На завершальному (заключному) етапі прийняття рішень, по суті, відбувається безпосереднє правозастосування, в результаті чого компетентний орган приймає конкретне рішення, що виявляється у розпорядженні щодо проведення тих чи інших дій, зокрема й закриття кримінального провадження.

Етапи прийняття рішення тісно взаємопов'язані, а сам такий поділ певною мірою має умовний характер, оскільки у кожному процесуальному документі тією чи іншою мірою можна знайти відображення триактності прийняття рішення. Наприклад, у постанові про закриття кримінального провадження вказуються джерела інформації, потім надається відповідний аналіз виявлених обставин і положень законодавства, а в кінці робляться висновки, формулюються рішення.

Одним з головних моментів заключного етапу прийняття кримінального процесуального рішення є його документальне оформлення в офіційному акті, у встановленій законом процесуальній формі.

Без письмових процесуальних документів судочинство є неможливим, оскільки вони є матеріалізованою частиною процесуальної форми.

Завдяки письму розумова, вольова, психологічна діяльність об'єктивується мовними, словниковими та граматичними засобами. Це, у свою чергу, дає можливість не тільки зафіксувати прийняте рішення, а й передати його на відстань, довести, якщо це потрібно, до відома необмеженого кола осіб.

Письмові акти можна неодноразово вивчати, оцінювати, погоджуватися чи не погоджуватися з ними. Це об'єкт перевірок з метою встановлення їх законності і обґрунтованості, правомірності діяльності відповідних посадових осіб і держаних органів.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства дозволяє виділити певні характерні риси процесуальних рішень слідчого, прокурора, а саме: 1) це перш за все правовий висновок з конкретного питання, що виникло під час досудового розслідування; 2) вони є індивідуальними актами правозастосування; 3) представляють собою юридичні факти, які породжують виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин і підтверджують наявність або відсутність матеріально-правових відносин; 4) приймаються слідчим, прокурором в межах його кримінально-процесуальної компетенції; 5) реалізують процесуальні повноваження та функції слідчого, прокурора; 6) мають владний і обов'язковий характер; 7) відображають рівень пізнання (доказування) обставин провадження, який досягнутий на момент прийняття рішення; 8) виражають внутрішнє переконання слідчого, прокурора в його правомірності, своєчасності і достовірності; 9) наділені властивостями законності, обґрунтованості, вмотивованості.

У юридичній літературі законність визначається як суворе виконання (дотримання) законів (і підзаконних актів) всіма державними органами, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами. Вихідним елементом законності виступає обов'язковість закону, його неухильне виконання.

Кожен процесуальний акт в кримінальному провадженні може бути визнаний законним лише тоді, коли: 1) його винесення передбачено кримінальним процесуальним законом; 2) він винесений компетентним органом; 3) він постановлений за наявності до того умов і підстав, визначених законом; 4) його винесенню передують виконання усіх необхідних процесуальних дій; 5) він

оформлений у відповідності з процесуальною формою і містить усі необхідні для нього реквізити [11, с. 39].

У першу чергу законність процесуального рішення слідчого, прокурора визначається тим, що його винесення повинно бути передбачено кримінальним процесуальним законом. Це означає, що слідчий, прокурор у конкретній правовій ситуації вправі прийняти лише те рішення, яке передбачено нормами кримінального процесуального закону.

Під час кримінальної процесуальної діяльності рішення повинно прийматись компетентним суб'єктом при наявності у нього відповідних повноважень. Слідчий не вправі також приймати будь-які рішення у кримінальних провадженнях, які не перебувають в його провадженні, а прокурор – у кримінальних провадженнях, в яких він не є процесуальним керівником.

Процесуальне рішення може бути прийнято за наявності умов і підстав, передбачених законом. Закон визначає різні, як фактичні, так і правові підстави для прийняття того чи іншого рішення, в залежності від цілей і завдань, які стоять перед слідчим, прокурором на різних етапах досудового розслідування. Так, слідчий, прокурор вправі закрити кримінальне провадження тільки за наявності обставин, передбачених ч. 1, 2 ст. 284 КПК України.

Законність процесуального рішення слідчого, прокурора передбачає, що його винесенню передуює проведення усіх необхідних процесуальних дій. Так, зокрема, рішенню слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження за п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України має передувати проведення усіх можливих процесуальних дій, спрямованих на встановлення винуватості чи невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Процесуальні рішення слідчого, прокурора повинні набути передбаченої законом процесуальної форми і містити усі необхідні реквізити. Формулюванням рішення, як відомо, завершується правозастосовний процес, а тому воно повинно

бути викладено у такій процесуальній формі, щоб бути зрозумілим, переконливим і логічним.

Законність рішення слідчого, прокурора значною мірою обумовлена правильним застосуванням норм матеріального права, і в першу чергу – норм кримінального права. Чітке і точне застосування кримінального закону при прийнятті рішень слідчим, прокурором означає правильну кваліфікацію діяння, її відповідність фактам об'єктивної дійсності. Своє безпосереднє і обов'язкове застосування норми кримінального права знаходять у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження.

Правильне застосування норм кримінального права у таких рішеннях передбачає повне і об'єктивне встановлення фактичних обставин кримінального провадження, усвідомлення змісту правової норми, яка стосується даного випадку та її юридичної сили.

У постанові слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження повинні бути викладені усі обставини, які мають значення для кримінального провадження і які є підставами для її винесення, а також докази на підтвердження висновків слідчого, прокурора про встановлені обставини. У необхідних випадках наводяться мотиви застосування відповідних правових норм.

Вимога обґрунтованості стосується фактичних підстав рішення, що приймається, і тому обґрунтованість багатьма авторами визначається як відповідність висновків, викладених у рішенні, фактичним обставинам, які встановлені під час досудового розслідування [11, с. 42].

Н.В. Глинська вважає, що обґрунтованість процесуального рішення являє собою підтвердження правильності всіх висновків, які містяться в конкретному акті, з посиланнями на певні норми права, сукупністю доказів та взаємопов'язаних з ними переконливих доводів [30, с. 178].

Рішення слідчого, прокурора може бути обґрунтованим лише у тому випадку, якщо наявні докази, на підставі яких воно приймається, отримані з

джерел, передбачених законом (ч. 2 ст. 84 КПК України) і закріплені шляхом проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій при суворому дотриманні закону. Тому, приймаючи рішення, слідчий, прокурор не вправі використовувати і посилалися на фактичні дані, що отримані з джерел, не передбачених законом, джерело яких не відоме, або на дані, отримані з порушенням передбаченого законом порядку їх збирання та фіксації.

Суттєвою ознакою обґрунтованості процесуального рішення слідчого, прокурора є не тільки відповідність викладених у ньому висновків наявним доказам, а й те, що ці докази повинні бути узгоджені між собою, представляти необхідну, достатню і логічну сукупність.

Як свідчить аналіз правозастосовної практики більшість помилок і недоліків при прийнятті процесуальних рішень допускається саме під час складання описово-мотивувальної частини постанови, коли відсутні переконливі мотиви і конкретні аргументи застосування тієї чи іншої норми права, які б підтверджували правильність висновків слідчого, прокурора або вони викладені таким чином, що не дозволяють з'ясувати з достатньою ясністю зміст прийнятого рішення. Такого роду недоліки особливо неприпустимі у процесуальних рішеннях слідчого, прокурора, які є підсумковими у кримінальному провадженні, зокрема про закриття кримінального провадження.

Найбільш повно і точно, на наш погляд, визначення мотивації розроблено П.А. Лупинською, яка представляє її як систему доводів, аргументів, міркувань фактичного, логічного і правового характеру, які приводять до певних висновків у справі [100, с. 159].

Таким чином, мотивація процесуального рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження представляє собою сукупність фактичних, правових та етичних мотивів, які приводять до відповідних висновків і відображають впевненість слідчого, прокурора в їх законності, обґрунтованості і справедливості.

Як доводить вивчення правозастосовної практики, слідчі, прокурори доволі часто виносять невмотивовані постанови, не зазначають або неправильно зазначають підстави і мотиви закриття кримінального провадження. В окремих випадках, підстава для закриття кримінального провадження, зазначена у резолютивній частині постанови, не відповідає мотивам, викладеним в описовій частині. Інколи мотивація рішення зводилась до перерахування окремих джерел доказів, без аналізу їх змісту, а деколи – у постанові були зазначені як підстави для закриття кримінального провадження обставини, не передбачені законом (недоцільність, відсутність тяжких наслідків та ін.). Слідчі, прокурори, на жаль, не завжди правильно розмежовують такі підстави, як «відсутність події кримінального правопорушення» і «відсутність в діянні складу кримінального правопорушення», не завжди чітко розуміють таку підставу як «невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливостей їх отримати».

Так, зокрема, мотивація постанови про закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення передбачає наведення доводів і доказів, які достовірно свідчать про те, що подія кримінального правопорушення не мала місця або вона не доказана.

Таким чином, у постанові про закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення важливу роль відіграють фактичні мотиви прийнятого рішення.

Закриття кримінального провадження за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення свідчить про відсутність тих юридичних ознак, які необхідні для того, щоб інкриміновані особі діяння визнати злочином, встановити в них конкретний склад, передбачений Особливою частиною КК України. Тому слідчий, прокурор повинен у постанові про закриття кримінального провадження навести мотиви на обґрунтування того, що дії, які

інкримінуються особі мали місце у реальній дійсності, вчинені нею, але вони не утворюють склад будь-якого кримінального правопорушення.

Особливістю мотивації рішення про закриття кримінального провадження за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення є те, що тут необхідно навести розгорнутий опис діяння, що мало місце у дійсності і показати, що воно є результатом дій конкретної особи, проте не є злочином в силу чинного кримінального закону.

Найбільш типовими помилками при складанні постанови про закриття кримінального провадження за цією підставою є: 1) зменшення ступеню суспільної небезпеки діяння; 2) невстановлення усіх обставин, необхідних для такого висновку; 3) злиття цієї підстави з підставою, передбаченою п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, а також з підставою, передбаченою п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Таким чином, при винесенні постанови про закриття кримінального провадження за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення на перший план виступають правові мотиви, котрі повинні засвідчити відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення. В описовій частині постанови слід вказати, які саме з передбачених законом ознак складу злочину, не властиві цьому діянню.

У постанові про закриття кримінального провадження за п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України повинні міститися відповіді на такі запитання: «Що встановлено?», «Чому недостатньо доказів?», «Що зроблено для їх отримання?», «Чи вичерпані усі можливості для отримання нових доказів?». У цьому випадку у постанові мають бути чітко вмотивовані дві обставини: недостатність доказів для обвинувачення і відсутність можливості для збирання додаткових.

Висновки слідчого, прокурора у постанові про закриття кримінального провадження повинні мати категоричний характер і не повинні містити будь-яких сумнівів з приводу невинуватості особи або залишати підозри в її винуватості.

Чинним КПК України не передбачено обов'язковість відображення у постанові про закриття кримінального провадження відомостей про скасування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме скасування запобіжного заходу і заходів із забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна. Крім цього має бути прийняте рішення і з питання про речові докази. Відсутність відповідних положень слід визнати недоліком правового регулювання порядку закриття кримінального провадження, що вимагає внесення відповідних доповнень до ст. 284 КПК України.

Таким чином, під закриттям кримінального провадження слідчим, прокурором, зокрема за підставами, що реабілітують особу, слід розуміти встановлення у ході досудового розслідування обставин, що унеможливають кримінальне переслідування у зв'язку з відсутністю суспільно небезпечного діяння особи, припущення наявності якого зумовило виникнення кримінально-правового конфлікту, або наявності діяння, яке не є кримінальним правопорушенням, у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту шляхом припинення кримінального переслідування, а особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, наділяється правом на кримінально-правову реабілітацію.

3.2. Порядок закриття кримінального провадження судом

Відповідно до норм КПК України суд за наявності до того підстав закриває кримінальне провадження у підготовчому судовому засіданні, під час судового розгляду, в апеляційному чи касаційному провадженні.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України у підготовчому судовому засіданні суд, серед іншого, має право закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України.

Згідно ч. 7 ст. 284 КПК України якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктами 2, 3 ч. 2 ст. 284 КПК України, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

Стаття 407 КПК України за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції надає повноваження суду апеляційної інстанції, у тому числі, скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження (п. 5 ч. 1).

Аналогічними повноваженнями наділений і суд касаційної інстанції, який відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 436 КПК України за наслідками розгляду касаційної скарги має право скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження.

Розглянемо окремі питання закриття кримінального провадження судом на цих стадіях.

Підготовче провадження – це самостійна стадія кримінального провадження, в якій суд, не вирішуючи наперед питання про винуватість обвинуваченого, перевіряє допустимість доказів і наявність юридичних підстав розглядати справу в суді, постановляє відповідне рішення і вирішує питання, пов'язані з підготовкою справи до судового розгляду [79, с. 312]. Зазначене повністю характеризує поняття та значення цієї стадії, оскільки саме в цій стадії здійснюється підготовка до розгляду в судовому засіданні, чим забезпечуються необхідні передумови для правильного вирішення справи і виключається проведення судового розгляду без достатніх на те підстав.

Підготовче провадження має одним із основних своїх наслідків постановлення рішення про призначення судового розгляду. Таке рішення є найбільш нейтральним з точки зору презумпції невинуватості [64, с. 143].

Як ми вже зазначали, за результатами підготовчого провадження суд може прийняти рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до закону у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у випадку встановлення таких підстав: а) набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою; б) смерть обвинуваченого (за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого); в) існування вироку за тим же обвинуваченням, який набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження за тим же обвинуваченням; г) відмова потерпілого чи його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; д) звільнення особи від кримінальної відповідальності; е) відмова прокурора від підтримання обвинувачення та відмова потерпілого чи його представника або законного представника підтримувати обвинувачення самостійно.

Наявність інших підстав (відсутність події або складу кримінального правопорушення тощо) має бути доведена під час судового розгляду, за результатами якого може бути постановлено виправдувальний вирок [141].

Згідно з чинним КПК України закриття кримінальних проваджень з реабілітуючих підстав у стадії підготовчого провадження не здійснюється.

Як слушно свого часу зазначав В.Т. Маляренко, така діяльність вимагає оцінки доказів, тому суддя першої інстанції при попередньому розгляді справи не може з цих підстав закрити справу [102, с. 57].

Крім того, суть цієї стадії не зводиться до вирішення справи по суті. У цій стадії суд не дає оцінку доказам, не перевіряє їх достовірність і доказовість стосовно вини чи невинуватості обвинуваченого. Таке завдання може бути виконане лише в судовому засіданні, після дослідження та оцінки кожного з доказів [44, с. 70].

Таким чином, рішення про закриття кримінального провадження за підставою, що дає право на реабілітацію, повинно ґрунтуватись на доказах розглянутих судом з точки зору достовірності та належності, при підготовчому ж

провадженні докази повинні вивчатись лише з точки зору їх допустимості та достатності для прийняття рішення про можливість призначення судового розгляду.

Отже, суд у цій стадії процесу, за змістом його повноважень не повинен вирішувати справу по суті, а відповідно приймати рішення про закриття справи за будь-якою з підстав, що дає право на реабілітацію. Таким чином позбавлення суду такого права на цій стадії (у порівнянні з КПК України 1960 року) є правильним, таким, що відповідає завданням цієї стадії.

У п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України передбачена можливість закриття кримінального провадження судом під час підготовчого судового засідання за нереабілітуючими підставами.

Варто зазначити, що таке положення у науковій літературі має як прибічників, так і противників. Наприклад, В. Басков вважає, що якщо обставини, які є підставою до закриття справи, виявляться під час судового розгляду (у підготовчій частині або під час судового слідства), то суд вправі закрити провадження в справі у кожній із цих частин судового розгляду [13, с. 21]. Разом з тим, в науковій літературі відстоюється позиція, що закрити кримінальне провадження (справу) в цих випадках можна лише після закінчення судового слідства [32, с. 181; 124, с. 24-25; 77, с. 116]. Ми ж підтримуємо позицію останніх, зокрема, у вирішенні питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України) з огляду на наступні обставини.

По-перше, згідно зі ст. 285 КПК України особі повинно бути роз'яснено суть обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності та повідомлено про право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Разом з тим, надання згоди обвинуваченого на закриття кримінального провадження в стадії досудового розслідування не є гарантією того, що обвинувачений в силу певних обставин не змінить своє ставлення до

цього в судовому засіданні. У такому випадку кримінальне провадження має здійснюватися у загальному порядку з постановленням вироку.

По-друге, відповідно до ч. 8 ст. 284 КПК України закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої п. 1 ч. 2 цієї статті, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. В цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК України. При цьому, як зазначає І. Г. Івасюк, досліджуючи питання звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки варто зауважити, що оскільки при попередньому розгляді справи не вирішується питання ні про доведеність обвинувачення, ні, тим більше, про винність обвинуваченого у вчиненні злочину, що йому інкримінується, то звільнення його від кримінальної відповідальності з будь-якої nereабілітуючої підстави в цій стадії в певній мірі не узгоджується з вимогами принципу презумпції невинуватості особи [64, с. 146].

На відміну від органу досудового розслідування, суд під час підготовчого провадження не уповноважений на проведення оцінки доказів з точки зору їх достовірності та належності. Основним змістом процесу доказування у цій стадії кримінального провадження є логічна перевірка та оцінка доказів з точки зору їх достатності і допустимості.

По-третє, аналіз змісту чинних процесуальних норм, дає підстави стверджувати, що для вирішення питання про можливість звільнення від кримінальної відповідальності, відповідно й закриття кримінального провадження у стадії підготовчого провадження, суд, перевібивши всі зібрані на досудовому слідстві докази, має дійти висновку, що їх достатньо для призначення судового розгляду, однак, з огляду на наявність певних обставин та відсутність заперечень з боку особи, її може бути звільнено від кримінальної відповідальності. Докази вважаються достатніми тоді, коли у своїй сукупності дають можливість встановити всі передбачені законом обставини справи на тому рівні знання про

них, який необхідний для прийняття правильного, обґрунтованого рішення в справі. Це означає, що змістом внутрішнього переконання судді у випадку звільнення від відповідальності повинні бути висновки про те, що вчинене діяння містить ознаки складу кримінального правопорушення, що його вчинив саме обвинувачений, і в цьому сенсі такі висновки повинні збігатися з попередніми висновками слідчого і прокурора з точки зору їх переконливості щодо винності обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [64, с. 149]. З огляду на це, слушною видається думка Ю.М. Грошевого, згідно з якою судді вправі прийняти рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності лише після закінчення судового слідства, що достатньо чітко підкреслює гуманістичну сутність цього правового інституту і обов'язок суддів повно, всебічно та об'єктивно дослідити фактичні обставини вчиненого діяння, встановити вину підсудного і прийти до достовірного висновку про наявність всіх обставин, що входять до предмету доказування у кримінальній справі [41, с. 94]. Варто відзначити, що такий висновок може ґрунтуватись лише на дослідженні та оцінці реального змісту доказової інформації з точки зору її придатності встановлювати чи спростовувати фактичні обставини, що стосуються обвинувачення [64, с. 149].

Таким чином, суд при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження за нереабілітуючими підставами, зокрема щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, в стадії підготовчого провадження виходить за межі наданих йому повноважень і фактично вирішує питання доведеності вини особи, що не відповідає завданням цієї стадії та характеру діяльності в ній.

По-четверте, за наявності цієї підстави для закриття кримінального провадження суд, з'ясувавши всі обов'язкові питання, повинен перевірити наявність всіх обставин, які є обов'язковою умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за будь-якою з підстав, передбачених КК України. Однак, здійснити це під час підготовчого провадження видається проблематичним. Перша причина полягає в тому, що ч. 2 ст. 314 КПК України не

регламентує процесуального порядку виклику та не передбачає обов'язкової участі інших учасників у підготовчому провадженні, при цьому їх неявка не перешкоджає розгляду. Таке положення не забезпечує належного дотримання прав учасників на цій стадії процесу, зокрема щодо з'ясування їх думки з приводу закриття кримінального провадження. Це стосується як обвинуваченого, так і потерпілого. З цього приводу Ю.М. Грошевий не безпідставно зазначає, що при закритті справи з nereабілітуючої обвинуваченого підстави виклик обвинуваченого повинен бути обов'язковим, оскільки у цьому випадку склад суду може переконатися в його щиросердому визнанні своєї провини чи каятті у вчиненому [41, с. 67].

У свою чергу О.Р. Михайленко також небезпідставно вказує на необхідність закриття провадження саме у стадії судового розгляду. Так, за його даними, 74% опитаних суддів заявили, що частіше у порівнянні з іншими етапами судового розгляду саме під час судового слідства вони виявляють порушення та помилки слідчого [112, с. 62]. Як зазначає Є.Г. Коваленко, чим більше суд і учасники судового розгляду звертатимуться до такої форми (тобто до встановленого законом порядку судового розгляду), тим менша можливість допустити судову помилку і більше гарантій для забезпечення виконання завдань кримінального судочинства [72, с. 462].

Незважаючи на те, що наведені позиції були висловлені у період дії КПК України 1960 року, вони не втратили своє актуальності і на цей час.

У зв'язку з наведеним, та підтримуючи позицію Г.І. Глобенка, Ю.М. Грошевого, О.Р. Михайленка [32, с. 135; 41, с. 94; 112, с. 62] вважаємо, що законодавцю слід відмовитись від існуючого порядку закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності за nereабілітуючих підстав у стадії підготовчого провадження.

Викладене дає підстави стверджувати, що закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності під час

підготовчого провадження позбавлене теоретичного та практичного обґрунтування, що має своїм правовим наслідком необхідність виключення відповідних положень з чинного КПК України.

Стосовно ж формально-процесуальних підстав, передбачених п. 4-8 ч. 1 та п. 2,3 ч. 2 ст. 284 КПК України, то з огляду на їх правовий зміст, вважаємо, що суд під час підготовчого провадження може закрити кримінальне провадження за однією з цих підстав.

У зв'язку з наведеним пропонуємо п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України викласти у такій редакції: «закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини першої або пунктами 2-3 частини другої статті 284 цього Кодексу».

Крім того, кримінальним процесуальним законом не визначено, яке рішення повинен прийняти суд у випадку незгоди із клопотанням прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У юридичній літературі відзначається, що в такому випадку суддя повинен повернути справу прокурору [102, с. 59; 197, с. 345]. Такі рекомендації містяться також у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», відповідно до якого у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або ж коли обвинувачений заперечує проти цього, суд своєю ухвалою відмовляє у задоволенні клопотання прокурора та повертає його останньому для продовження розслідування, якщо підстави для такого звільнення було встановлено на стадії досудового розслідування, або призначає судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду [141].

Стосовно ж інституту повернення справи прокурору, то, як зазначає В.Т. Маляренко, єдина різниця між поверненням суддею справи на додаткове розслідування і поверненням справи прокурору полягає в тому, що в першому випадку суддя зобов'язаний зазначити підстави повернення справи на додаткове розслідування і може вказати, які слідчі дії мають бути проведені при додатковому розслідуванні, а в другому випадку нічого цього від судді не вимагається. Таким чином, повернення справи прокурору – це фактично завуальована форма повернення справи на додаткове розслідування [103, с. 181].

З огляду на це варто підтримати позицію науковців про те, що суд, суддя не повинен мати право на повернення кримінального провадження для додаткового розслідування та прокурору, а так само повернення клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності для проведення досудового розслідування, на будь-якій стадії кримінального провадження. Це, в свою чергу, стимулюватиме роботу органів досудового розслідування та прокуратури до більш якісного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального провадження.

Судовий розгляд являє собою центральну і найважливішу стадію кримінального провадження, в якій суд першої інстанції розглядає кримінальну справу по суті шляхом дослідження всіх необхідних доказів та їх джерел та виносить остаточне рішення про винуватість обвинуваченого і призначення йому покарання або про його невинуватість.

Саме в цій стадії є найбільше можливостей для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження. Це обумовлено тим, що в судовому розгляді знаходять найбільш повне втілення принципи кримінального провадження, що гарантують максимально можливу вірогідність як результатів дослідження, так і охорону прав громадян [32, с. 163].

Стадія судового розгляду має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення. Так, кримінально-правове значення цієї стадії полягає у

тому, що в ній дається остаточна відповідь на питання, що мають кримінально-правову природу, а саме: а) чи було вчинено кримінальне правопорушення; б) якщо так, то якою є його кваліфікація; в) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення; г) якщо винен, то чи підлягає він кримінальному покаранню. У свою чергу, кримінально-процесуальне значення стадії судового розгляду проявляється в тому, що: а) тільки в цій стадії може бути вирішений по суті кримінально-правовий спір між державою (потерпілим) та обвинуваченим; б) у цій стадії дістають остаточне вирішення завдання кримінального провадження; в) підводяться підсумки всієї кримінально-процесуальної діяльності.

За загальним правилом судовий розгляд завершується ухваленням судом обвинувального чи виправдувального вироку (ст. 373 КПК України). Крім того, суд може ухвалити рішення про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України).

Відповідно до чинного законодавства виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим; 3) в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення.

Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України (ч. 1 ст. 373 КПК України).

Разом з тим, як відзначається в літературі, помилки досудового слідства не обов'язково мають бути виправлені в суді лише шляхом винесення виправдувального вироку, тому що є шлях більш короткий і простий. Цей шлях – відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді і закриття останнім кримінальної справи [103, с. 166; 104, с. 31].

Так, згідно з ч. 1 ст. 340 КПК України якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не

підтверджується, він після виконання вимог ст. 341 КПК України повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

У такому випадку, коли потерпілий не бажає скористатися правом, наданим йому ч. 2 ст. 340 КПК України, – вимагати продовження розгляду справи та підтримувати обвинувачення в суді, суд відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України закриває кримінальне провадження. При цьому КПК України прямо не встановлює фактичні підстави, за якою провадження повинно бути закрите.

У літературі відзначається, що це нейтральна підстава для закриття справи. Предметом доказування у таких випадках є сам факт відмови прокурора від обвинувачення та факт відмови потерпілого від продовження розгляду та підтримання обвинувачення. Мотиви відмови прокурора від обвинувачення, як і мотиви відмови потерпілого від продовження розгляду справи правового значення у таких випадках не мають [136, с. 107].

Інша позиція зводиться до того, що відмова від обвинувачення може бути тільки в тих випадках, коли прокурор дійшов висновку про невинуватість обвинуваченого або у процесі судового слідства буде встановлена його невинуватість [103, с. 108].

Разом з тим, як вказує В.Т. Маляренко, відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення можлива й необхідна при виникненні у нього твердої впевненості і переконаності в тому, що обвинувачений не винен [103, с. 167]. Тобто, відмова прокурора повинна настати, коли в результаті судового розгляду він прийде до переконання, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого обвинуваченому обвинувачення. Впевненість у тому, що обвинувачення не підтвердилось, – це і є відсутність переконання у винуватості. Ніяких інших вимог для відмови від підтримання державного обвинувачення

законодавством не передбачено; зокрема, не зазначено, чим має бути замінено в свідомості прокурора втрачене переконання у винуватості. Цілком імовірно, що в результаті судового розгляду прокурор із позиції переконання у винуватості перейде на позицію переконання у невинуватості, оскільки дані судового слідства неспростовно свідчать про непричетність обвинуваченого до вчинення злочину. Але щоб відмова від підтримання державного обвинувачення була законною та обґрунтованою, достатньо втратити переконання у винуватості, оскільки будь-який сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого [103, с. 167].

Законодавче закріплення інституту відмови прокурора від державного обвинувачення в суді є безумовно позитивним кроком у побудові демократичного, гуманного законодавства, разом з тим, вказані норми мають ряд проблем, які потребують законодавчого вирішення.

Перш за все, варто зазначити, що предметом судового розгляду є вчинене обвинуваченим конкретне кримінальне правопорушення і завданням суду є встановити винуватість чи невинуватість цього обвинуваченого у вчиненні цього кримінального правопорушення. Статтею 62 Конституції України встановлено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Таким чином, у разі непідтвердження в суді вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення суд повинен не закривати кримінальне провадження на підставі відмови прокурора від обвинувачення, а ухвалити виправдувальний вирок і тим самим повністю зняти обвинувачення з особи. Про це свого часу йшлося ще у висновку Головного експертного управління на один із проектів КПК України [27].

По-друге, зазначений підхід суперечить сутності правосуддя оскільки можливі випадки, коли в ході судового розгляду суд повністю й об'єктивно дослідив всі докази і встановив підстави постановлення виправдувального вироку, наприклад, за відсутністю у діях обвинуваченого складу кримінального правопорушення. Але, внаслідок відмови прокурора від обвинувачення, суд

замість виправдувального вироку змушений буде закривати кримінальне провадження, що є нелогічним і несправедливим щодо обвинуваченого.

По-третє, закриття кримінального провадження в цих випадках ставиться у залежність не від неупередженого, всебічного й об'єктивного дослідження судом обставин справи і доказів у ній, а від суб'єктивного чинника, тобто від думки прокурора і від волі потерпілого у справах публічно-приватного та публічного обвинувачення. А де є суб'єктивний чинник, там не виключаються і корупційні інтереси. Крім того, законодавцем не вирішено питання про те, як діяти суду при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення у разі, коли місцезнаходження потерпілого невідоме і забезпечити його явку в судові засідання неможливо.

Як видається, в цьому випадку варто підтримати позицію експертів Головного науково-експертного управління, що у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді він повинен викласти свою позицію у відповідній постанові, вказавши не просто мотиви відмови, як вказано у ч. 1 ст. 340 КПК України, а на одну з підстав, що дають право на реабілітацію. Суд в свою чергу у такій ситуації ухвалює виправдувальний вирок. У ході проведеного нами опитування 56 суддів підтримали пропозицію про саме такий порядок вирішення кримінального провадження у випадку відмови прокурора від підтримання обвинувачення в суді.

У зв'язку з викладеним пропонується:

- частину 1 ст. 340 КПК України викласти у такій редакції: «Якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог статті 341 цього Кодексу повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови та вказати на одну з підстав, що дають право на реабілітацію особи, у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його

захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження»;

- пункт 2 ч. 2 ст. 284 КПК України виключити;

- абзац другий ч. 7 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9 частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження»;

- абзац другий ч. 1 ст. 373 КПК України викласти у такій редакції: «Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених пунктами 1 та 2 частини першої статті 284 цього Кодексу, а також коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення в суді, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом».

Оскільки ухвала суду, судді про закриття кримінального провадження є процесуальним рішенням, яким завершується провадження, варто підтримати позицію І.Г. Івасюка, що процесуальний закон необхідно доповнити нормою, яка зобов'язує суд, у разі закриття справи в стадії судового розгляду скасувати запобіжні заходи, заходи забезпечення цивільного позову і конфіскації майна, а також вирішити питання про речові докази [64, с. 152]. І хоча позиція автора була висловлена з приводу КПК України 1960 року, вона є актуальною і на цей час, оскільки на ст. 284, ні ст. 372, ні будь-яка інша стаття КПК України не містять відповідних положень.

Закриття кримінального провадження судом у стадії судового розгляду може відбуватись як за власною ініціативою судді чи суду, так і за мотивованими клопотаннями сторін судового розгляду. Будучи однією із форм закінчення судового розгляду, закриття кримінального провадження судом у стадії судового розгляду допускається лише після з'ясування судом думки учасників судового засідання.

Виходячи з викладеного, пропонуємо абзац другий ч. 7 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9

частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, суд, вислухавши думку сторін судового розгляду, постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження, скасовує запобіжні заходи, інші заходи забезпечення кримінального провадження, а також вирішує питання про речові докази».

Відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду є однією з основних засад судочинства.

Апеляційне та касаційне провадження є самостійними стадіями кримінального провадження. Суть апеляційного провадження полягає у перевірці рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили, з метою перевірки їх законності, обґрунтованості та справедливості шляхом перегляду поставлених апелянтами під сумнів обставин і судових дій. Суть касаційного провадження полягає у перевірці рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судових рішень суду апеляційної інстанції, постановлених щодо судових рішень суду першої інстанції, з метою перевірки їх законності, обґрунтованості та справедливості шляхом перегляду поставлених апелянтами під сумнів обставин і судових дій.

Певна спорідненість характерних рис цих стадій дозволяє розглянути процесуальний порядок закриття кримінальних проваджень в апеляційній та касаційній інстанціях в єдиних межах.

Стадії апеляційного та касаційного провадження умовно складаються з двох частин: 1) діяльності, пов'язаної із внесенням апеляційної чи касаційної скарги; 2) розгляду справи в суді апеляційної чи касаційної інстанції.

Підстави для скасування чи зміни судового рішення при розгляді справи в апеляційному порядку та підстави для скасування чи зміни судового рішення в касаційному порядку майже однакові.

Зокрема, для апеляційного провадження ці обставини перелічені у ст. 409 КПК України. Ними є: 1) неповнота судового розгляду; 2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; 3) істотне порушення вимог кримінального

процесуального закону; 4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 5) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

У касаційному провадженні такими підставами, згідно ст. 438 КПК України є: 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Закон передбачає як один із можливих наслідків перегляду судового рішення в стадіях апеляційного та касаційного провадження, закриття кримінального провадження.

Так, у статтях 417 та 440 КПК України зазначено, що суд апеляційної та касаційної інстанції скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження у випадках, передбачених ст. 284 КПК України.

Порядок закриття кримінального провадження в стадіях апеляційного та касаційного провадження можна розглядати залежно від підстав:

- 1) що дають право на реабілітацію особи;
- 2) що не дають право на реабілітацію особи;
- 3) за формально-процесуальними підставами.

У першому випадку суд апеляційної та касаційної інстанцій наділений правом скасовувати обвинувальний вирок чи постанову і закривати кримінальне провадження у зв'язку із відсутністю події чи складу кримінального правопорушення, відсутністю достатніх доказів для доведення винуватості особи. Підставою такого рішення може бути будь-яка із перелічених у ст. 409 та ст. 438 КПК України відповідно.

Порядок закриття кримінальної справи за підставами, що дають право на реабілітацію особи, в стадіях апеляційного та касаційного провадження аналогічний, як і в першій інстанції. Єдиною особливістю є те, що суд апеляційної чи касаційної інстанцій, на відміну від місцевого суду, не може із цих підстав винести виправдувальний вирок, він має право лише на закриття кримінального

провадження із зазначених підстав. З огляду на деякі особливості розгляду справ в касаційному порядку таке рішення сумнівів не викликає.

Разом з тим, виникає запитання – чи обґрунтованим є прийняття рішення про закриття кримінальної справи за наявності підстав, що дають право на реабілітацію особи в апеляційній інстанції?

Аналіз положень КПК України дає підстави стверджувати, що суд апеляційної інстанції може постановити вирок лише обвинувальний. Разом з тим, таке положення занижує роль суду, з огляду на зміст та засади кримінального провадження. Як видається у випадку, коли суд в апеляційній інстанції виявить одну з підстав, що дають право на реабілітацію особи, він повинен ухвалити виправдувальний вирок. У зв'язку з цим варто підтримати позицію Д.О. Захарова у тому, що суд апеляційної інстанції може ухвалювати як обвинувальний, так і виправдувальний вирок [59, с. 14].

У зв'язку з цим пропонуємо:

- статтю 417 КПК України викласти в такій редакції: «Суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 4-9 частини першої та частиною другою статті 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження»;

- частину 1 ст. 418 КПК України викласти в такій редакції: «У випадку, передбаченому пунктом 3 частини першої статті 407 цього Кодексу, а також у випадку встановлення обставин, передбачених пунктами 1-3 частини першої статті 284 цього Кодексу, суд апеляційної інстанції ухвалює вирок. Будь-яке інше рішення суд апеляційної інстанції приймає у формі ухвали».

Розглядаючи питання про закриття судами апеляційної та касаційної інстанцій кримінального провадження за підставами, що не реабілітують особу, в першу чергу, необхідно з'ясувати, за яких саме, закріплених в ст. 409 КПК України, обставин суд може прийняти таке рішення.

При неповноті судового розгляду, судове рішення скасовується, а кримінальне провадження направляється на новий судовий розгляд.

Невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, за змістом положень ст. 411 КПК України, як підстава для закриття кримінального провадження, може існувати у тих випадках, коли висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими в судовому засіданні (п. 1 ч. 1 ст. 411 КПК України), а також, коли суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки (п. 2 ч. 1 ст. 411 КПК України). Коли ж при наявності суперечливих доказів, які мають значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші (п. 3 ч. 1 ст. 411 КПК України), та коли висновки суду містять істотні суперечності (п. 4 ч. 1 ст. 411 КПК України), кримінальне провадження закриттю не підлягає, а судові рішення повинно бути скасоване, а кримінальне провадження направлене на новий судовий розгляд.

У випадку встановлення істотних порушень вимог кримінального процесуального закону відповідне судові рішення може бути скасоване для закриття кримінального провадження за однією з підстав, що не дають права на реабілітацію особи, оскільки наявність таких істотних порушень повинно завжди свідчити про те, що істину у справі не встановлено [64, с. 175]. Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність може бути підставою для скасування судового рішення із закриттям кримінального провадження в зазначених судових інстанціях.

Питання про незастосування судом кримінального закону, який підлягає застосуванню (п. 1 ст. 413 КПК України) або про неправильне тлумачення закону, що суперечить його реальному змісту (п. 3 ст. 413 КПК України), є правомірним у випадку незастосування судом будь-якої з обов'язкових підстав для закриття кримінального провадження. Однак, чи правомірною є така постановка питання у випадках, коли застосування будь-якої з нереабілітуючих підстав є правом суду. Вирішення питання про можливість звільнення від кримінальної відповідальності в таких випадках приймається із урахуванням усіх обставин, що мають юридичне значення. У випадку відмови у задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження, така відмова має бути мотивованою. На думку І.Г.

Івасюка, скасування обвинувального вироку і закриття справи за ч. 1 ст. 7 КПК України (у редакції 1960 року) проводиться у стадіях апеляційного та касаційного провадження з мотивів невідповідності висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи, зокрема, коли висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими у судовому засіданні, а також коли суд не прийняв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки [64, с. 176]. Як видається, така позиція може бути поширена й на інші підстави, що не є обов'язковими для застосування судом.

Невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого – єдина підстава, яка не може бути використана судом для прийняття рішення про закриття кримінального провадження за будь-якою з nereабілітуючих підстав.

У зв'язку з наведеним постає питання: яким чином обґрунтувати рішення апеляційного чи касаційного суду у випадках, коли підстави для закриття кримінального провадження виникли після винесення судом першої інстанції обвинувального вироку, якщо обставини передбачені ст.ст. 409 та 438 КПК України відсутні? Такими підставами можуть бути закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, смерть засудженого чи набуття ним особливого правового статусу, якщо вирок не набрав законної сили, примирення засудженого з потерпілим, оскільки чинним КПК України не встановлюється обмеження щодо кінцевого моменту примирення, декриміналізація діяння, за яким вирок щодо особи не набрав законної сили. Як зазначав М.М. Гроздинський, вищестоящий суд повинен скасувати вирок та закрити провадження у справі як у тих випадках, коли підстави для цього мали місце у справі ще до її розгляду судом першої інстанції, так і тоді, коли вони виникли або стали відомими вже після винесення вироку [39, с. 63].

За наявності відповідних обставин, передбачених ст. 284 КПК України, суд апеляційної та касаційної інстанцій вправі скасувати судові рішення та закрити кримінальне провадження і за формально-процесуальними підставами (п. 4-9 ч. 1).

При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд, під час апеляційного або касаційного розгляду справи повинен переконатися, що діяння, яке інкримінується особі, дійсно мало місце, що воно містить склад кримінального правопорушення, і особа винна у його вчиненні, а також що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК України. Тільки після цього можна ухвалити у визначеному КПК України порядку відповідне судове рішення.

Рішення про скасування судового рішення і закриття кримінального провадження закріплюється в ухвалі суду апеляційної чи касаційної інстанції, яка повинна відповідати вимогам законності, обґрунтованості і вмотивованості. При цьому вказані процесуальні акти повинні відповідати вимогам ст.ст. 419, 442 КПК України, які визначають зміст ухвал суду апеляційної та касаційної інстанцій відповідно.

У резолютивній частині ухвали повинні міститися рішення про скасування судового рішення і закриття кримінального провадження з посиланням на відповідну статтю КПК України. При цьому, як справедливо вказує І. Г. Івасюк, важливо звернути увагу на те, що в результаті закриття кримінального провадження за nereабілітуючими підставами в апеляційній чи касаційній інстанції, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, звільняється від кримінальної відповідальності і від покарання, оскільки необхідною умовою такого закриття процесуальним законом передбачене скасування обвинувального вироку. Саме закриття справи за nereабілітуючою підставою у стадіях апеляційного та касаційного провадження з попереднім скасуванням обвинувального вироку, а не його зміною, дозволяє провести звільнення особи від обов'язку нести відповідальність за кримінальним законом перед державою та суспільством [64, с. 132].

Висновки до розділу 3

Дослідження порядку закриття кримінального провадження дозволило сформулювати такі основні висновки та пропозиції:

1. Порядок закриття кримінального провадження визначено як законодавчо визначений процес (сукупність процесуальних актів), що здійснюються відповідною уповноваженою від імені держави особою у разі встановлення на те відповідних фактичних даних.

2. У процесі прийняття рішень в кримінальному провадженні, у том числі рішення про закриття кримінального провадження, виділено три стадії (етапи): інформаційну, аналітичну, заключну.

3. Встановлено, що у постанові про закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення важливу роль відіграють фактичні мотиви прийнятого рішення; при винесенні постанови про закриття кримінального провадження за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення на перший план виступають правові мотиви, котрі повинні засвідчити відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення.

4. Доведено, що суд при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження за nereабілітуючими підставами, зокрема щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, в стадії підготовчого провадження виходить за межі наданих йому повноважень і фактично вирішує питання доведеності вини особи, що не відповідає завданням цієї стадії та характеру діяльності в ній.

5. У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді він повинен викласти свою позицію у відповідній постанові, вказавши не просто мотиви відмови, як вказано у ч. 1 ст. 340 КПК України, а на одну з підстав, що дають право на реабілітацію. Суд в свою чергу у такій ситуації ухвалює виправдувальний вирок.

6. Запропоновано зміни та доповнення до норм чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема до ст. 284, ч. 3 ст. 314, ч. 1 ст. 340, ч. 1 ст. 373, ст. 417, ч. 1 ст. 418 КПК України.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі проведеного узагальнення і систематизації наукових уявлень про закриття кримінального провадження сформульовано наукові положення, рекомендації та пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки й практики, зокрема:

1. Закриття кримінального провадження є остаточним рішенням у кримінальному провадженні, оскільки його прийняттям констатується припинення усіх процесуальних дій сторонами кримінально-правового конфлікту щодо розгляду останнього, незалежно від причини, внаслідок якої це сталося. Процесуальне рішення про закриття кримінального провадження приймається у випадку встановлення фактичних даних, визначених законом такими, що унеможливають подальше кримінальне переслідування у зв'язку з тим, що діяння, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, не існувало, або ж існувало, але не є злочинним, чи у законі передбачені підстави, у разі встановлення яких кримінальне переслідування не може здійснюватися.

Значення прийняття рішення про закриття кримінального провадження полягає в тому, що: по-перше, уповноважені державні органи та посадові особи вирішують кримінально-правовий конфлікт у межах своїх повноважень або у передбачених випадках враховують його вирішення самими сторонами; по-друге, прийняття цього рішення є найшвидшим засобом забезпечення відшкодування шкоди потерпілому (у разі застосування нереабілітаційних підстав); по-третє, закриття кримінального провадження сприятиме заподіяння менших незручностей особі, щодо якої закривається кримінальне провадження (особливо за реабілітуючими підставами), через зняття необхідності брати участь у наступних стадіях процесу; по-четверте, у разі закриття кримінального провадження в стадії досудового розслідування, зменшуватиметься навантаження суддів; по-п'яте, сприятиме скороченню витрат держави на здійснення кримінального провадження.

2. Доведено, що до основних ознак закриття кримінального провадження, що характеризують його як процесуальне рішення, відносяться: 1) це рішення втілюється лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання, які виникли під час здійснення кримінального провадження, і зумовлюються встановленими фактичними даними і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження; 5) має преюдиціальний характер.

3. Залежно від того чи іншого критерію, що покладено в основу класифікації, запропоновані різні варіанти поділу підстав закриття кримінального провадження на групи (загальні та спеціальні; суб'єктивні та об'єктивні; дискреційні та імперативні та ін.). Водночас, такою, що відображає правову сутність інституту закриття кримінального провадження, підстав прийняття такого рішення та його правових наслідків, визнано таку класифікацію підстав закриття кримінального провадження, відповідно до якої вони поділяються на такі, що реабілітують та не реабілітують особу.

4. Під закриттям кримінального провадження за підставами, що реабілітують особу, слід розуміти встановлення під час кримінального провадження обставин, що унеможливають кримінальне переслідування у зв'язку з відсутністю суспільно небезпечного діяння особи, припущення наявності якого зумовило виникнення кримінально-правового конфлікту, або наявності діяння, яке не є кримінальним правопорушенням, у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту шляхом припинення кримінального переслідування, скасування всіх рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а особа, щодо якої здійснювалося кримінальне переслідування, наділяється правом на кримінально-правову реабілітацію.

Під закриттям кримінального провадження за підставами, що унеможливають здійснення кримінального переслідування та не реабілітують

особу, слід розуміти встановлення під час кримінального провадження обставин, які в КПК України визначені обставинами, що в імперативному порядку припиняють кримінальне переслідування, незважаючи на встановлене кримінальне правопорушення (його відсутність), у зв'язку з чим кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово на користь сторони захисту.

5. Допущення або недопущення порушень при здійсненні досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження з підстав, що реабілітують, не впливає на вирішення питання про набуття особою права на реабілітацію, адже закриття кримінального провадження за таких підстав означає встановлення того, що особа не вчиняла суспільно небезпечного діяння або того, що діяння, вчинене нею не є кримінальним правопорушенням. Встановлення незаконності дій органів досудового розслідування, прокуратури у такому випадку необхідне лише для відповідного реагування (через здійснення дисциплінарного чи кримінального провадження) на виявлення порушень закону, а також встановлення розміру завданої реабілітанту шкоди.

При прийнятті рішення про закриття кримінального провадження за нереабілітуючими підставами, зокрема щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, в стадії підготовчого провадження суд виходить за межі наданих йому повноважень і фактично вирішує питання доведеності вини особи, що не відповідає завданням цієї стадії та характеру діяльності в ній.

Закриття кримінального провадження в стадіях апеляційного та касаційного проваджень можна розглядати залежно від підстав: 1) що дають право на реабілітацію особи; 2) що не дають право на реабілітацію особи; 3) за формально-процесуальними підставами. У першому випадку суд апеляційної та касаційної інстанцій наділений правом скасовувати обвинувальний вирок чи постанову і закривати кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю події чи складу кримінального правопорушення або достатніх доказів для доведення винуватості особи. Порядок закриття кримінальної справи за підставами, що дають право на реабілітацію особи, в стадіях апеляційного та касаційного проваджень аналогічний, як і в суді першої інстанції. Єдиною особливістю є те, що суд

апеляційної чи касаційної інстанцій, на відміну від місцевого суду, не може із цих підстав винести виправдувальний вирок, він має право лише на закриття кримінального провадження.

б. Запропоновано зміни та доповнення до норм чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема до ст. 3, ч. 3 ст. 42, ч. 2 ст. 283, ст. 284, ч. 3 ст. 314, ч. 1 ст. 340, ч. 1 ст. 373, ст. 417, ч. 1 ст. 418 КПК України, які стосуються визначення основних термінів КПК України, прав підозрюваного та обвинуваченого, форм закінчення досудового розслідування, підготовчого провадження, закриття кримінального провадження судом (Додаток Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І. Проблемні питання закриття кримінального провадження під час досудового розслідування / Ю. І. Азаров, М. П. Климчук // Юрид. наука. – 2015. – № 4. – С. 115-122.
2. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.
3. Алексеева Л. Б. Процессуальные формы освобождения от уголовной ответственности / Л. Б. Алексеева // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью : вопросы уголовного процесса и судостройства : сб. науч. тр. / редкол. : Алексеева Л. Б., Бойков А. Д. ; отв. ред. Михайлов А. И. – М., 1980. – № 66. – 183 с.
4. Аленін Ю. П. Проблеми закриття кримінальних справ неповнолітніх, що не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність / Ю.П. Аленін, Є.М. Гідулянова // Охорона дитинства. Дитяче право: теорія, досвід, перспективи. – Одеса, 2001. – С. 137-139.
5. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности / Х.Д. Аликперов // Законность. – 1999. – № 8. – С. 12–13.
6. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2015 рік // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіційний веб-сайт / Судова статистика. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.
7. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2014 рік // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

8. Андрушко П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстава закриття кримінального провадження : (Окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти застосування) / Петро Андрушко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 12. – С. 47-57.

9. Анциферов К. Д. Уголовно-процессуальное право / К. Д. Анциферов. – М., 1882. – 245 с.

10. Артеменко Т. А. Судовий контроль за закриттям кримінальної справи / Т. А. Артеменко // Митна справа. – 2012. – № 2; Ч. 2; Кн. 1. – С. 235-240.

11. Бажанов М. И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном процессе : автореф. дис... д.ю.н. – Харьков, 1966. – 48 с.

12. Барабаш А. С. Природа российского уголовного процесса, цели уголовно-процессуальной деятельности и их установление / А. С. Барабаш. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 257 с.

13. Басков В. Прекращение уголовного дела судом первой инстанции / В. Басков // Советская юстиция. – 1978. – № 7 – С. 21-23.

14. Бобечко Н. Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції / Назар Бобечко // Публічне право. – 2015. – № 4. – С. 138-144.

15. Белозеров Ю. Н. Проблемы обеспечения законности и обоснованности возбуждения уголовного дела / Ю. Н. Белозеров, А. А. Чувилев. – М., 1973. – 96 с.

16. Белоусова Е. А. Прекращение уголовного преследования в стадии досудебного расследования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е.А. Белоусова; Санкт-Петербургский юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ. – СПб., 2004. – 177 с.

17. Беляев И. Д. История русского законодательства / И. Д. Беляев. – СПб: Лань, 1999. – 640 с.

18. Токаренко К.В. Невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи як підстава закриття кримінального провадження / К.В.

Токаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Право. – 2016. – Випуск 36. Том.2. – С.155-158.

19. Токаренко К.В. Рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження / К.В. Токаренко // Юридична наука. Науковий юридичний журнал. – 2016. - №1(55). – С.148-156.

20. Токаренко К.В. Закрытие уголовного производства судом первой, апелляционной или кассационной инстанцией / К.В.Токаренко // Закон и жизнь. – 2016. - №4/3 (292). – С.64-68.

21. Токаренко К.В. Реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження / К.В.Токаренко// Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали 1X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 11 березня 2016 року). – Ірпінь, 2016. – С.47-49.

22. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навч. посібник / С. М. Благодир. – Тернопіль : ТАНГ «Економічна думка», 2001. – 112 с.

23. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.М. Благодир; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1998. – 198 с.

24. Валігура Д. М. Оскарження рішення про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування / Д. М. Валігура // Юрид. вісн. Сер.: Повітряне і космічне право. – 2013. – № 2. – С. 131-135.

25. Васильев О. Л. Цели и задачи предварительного расследования и его форм / О. Л. Васильев // Весник Московского университета. Сер. 11 : Право. – 2002. – № 3. – С. 20–43.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

27. Висновок на проект Кримінально-процесуального кодексу України в редакції 2007 р. Головного експертного управління. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15041

28. Водолаз А. І. Кого і за що карає держава, або підстава кримінальної відповідальності і каральна політика / А. І. Водолаз, Н. І. Костецька // Митна справа. – 2009. – № 1 (61). – Ч. 2. – С. 77–91.

29. Гапанович Н. Н. Отказ в возбуждении уголовного дела / Н. Н. Гапанович. – Минск, 1967. – 114 с.

30. Глинська Н. В. Обґрунтованість процесуальних рішень як невід'ємний компонент забезпечення права обвинуваченого на захист / Н. В. Глинська // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення : матеріали міжнар. наук.-практ семінару (м. Харків, 1–2 груд. 2005 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. – С. 176–178.

31. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н. В. Глинська ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 20 с.

32. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. І. Глобенко ; Харківський націон. ун-тет внутр. справ. – Х., 2007. – 216 с.

33. Глобенко Г. І. Проблемні питання закриття кримінальної справи суддею у стадії попереднього розгляду / Г. І. Глобенко // Вісник / Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2006. – Вип. 33. – С. 201-205.

34. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі : діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – 314 с.

35. Голинков Д. Первая советская следственная комиссия / Д. Голинков // Социалистическая законность. – 1967. – № 4. – С. 18–20.

36. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головки. – СПб. : Юридический центр – Пресс, 2002. – 544 с.

37. Головкин Л. В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования : соотношение понятий / Л. В. Головкин // Государство и право. – 2000. – № 6. – С. 41–51.

38. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. Є. Григор'єва. – Х., 2007. – 20 с.

39. Гроздинский М. М. Теория доказательств в советском уголовном процессе / М. М. Гроздинский. – Москва, 1967. – 170 с.

40. Громов Н. А., Зайцева С. А. Оценка доказательств в уголовном процессе. – М.: Изд-во «ПРИОР», 2002. – 128 с.

41. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Ю. М. Грошевой. – Харьков: Изд-во Харьковского университета, 1979. – 144 с.

42. Губська О. А. Закриття кримінальної справи як одна з форм закінчення стадії досудового слідства / О. А. Губська // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – Харків, 2001. – Вип. 15. – С. 77–82.

43. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе / А. П. Гуляев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 192 с.

44. Давыдов П. М. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Д. Я. Мирский. – М. : Госюриздат, 1963. – 100 с.

45. Дмитриев Ф. М. История судебных инстанций и гражданского апелляционного производства от Судебника до Учреждения о губерниях / Ф. М. Дмитриев. – М.: Тип. А. И. Мамонтова, 1859. – 591 с.

46. Долиненко Л. А. Смягчающие ответственность обстоятельства по действующему уголовному законодательству и в судебной практике : учебное пособие; отв. ред. Г. Б. Виттенберг. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1980. – 82 с.

47. Дубинский А. Я. Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1973. – 124 с.

48. Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / А. Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1975. – 132 с.

49. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя (правовые и организационные проблемы). – К.: Наукова думка, 1984. – 184 с.

50. Дубинський А. Я. Закриття кримінальної справи органом дізнання та попереднього слідства в історії кримінально-процесуального законодавства УРСР / А. Я. Дубинський // Становлення та розвиток ОВС УРСР : [матеріали наук.-теор. конфер., присвяченої 50-річчю створення СРСР]. – К., 1973. – С. 164–166.

51. Дутов Ю. И. Прокурорский надзор за прекращением уголовных дел по нереабилитирующим основаниям / Ю. И. Дутов // Борьба с преступностью: правовая наука и практика : Сборник статей. – Воронеж, 2002. – С. 33-37.

52. Дьомін М. В. Теоретичні та практичні аспекти закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої ст. 284 ч. 1 п. 7 Кримінального процесуального кодексу України / М. В. Дьомін // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції». – Х., 2013. – С. 42-44.

53. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности : теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08; 12.00.09 / Ендольцева Алла Васильевна. – М., 2005. – 396 с.

54. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_341.

55. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2014 року // Генеральна прокуратура України : Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo.

56. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року : Генеральна прокуратура України : офіційний веб-сайт / Статистична інформація. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo.

57. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Житний. – Х., 2003. – 17 с.

58. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 367 с.

59. Захаров Д. О. Правова природа та система рішень апеляційного суду у кримінальному судочинстві: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д. О. Захаров. – Харків, 2006. – 20 с.

60. Зеленецький В. С. Уголовно-процессуальные функции следователя / В. С. Зеленецький // Вісник Луган. ін-ту внутр.справ. – 2001. – № 2. – С. 69–78.

61. Зразки основних кримінально-процесуальних документів досудового провадження: практ. посіб. Вид. 2-е, доповн. та перероб. // В.В. Рожнова, Ю.І. Азаров, В.Г. Фатхутдінов; За заг. ред. В.Г. Фатхутдінова. – Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2009. – 186 с.

62. Искендеров Р. Г. Прекращение уголовного дела на предварительном следствии : автореф дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Р. Г. Искендеров. – Баку, 1975. – 26 с.

63. История законодательства СРСР и РСФСР по криминальному процессу и организации суда и прокуратуры / под ред. чл. АН СССР С. А. Голунского. – М. : Госюриздат, 1955. – 635 с.

64. Івасюк І. Г. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання внаслідок зміни обстановки: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / І. Г. Івасюк. – Львів, 2002. – 193 с.

65. Капліна О. В. Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.09 / О. В. Капліна ; Національна юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 1998. – 17 с.

66. Карнеева Л. М. Об уточнении обстоятельств, входящих в предмет доказывания по уголовному делу / Л. М. Карнеева // Сов. юстиция. – 1968. – № 24. – С. 16–17.

67. Карнеева Л. М. Прекращение уголовного дела за отсутствием состава и события преступления / Л. М. Карнеева // Соц. законность. – 1970. – № 5. – С. 53–54.

68. Коавль О. М. Деякі питання закриття кримінального провадження в кримінальному процесі України / О. М. Коавль // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2013. – № 2. – С. 130-133.

69. Кобернюк В. Закриття кримінального провадження зі звільненням винного від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим / Володимир Кобернюк // Вісник прокуратури. – 2013. – № 8. – С. 108-114.

70. Ковалев В. А. Прекращение уголовного дела в условиях деятельности органов дознания : учеб. пособие / В. А. Ковалев. – М. : МССШМ МВД СССР, 1990. – 64 с.

71. Ковальов С. І. Судовий та відомчий контроль і його значення на етапі закриття кримінального провадження / С. І. Ковальов // Науково-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Данила Галицького. – 2014. – № 9. – С. 175-181.

72. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: навч. посібник / Є. Г. Коваленко. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 576 с.

73. Кони А. Ф. История развития уголовно-процессуального законодательства в России. – В 8 т. – Т. 4. – М.: Наука, 1967. – 428 с.

74. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua>.

75. Король В. В. Закриття кримінальної справи за наявності спеціальних підстав, передбачених особливою частиною Кримінального кодексу України / В. В. Король, Г. Р. Крет // Прикарпатський юридичний вісник. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 1. – С. 251-260.

76. Котюк І. І. Теорія судового пізнання : монографія / І. І. Котюк. – К. : Київський університет, 2006. – 435 с.
77. Крет Г. Р. Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Г.Р. Крет. – Одеса, 2010. – 192 с.
78. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / за ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. – К.: «Юстініан», 2014. – 573 с.
79. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
80. Кримінальний процес : [підручник] / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
81. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.
82. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
83. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
84. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року / Верховна Рада УРСР // Радянське право. – 1961. – № 1. – С. 57–133.
85. Курдадзе М. З. Окончание предварительного следствия с прекращением уголовного дела (уголовно-правовое и процессуальное исследование) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.З. Курдадзе. – Тбилиси, 1974. – 19 с.
86. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цели, содержание) / Э. Ф. Куцова. – М., 1973. – 216 с.

87. Кучинська О. Гарантії забезпечення прав учасників кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Кучинська // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1. – С. 67–73.

88. Ларин А. Прекращение уголовного дела по реабилитирующим основаниям / А. Ларин // Социалистическая законность. – 1978. – № 1. – С. 57–58.

89. Либус И. А. Презумпция невиновности в советском уголовном процессе / И. А. Либус. – Ташкент : Узбекистан, 1981. – 232 с.

90. Либус И. Основания оправдания в уголовном процессе / И. Либус, Г. Резник // Советская юстиция. – 1974. – № 12. – С. 9–11.

91. Литвинов В. В. Окремі аспекти законодавчої систематизації форм закінчення досудового слідства / В. В. Литвинов // Право і суспільство. – 2007. – № 3. – С. 33–38.

92. Литвинов В. В. Окремі аспекти розвитку законодавчої регламентації підстав закриття кримінальної справи / В. В. Литвинов // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ – 2007. – № 3. – С. 297–303.

93. Литвинов В. В. Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.В. Литвинов; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Д., 2012. – 254 с.

94. Лобач В. Повноваження прокурора як головного суб'єкта кримінального переслідування / В. Лобач // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 7. – С. 3–14.

95. Лобойко Л. М. Підстави до ухвалення рішення про відмову в порушенні кримінальної справи / Л. М. Лобойко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2002. – № 3 (9). – С. 164–177.

96. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т.О. Лоскутов ; Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2006. – 204 с.

97. Лукашевич В. З. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования по реабилитирующим обвиняемого основаниям / В. З. Лукашевич. – Л., 1966. – 153 с.

98. Лупинская П. А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве / П. А. Лупинская. – М., 1972. – 143 с.

99. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве : теория, законодательство и практика / П. А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2006. – 174 с.

100. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы. – М.: Юрид. лит., 1976. – 168 с.

101. Ляш А. О. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання / А. О. Ляш, С. М. Благодир // Адвокат. – 2013. – № 1. – С. 25-28.

102. Малярєнко В. Т. Про закриття кримінальної справи (окремі аспекти) / В. Т. Малярєнко // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 3. – С. 56–62.

103. Малярєнко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / В. Т. Малярєнко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

104. Малярєнко В. Т. Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки / В.Т. Малярєнко, І.В. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 31-41.

105. Манаєв Ю. В. Взаимосвязь законности и обоснованности процессуальных решений следователя / Ю.В. Манаев. – Волгоград, 1977. – 86 с.

106. Маринів В. Деякі проблеми апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності / Володимир Маринів // Вісник прокуратури. – 2014. – № 8. – С. 81-91.

107. Масленникова Л. Н. Процессуальное значение результатов проверочных действий в доказывании по уголовному делу : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Л. Н. Масленникова ; Акад. МВД СССР. – М., 1990. – 19 с.

108. Матюшенко Р. І. Виконання процесуального рішення про закриття кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р.І. Матюшенко ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 174 с.

109. Минская конвенция о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам от 22 января 1993 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://trans-asvt.ru/zakonodatelstvo/minskakonven1993.shtml>.

110. Миньковский Г. М. Окончание предварительного расследования и право обвиняемого на защиту / Г. М. Миньковский. – М. : Госюриздат, 1957. – 211 с.

111. Миронов А. М. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження / А. М. Миронов // Право і суспільство. – 2016. – № 1, Ч. 2. – С. 159-164.

112. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Научно-практическое издание / А.Р. Михайленко. – К.: Наукова думка, 1999. – 112 с.

113. Михайленко О. Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах: навч. посіб. – 2-е вид., допов. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 256 с.

114. Михайлов В. А. Процессуальный порядок прекращения уголовных дел в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / В. А. Михайлов. – Волгоград, 1970. – 140 с.

115. Михайловская И. Б. Социальное назначение уголовной юстиции и цель уголовного процесса / И. Б. Михайловская // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 111–118.

116. Михайловская И. Б. Цели, функции и принципы российского уголовного судопроизводства (уголовно-процессуальная форма) / И. Б. Михайловская. – М., 2003. – 144 с.

117. Міщенко С. М. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ / С. М. Міщенко, В. М. Ткаченко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2 – С. 27–33.

118. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.hro.org/docs/rlex/upkmod/index.htm.

119. Мотовиловкер Я. О. Основания прекращения уголовного дела по реабилитирующим мотивам / Я. О. Мотовиловкер // Советское государство и право. – 1972. – № 9. – С. 87–94.

120. Мядзелец О. А. Судебный контроль за прекращением уголовного дела и уголовного преследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.А. Мядзелец. – М., 2008. – 27 с.

121. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.В. Навроцька ; Львівський національний ун-тет ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 255 с.

122. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К.: Атіка, 2005. – 1064 с.

123. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с.

124. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те видання, перероблене та доповнене. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1183 с.

125. Никитина С. Е. Семантический анализ языка науки: На материале лингвистики / С. Е. Никитина // Отв. ред. Н. А. Слюсарева. – М.: Наука, 1987. – 144 с.

126. Новіков В. Щодо поняття реабілітації у кримінальному процесі України / В. Новіков // Право України. – 1997. – № 10. – С. 58–59.

127. Овсянников И. Прекращение дел по реабилитирующим основаниям. / И. Овсянников // Законность. – 2000. – № 6. – С. 15–16.

128. Окончание предварительного расследования прекращением уголовного дела / Мичурина О.В., Химичева Г.П., Химичева О.В. : монография. – Рязань, 2001. – 210 с.

129. Опарин Н. Б. Прекращение уголовных дел в отношении несовершеннолетних по реабилитирующим основаниям / Н. Б. Опарин // Уголовный процесс и криминалистика : сб. науч. трудов ВНИИ МВД. – М., 1983. – С. 47–49.

130. Опарин Н. Б. Прекращение уголовных дел следователем по реабилитирующим основаниям : автореф дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н. Б. Опарин. – М., 1984. – 22 с.

131. Осауленко О. А. Реалізація принципу презумпції невинуватості у досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.А. Осауленко ; Київський націон. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – 254 с.

132. Павич Х. М. Принцип *non bis in idem* як засада кримінального провадження та підстава для закриття кримінального провадження судом / Х.М. Павич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2014. – Вип. 28, т. 3. – С. 91-95.

133. Пархоменко С. Уголовно-правовое значение обстоятельств, исключающих преступность деяния / С. Пархоменко // Законность. – 2004. – № 1. С. 39–41.

134. Письменный Д. П. Розвиток кримінально-процесуального законодавства України про звільнення від кримінальної відповідальності / Д. П. Письменный // Науковий вісник ДЮОІ МВС України. – 2000. – № 1. – С. 127-131.

135. Попаденко Е. В. Альтернативные средства разрешения уголовно-правовых конфликтов в российском и зарубежном праве / Е. В. Попаденко. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2009. – 176 с.

136. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи / В. О. Попелюшко. – К.: Кондор, 2006. – 233 с.

137. Прилуцький С. В. Кримінальне переслідування: теоретико-правовий зміст та проблеми співвідношення / С. В. Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 8 (46). – С. 62–70.

138. Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2670 – III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України України. – 2001. – № 44. – Ст. 234.

139. Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення : наказ Генерального прокурора від 19 вересня 2005 р. № 5гн

140. Про порядок відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – Ст. 1.

141. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 № 223-1430/0/4-12

142. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ : узагальнення Верховного Суду України / Верховний Суд України // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 27–33.

143. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 13–16.

144. Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Закон України від 26 вересня 2002 р. № 172-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/172-15>.

145. Проблемы принятия решения. – М.: Наука, 1976. – 319 с.

146. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р. Д. Рахунов. – М., 1961. – 189 с.

147. Рогатюк І. Функція обвинувачення – рушійна сила кримінального процесу / І. Рогатюк // Право України. – 2002. – № 2. – С. 79–82.

148. Рожнова В. В. Определение основных понятий в новом УПК Украины как фактор обеспечения единого понимания и применения уголовно-процессуальной формы / В. В. Рожнова // Криминалистика и судебная экспертиза : Междуведомственный научно-методический сборник. – Вып. 58. – Ч. 1 / отв. ред. И. И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины. – 2013. – С. 13–20.

149. Рожнова В. В. Кримінальне провадження: визначення терміну / В.В. Рожнова // Українська мова в юриспруденції : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 листопада 2014 р.). – К., 2014. – С. 28-30.

150. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г.В. Рось ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2009. – 253 с.

151. Рубинштейн Е. А. Нормативное регулирование института прекращения уголовных дел в связи с примирением сторон : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е.А. Рубинштейн. – Ставрополь, 2004. – 256 с.

152. Савицкий В. М. По поводу уголовно-процессуальных гарантий права невиновного на реабилитацию / В.М. Савицкий // Советское государство и право. – 1965. – № 9. – С. 48–56.

153. Савченко А. В. Щодо питання про правову кваліфікацію кримінального правопорушення / А.В. Савченко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 50-55.

154. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 180 с.

155. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О. Ф. Скакун. – Київ: Правова єдність, 2012. – 523 с.

156. Собрание узаконений РСФСР 1917 г. – № 4. – 50 с.

157. Собрание узаконений РСФСР 1918 г. – № 85. – 889 с.
158. Советский уголовный процесс : возбуждение уголовного дела и предварительное расследование / под ред. С. В. Бородина, И. Д. Перлова. – М., 1968. – 304 с.
159. Соловьев А. Б. К вопросу о концепции правового обеспечения функции уголовного преследования / А. Б. Соловьев, Н. А. Якубович // Современные проблемы уголовного права, процесса и криминалистики. – Москва; Кемерово, 1996. – С. 78–86.
160. Соловьев В. В. Недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления как основание прекращения уголовного дела в стадии расследования : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Соловьев. – М., 1990. – 24 с.
161. Соловйова Л. М. Деякі аспекти закриття кримінальної справи за недоведеністю участі обвинуваченого чи підозрюваного у вчиненні злочину / Л.М. Соловйова // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку. – Суми, 2008. – Ч. 1. – С. 222-224.
162. Соціологія : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 544 с.
163. Статіва І. І. Початковий етап підготовчого провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І.І. Статіва ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 248 с.
164. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. М. Стахівський. – К. : Націон. академія внутр. справ України, 2005. – 30 с.
165. Степанов В. Г. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования / В. Г. Степанов, В. В. Шимановский. – Л., 1979. – 59 с.
166. Степанов П. Л. Процесуальний порядок досудового провадження звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / П. Л. Степанов // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2014. – № 1. – С. 128–132.

167. Степанов П. Л. Законність, обґрунтованість і вмотивованість ухвали про закриття кримінального провадження у зв'язку з дійовим каяттям / П.Л. Степанов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2013. – Вип. 23, ч. 1, т. 3. – С. 141-145.

168. Стойко Н. Г. Реформа уголовного процесса в России в контексте западного опыта / Н. Г. Стойко // Правовая реформа в России и зарубежный опыт. – Красноярск, 1998. – С. 103–105.

169. Сторожук М. Становлення, розвиток і сутність інституту закриття кримінальної справи при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину / Марина Сторожук // Підприємництво, госп-во і право. – 2012. – № 1. – С. 146-150.

170. Строган А. Склад злочину та його значення як підстави кримінальної відповідальності / А. Строган // Юридична Україна. – 2007. – № 7. – С. 100–104.

171. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 703 с.

172. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе / М. С. Строгович. – М., 1951. – 187 с.

173. Татаров О. Ю. Закриття кримінального провадження: проблеми теорії та практики / О. Ю. Татаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 2/3. – С. 296-303.

174. Татаров О. Ю. Деякі особливості закриття кримінальних проваджень за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Ю. Татаров, А. В. Шевчишен // Митна справа. – 2013. – № 3, Ч. 2, кн.1. – С. 217-222.

175. Теория юридического процесса / Под ред. В.М. Горшенева. – Х.: Вища школа, 1985. – 192 с.

176. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : [підручник]. Академічне видання / В. М. Тертишник. – К.: Алерта, 2014. – 420 с.

177. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підруч. / В. М. Тертишник. – 5-те вид., доп. і перероб. – К. : А.С.К., 2007. – 848 с.

178. Ткачук А. Законодавча техніка : навчальний посібник / А. Ткачук. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2011. – 268 с.

179. Толочко О. Закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / Олександр Толочко, Алла Слободзян // Вісник прокуратури. – 2013. – № 9. – С. 138-144.

180. Томин В. Т. Понятие цели советского уголовного процесса / В. Т. Томин // Правоведение. – 1969. – № 4. – С. 65–70.

181. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 148 с.

182. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://artlibrary2007.narod.ru/>.

183. Уголовно-процессуальный кодекс Киргизской Республики от 24 мая 1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.kz/asia/kg/upk/>.

184. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01 сентября 1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.base.spinform.ru/>.

185. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 с изменениями и дополнениями по состоянию на 15 июля 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/>.

186. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.kz/asia/kz/upk/>.

187. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interlaw.ru/law/docs/>.

188. Уголовно-процессуальный кодекс УССР // Сборник узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 41. – С. 671–725.

189. Уголовно-процессуальный кодекс УССР : [офиц. издание редакции 1927 г.]. – Харьков : Юридическое изд-во Наркомюста УССР, 1927. – 222 с.

190. Уставъ уголовного судопроизводства : систематическій комментарий. Вип. III. – М. : Типографія А.И. Мамонтова, 1914. – 944 с.

191. Ухвала Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 12 лютого 2014 року у справі № 178/2214/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37170762>.

192. Федченко В. М. Рішення про закриття кримінального переслідування у справі та проблеми його оскарження / В. М. Федченко // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ. – 2004. – Спец. випуск № 1. – С. 81–85.

193. Флетчер Дж. Основные концепции современного уголовного права / Дж. Флетчер, А. В. Наумов ; пер. с англ. Л.А. Нежинской, Е. Непомнящей. – М. : Юрист, 1998. – 512 с.

194. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – СПб.: Альфа, 1996. – Т. 2. – 608 с.

195. Хашимов Р. А. Категория “цель” в уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р. А. Хашимов. – Челябинск, 2006. – 26 с.

196. Химичева Г. П. Окончание предварительного расследования прекращением уголовного дела : монография / Г. П. Химичева, О. В. Мичурина, О. В. Химичева. – Рязань : Узоречье, 2001. – 210 с.

197. Хотенець В. М. Судовий розгляд: загальні положення // Кримінальний процес України: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця]. – Харків: Право, 2000. – 518 с.

198. Хруслова Л. Закриття кримінальних справ / Л. Хруслова // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 1 (31). – С. 50–54.

199. Хряпинский П. В. Деятельное раскаяние как обстоятельство, освобождающее от уголовной ответственности или смягчающее наказание / П. В. Хряпинский // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, м. Харків, 25–26 жовтня 2001 р.). – К.; Х. : Юрінком інтер, 2002. – С. 77–80.

200. Чангули Г. И. Недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления как процессуальное основание прекращения уголовного дела в стадии предварительного следствия / Г. И. Чангули // Социалистическая законность. – 1965. – № 3. – С. 58–59.

201. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : [учебник] / М. А. Чельцов. – М.: Госюриздат, 1962. – 503 с.

202. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М., 1951. – 512 с.

203. Чельцов-Бебутов М. А. Целесообразность и законность в Уголовном кодексе / М. А. Чельцов-Бебутов // Проблемы преступности : сб. – М. : Изд-во НКВД РСФСР, 1928. – Вып. 3. – С. 69–84.

204. Чепурний О. О. Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.О. Чепурний ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 195 с.

205. Чувилев А. Деятельное раскаяние / А. Чувилев // Российская юстиция. – 1998. – № 6. – С. 10–11.

206. Шадрин В. С. Обеспечение законности при прекращении уголовных дел / В. С. Шадрин // Обеспечение социалистической законности в деятельности следственного аппарата органов внутренних дел. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 77–91.

207. Шимановский В. В. Недоказанность участия лица в совершении преступления как процессуальное основание для прекращения уголовного дела / В. В. Шимановский // Известия Высших учебных заведений. Правоведение. – 1986. – № 1. – С. 84–88.

208. Шило О. Г. Проблемні питання закриття кримінальної справи із звільненням особи від кримінальної відповідальності / О.Г. Шило // Питання боротьби зі злочинністю. – Х., 2006. – Вип. 11. – С. 144-150.

209. Шилова Д. В. Проблеми оскарження постанови про закриття кримінальної справи / Д.В. Шилова // Проблеми законності. – Х., 2010. – Вип. 112. – С. 262-270.

210. Шкелебей В. А. Примирення обвинуваченого з потерпілим як підстава для закриття кримінальної справи / В. А. Шкелебей // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 1. – С. 320-331.

211. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / М. Є. Шумило. – Харків : Арсіс, 2001. – 320 с.

212. Шумило М. Є. Структура кримінально-процесуальної діяльності очікує на реформу / М. Є. Шумило // Юридичний вісник України. – 2009. – № 41 (745). – С. 6–7.

213. Щерба С. Уголовное преследование – универсальная функция прокуратуры в странах СНГ / С. Щерба, Т. Решетникова // Вісник академії прокуратури України. – 2006. – № 2. – С. 65–73.

214. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права / П. С. Элькин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 172 с.

215. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П. С. Элькин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 143 с.

216. Юрасов А. Б. Основания прекращения уголовного дела в действующем российском законодательстве – анализ, перспективы развития : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.Б. Юрасов. – М., 2005. – 187 с.

217. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3 : К – М. – 789 с.

218. Яворський Б. Реалізація принципу презумпції невинуватості при звільненні особи від кримінальної відповідальності : проблемні питання / Б. Яворський // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XIV регіональної наук.-практ. конференції (м. Львів, 6 лютого 2008 р.). – Львів, 2008. – С. 366–369.

219. Якубович Н. А. Окончание предварительного следствия / Н. А. Якубович. – М. : Гос. изд-во юридической литературы, 1962. – 145 с.

220. Якупов Р. Х. Возобновление предварительного следствия : [учебное пособие] / Р. Х. Якупов. – Волгоград: изд-во ВСШ МВД СССР, 1976. – 56 с.

221. Ярош В. В. Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена загальною частиною Кримінального кодексу України / В. В. Ярош // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1244–1250. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_206.pdf.

Так – 0

Ні – 50

Не знаю –

14) Чи доцільним є збереження інституту повернення обвинувального акту прокурору в кримінальному процесі України?

Так – 13

Ні – 37

Не знаю –

15) У випадку відмови прокурора від підтримання обвинувачення в суді пропонується, щоб суд ухвалював виправдувальний вирок. Чи підтримуєте таку позицію?

Так – 42

Ні – 8

Не знаю –

16) Чи підтримуєте пропозицію винесення обвинувального вироку зі звільненням від покарання за нереабілітуючими підставами щодо особи, яка відмовилась від закриття кримінальної справи за будь-якою з нереабілітуючих підстав?

Так – 41

Ні – 9

Не знаю –

17) Чи підтримуєте пропозицію, що у випадку, коли суд апеляційної інстанції виявить реабілітуючу підставу, він повинен ухвалити виправдувальний вирок?

Так – 35

Ні – 15

Не знаю –

Додаток Б

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел. 248-8952, post@naiaiu.kiev.ua

14.03 2016 № 46/15 ВР

На № _____ від _____ 20__

Про надсилання пропозицій
щодо внесення змін до КПК України

Шановний Андрію Анатолійовичу!

Надсилаємо Вам пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України за результатами наукового дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Токаренко Крістіни Вікторівни на тему «Процесуальний порядок закриття кримінального провадження».

Додаток: на 6 арк. в 1 прим.

З повагою
ректор

 В.В. Черней

ПРОПОЗИЦІЇ

щодо удосконалення Кримінального процесуального кодексу України

Особливого значення під час реформування кримінальної юстиції набувають питання реформування інституту закриття кримінального провадження, оскільки недосконалість його правової регламентації завдає шкоди інтересам правосуддя, порушуючи процесуальні права сторін. Зокрема, з одного боку дозволяє окремим злочинцям уникнути покарання і відповідно обмежує права та законні інтереси осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення, а з іншого може призвести до грубого порушення презумпції невинуватості особи.

Прийняттям Кримінального процесуального кодексу України було істотно змінено правове регулювання цього інституту, зокрема щодо визначення підстав та порядку закриття кримінального провадження органами досудового розслідування, прокурором та судом. Разом з тим, не всі запропоновані положення сприймаються беззаперечно позитивно, а деякі питання взагалі залишилися поза увагою законодавця. Це вказує на певну непослідовність та безсистемність реформування інституту закриття кримінальних проваджень, засвідчує необхідність вирішення ряду теоретичних і практичних проблем цього інституту з метою вдосконалення його правового регулювання та практики застосування.

За результатами проведеного дисертаційного дослідження здобувачем кафедри кримінального процесу Токаренко К.В. на тему «Процесуальний порядок закриття кримінального провадження», нами вносяться пропозиції для вдосконалення норм чинного Кримінального процесуального кодексу України.

ЗАПРОПОНОВАНО:

- ст. 3 КПК України доповнити пунктом 9¹ такого змісту: «Кримінальне переслідування – здійснювана відповідно до норм кримінального процесуального закону діяльність визначених учасників кримінального провадження, змістом якої

є встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, доведення, з урахуванням як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, вини переслідуваної особи та підтримання державного обвинувачення»;

- пункт 17 ч. 3 ст. 42 викласти в такій редакції: «вимагати відшкодування шкоди, завданої рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися»;

- ч. 4 ст. 284 доповнити абзацом такого змісту: «У разі закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати, у постанові вказується можливість та порядок відшкодування шкоди (реабілітації) в порядку, визначеному законом»;

- ч. 2 ст. 283 КПК України викласти у такій редакції: «Прокурор, слідчий в межах своєї компетенції зобов'язані у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру»;

- ч. 6 ст. 284 КПК України доповнити абзацом другим такого змісту: «У разі скасування прокурором постанови слідчого про закриття кримінального провадження досудове розслідування відновлюється, відомості про це вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови прокурора про скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження та відновлення досудового розслідування надсилається заявнику, потерпілому». **Відповідно абзац другий цієї статті слід вважати абзацом третім;**

- ст. 284 КПК України доповнити частиною 10 такого змісту: «Якщо під час досудового розслідування чи судового розгляду поряд з обставинами,

зазначеними у пунктах 2, 6, 7 частини першої, пункті 1 частини другої цієї статті, у діянні особи будуть встановлені ознаки адміністративного правопорушення, слідчий, прокурор, суд або суддя зобов'язані направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення»;

- п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «у діянні особи встановлена відсутність діяння, яке передбачене кримінальним законом як кримінальне правопорушення»;

- ч. 1 ст. 284 КПК України доповнити пунктом 2¹ в такій редакції: «діяння вчинене за наявності обставин, що виключають його злочинність»;

- п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «встановлена непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення». Відповідно до зазначеної підстави слід припинити кримінальне переслідування також у разі, коли при розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, за одним із епізодів встановлено підстави закриття кримінального провадження. У такому разі кримінальне провадження не закривається повністю, бо існують інші епізоди злочинної діяльності, а припиняється кримінальне переслідування стосовно того епізоду, де встановлені підстави закриття кримінального провадження;

- у ст. 284 КПК України п. 5 ч. 1 «помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого» **слід виключити, натомість передбачити його пунктом 2¹ ч. 2 цієї ж статті;**

- п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому факту вчинення кримінального правопорушення»;

- ч. 1 ст. 284 КПК України доповнити новим пунктом та викласти його у такій редакції: «вичерпався 15-ти річний термін з дня вчинення кримінального правопорушення, окрім випадків, передбачених частиною 4 статті 49 Кримінального кодексу України»;

- **ч. 2 ст. 49 КК України викласти у такій редакції:** «перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду. Перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Кримінальне провадження закривається, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років»;

- **ч. 4 ст. 284 КПК України доповнити абзацом першим, який сформулювати в такій редакції:** «Визнавши досудове розслідування у кримінальному провадженні, яке підлягає закриттю, закінченим, слідчий, прокурор повідомляє про це потерпілого та його представника, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників, особу, стосовно якої здійснювалося кримінальне переслідування, та її захисників і роз'яснює їм їхнє право ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, про що складає відповідний протокол або додає до матеріалів копію письмового повідомлення про це»;

- **частину 1 ст. 340 КПК України викласти у такій редакції:** «Якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог статті 341 цього Кодексу повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови та вказати на одну з підстав, що дають право на реабілітацію особи, у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження»;

- **пункт 2 ч. 2 ст. 284 КПК України виключити;**

- **абзац другий ч. 7 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції:** «Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9 частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження»;

- **абзац другий ч. 1 ст. 373 КПК України викласти у такій редакції:** «Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для

закриття кримінального провадження, передбачених пунктами 1 та 2 частини першої статті 284 цього Кодексу, а також коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення в суді, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом»;

- абзац другий ч. 7 ст. 284 КПК України викласти у такій редакції: «Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9 частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, суд, вислухавши думку сторін судового розгляду, постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження, скасовує запобіжні заходи, інші заходи забезпечення кримінального провадження, а також вирішує питання про речові докази»;

- статтю 417 КПК України викласти в такій редакції: «Суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 4-9 частини першої та частиною другою статті 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження»;

- частину 1 ст. 418 КПК України викласти в такій редакції: «У випадку, передбаченому пунктом 3 частини першої статті 407 цього Кодексу, а також у випадку встановлення обставин, передбачених пунктами 1-3 частини першої статті 284 цього Кодексу, суд апеляційної інстанції ухвалює вирок. Будь-яке інше рішення суд апеляційної інстанції приймає у формі ухвали».

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника управління
Головного слідчого управління

МВС України

кандидат юридичних наук

М.С. Цуцкірідзе

2015 р.

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ матеріалів дисертаційного дослідження Токаренко Крістіни Вікторівни на тему: «Процесуальний порядок закриття кримінального провадження»

Комісія у складі: старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ МВС України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ МВС України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ МВС України Довбаша С.С., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Токаренко Крістіни Вікторівни на тему: «Процесуальний порядок закриття кримінального провадження» можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ МВС України**

С.С. Довбаш

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук,
 професор

С.С.Чернявський
 травня 2016 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри кримінального процесу Токаренко Крістини Вікторівни у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: т.в.о.начальника відділу організації та координації освітнього процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук Хуторянського О.В., завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента, Самодіна А.В., завідувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Рожнової В.В., т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Мозоля С. А., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Токаренко Крістини Вікторівни на тему «Процесуальний порядок закриття кримінального провадження» використовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі слухачами, курсантами та студентами Національної академії внутрішніх справ у процесі викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес» та «Теорія судових доказів».

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах з кримінального процесу для слухачів, курсантів і студентів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1.Токаренко К.В. Невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи як підстава закриття кримінального провадження / К.В.Токаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету . – Серія: Право. – 2016. – Випуск 36. Том 2. – С.155-158.

2. Токаренко К.В. Рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження / К.В.Токаренко // Юридична наука. Науковий юридичний журнал. – 2016. – № 1(55). – С. 148-156.

3. Токаренко К.В. Закрiття уголовного виробництва судом першої, апеляцiйною або касацiйною iнстанцiєю / К.В.Токаренко // Закон и життя.- 2016. -№4/3 (292). – С.64-68.

4. Токаренко К.В. Поняття й сутнiсть закриття кримiнального провадження / К.В.Токаренко // Науковий вiсник Херсонського державного унiверситету. – Серiя: Юридичнi науки. – 2016. – Випуск 1. Том 4. – С.108-111.

5. Токаренко К.В. Закриття кримiнального провадження у зв'язку з закiнченням строкiв давностi / К.В. Токаренко // Актуальнi проблеми правових наук в євроiнтеграцiйному вимiрi: матерiали Мiжнародної науково-практичної конференцiї (м. Харкiв, 18-19 грудня 2015 р.). – Х., 2015. – С. 123-126.

6.Токаренко К.В. Закриття кримiнального провадження у разi смертi пiдозрюваного (обвинуваченого) / К.В. Токаренко. // Юридична наука: iсторiя, сучаснiсть, майбутнє : матерiали Мiжнародної науково-практичної конференцiї (м. Харкiв, 6-7 листопада 2015 р.). – Х., 2015. – С. 124-126.

Члени комiсiї:

Т.в.о.начальника вiддiлу органiзацiї та координацiї освiтнього процесу
Нацiональної академiї внутрiшнiх справ
кандидат юридичних наук

О.В.Хуторянський

Завiдувач кафедри кримiнального процесу
Нацiональної академiї внутрiшнiх справ
кандидат юридичних наук, доцент

В.В.Рожнова

Завiдувач кафедри кримiналістики
Нацiональної академiї внутрiшнiх справ
кандидат юридичних наук, доцент

А.В.Самодiн

Т.в.о.завiдувача докторантури та аспiрантури
Нацiональної академiї внутрiшнiх справ,
кандидат юридичних наук, ст. науковий
спiвробiтник

С.А.Мозоль